

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**BİR 16. YÜZYIL KIRAAT RİSALESİ OLARAK
ZAHÎRETÜ'L-KÂRÎ FÎ HIFZİ NAZMÎ KELÂMÎ'L-
BÂRÎ'NİN TAHKİKİ**

Yüksek Lisans Tezi

ZEKERİYA AKPINARLI

İZMİR - 2024

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

BİR 16. YÜZYIL KIRAAT RİSALESİ OLARAK
ZAHÎRETÜ'L-KÂRÎ FÎ HIFZİ NAZMÎ KELÂMÎ'L-
BÂRÎ'NİN TAHKİKİ

Yüksek Lisans Tezi

ZEKERİYA AKPINARLI

DANIŞMAN: DOÇ. DR. İSKENDER ŞAHİN

İZMİR - 2024

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Bir 16. Yüzyıl Kıraat Risalesi Olarak *Zahîretü’l-Kârî fî Hıfzı Nazmî Kelâmî’l-Bârî’nin Tahkiki***” adlı çalışmamın akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak tarafımda yazıldığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada belirtilenlerden oluştuğunu ve atıfta bulunarak bu kaynaklardan yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

05/07/2024

Zekeriya AKPINARLI

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

BİR 16. YÜZYIL KIRAAT RİSALESİ OLARAK *ZAHÎRETÜ'L-KÂRÎ FÎ HIFZİ NAZMÎ KELÂMÎ'L-BÂRÎ*'NİN TAHKİKİ

Zekeriya AKPINARLI

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Osmanlı Devleti'nde Kur'ân eğitim ve öğretimi kapsamında tecvid ve kıraat ilmine büyük önem verilmiştir. Bu doğrultuda dârü'l-kurrâ ve dârü'l-huffâz gibi çeşitli kurumlar oluşturulmuş, camiler ve mescitlerin yanı sıra tekke, zaviye, türbe ve evlerde de ilmî faaliyetler titizlikle devam ettirilmiştir. Bununla birlikte kıraat ilmine yönelik çok sayıda eser telif edilmiştir.

Osmanlı'da tecvid ve kıraat ilmine dair önemli eserlerden biri de *Zahîretü'l-kârî fî hıfzî nazmî kelâmi'l-bârî* adlı risâledir. Bu tez çalışmasında ilk olarak söz konusu eserin telif süreci, müellifi, mevcut nüshaları, bölümleri ve içeriği detaylı bir şekilde incelenmiş, ardından metin tahkiki/edisyon kritiği yapılmıştır. Veritabanları ve katalog taramaları sonucunda altı adet mahtût nüshaya ulaşılmış, herhangi bir matbu nüshaya ise rastlanılmamıştır. Ayrıca risâlenin Şeyh Burhâneddin'e değil, ismi belirsiz bir talebesine ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Söz konusu risâle on altıncı yüzyılda tecvid ve kıraat ilmi ile ilgili yazılmış mensur bir eserdir. Önce Arapça olarak kaleme alınmış, daha sonra Osmanlı Türkçesiyle yeniden yazılmıştır. Tecvid konuları tümdengelim yöntemiyle kısa ve öz bir şekilde ele alınmış, bol örneklerle anlatılmıştır. Bu risâlenin, kıraat ilmini giriş seviyesinde öğrenenler ve bu alanda araştırma yapacak olanlara faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kıraat, Tecvid, *Zahîretü'l-Kârî*, Burhâneddin Muhammed, Ahmed Barlavî.

ABSTRACT

Master Thesis

**The Investigation of *Dhakhīrat al-Qārī fī Ḥifẓ Naẓm Kalām al-Bārī* as a
16th Century Qur’anic Recitation Treatise**

Zekeriya AKPINARLI

İzmir Kâtip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

In the Ottoman Empire, great importance was placed on Qur’anic education, particularly on the sciences of Tajwid (Qur’anic recitation rules) and Qira’at (different methods of reciting the Qur’an). Accordingly, various institutions such as schools for Qur’an recitation and schools for Qur’an memorization) were established. Academic activities were meticulously conducted not only in mosques and prayer rooms but also in tekkes (lodges), zawiyas (religious schools), tombs, and houses. Additionally, numerous works were authored on the science of Qira’at.

One of the significant works on Tajwid and Qira’at in the Ottoman Empire is the treatise titled *Dhakhīrat al-Qārī fī Ḥifẓ Naẓm Kalām al-Bārī*. This thesis examines the process of its composition, its author, existing manuscripts, sections, and content in detail, followed by a critical edition. Through database and catalog searches, six manuscript copies of the text were discovered, but no printed editions were found. It was also concluded that the treatise does not belong to Sheikh Burhanuddin but to an unnamed disciple of his.

The treatise itself, written in the 16th century, is a prose work on Tajwid and Qira’at. Initially penned in Arabic, it was later rewritten in Ottoman Turkish. It extensively covers Tajwid topics with numerous examples, explained using inductive reasoning. Each topic is presented concisely and clearly. It is believed that this treatise would be beneficial for beginners studying Qira’at and researchers in this field.

Keywords: Qur’an, Qira’at, Tajwid, *Dhakhīrat al-Qārī*, Burhanuddin Muhammad, Ahmad al-Barlawi.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
TABLolar LİSTESİ.....	VII
KISALTMALAR	VIII
ÖN SÖZ.....	IX
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Önemi ve Konusu.....	1
2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi	2
3. Araştırmanın Kaynakları	7

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRAAT İLMİ VE *ZAHİRETÜ'L-KÂRÎ FÎ HIFZİ NAZMİ KELÂMİ'L-BÂRÎ* ADLI RİSÂLE

1. KIRAAT İLMİ	8
1.1. Kıraat İlminin Tanımı ve Konusu.....	8
1.2. Kıraat İlminin Gayesi ve Faydası	9
1.3. Kıraat İlminin Tarihi Serüveni	10
1.4. Osmanlı'da Kıraat İlmi.....	13
2. <i>ZAHİRETÜ'L-KÂRÎ FÎ HIFZİ NAZMİ KELÂMİ'L-BÂRÎ</i> ADLI RİSÂLE... ..	15
2.1. Telif Süreci	15
2.2. Nüshaları.....	17
2.2.1. Adnan Ötüken Nüshası	17
2.2.2. Hüdai Efendi Nüshası	18

2.2.3. Konya Bölge Nüshası	19
2.2.4. Milli Kütüphane Nüshası	19
2.2.5. Ankara Kütüphane Nüshası	20
2.2.6. Hasan Paşa Nüshası	21
2.3. Müellife Aidiyeti	23
2.4. Bölümleri	25
2.5. Muhtevası	27

İKİNCİ BÖLÜM

ZAHİRETÜ'L-KÂRÎ FÎ HIFZİ NAZMÎ KELÂMÎ'L-BÂRÎ'NİN TAHKİKİ

1. METİN TAHKİKİ	31
1.1. <i>Zahîretü 'l-Kârî fî Hıfzî Nazmî Kelâmî 'l-Bârî</i>	31
1.2. Mukaddime	39
1.3. Bâb-ı Evvel: Beyân-ı Hurûf ve Mahâric	59
1.4. Bâb-ı Sâni: Beyân-ı Tefhîm ve Terkîk	66
1.5. Bâb-ı Sâlis: Beyân-ı İzhâr İdgâm İklâb ve İhfâ.....	73
1.6. Bâb-ı Râbi': Beyân-ı Medd	83
1.7. Bâb-ı Hâmis: Beyân-ı Ahvâl-i Hâ	90
1.8. Bâb-ı Sâdis: Beyân-ı Ahvâl-i Vakf.....	94
1.9. Bâb-ı Sâbi': Beyân-ı Rusûm-u Osmâniyye	105
1.10. Bâb-ı Tekbîr.....	111
2. METİN DIŞI NOTLAR.....	114
SONUÇ.....	121
KAYNAKÇA	123
EKLER.....	132

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. El Yazma Nüshaların Künyeleri	22
Tablo 2. El Yazma Nüshaların Fiziksel Özellikleri.....	22
Tablo 3. Yedi Kıraat İmamı ve Râvilerine İşaret Eden Harf ve Kelime Remizleri	116

KISALTMALAR

a	: Yazma eserde varağın ön/vech sayfası
A. Ü.	: Atatürk Üniversitesi
b	: Yazma eserde varağın arka/zahr sayfası
b.	: Bin, ibn (oğlu)
b.y.	: Basım yeri yok
bk.	: Bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
H.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
M.	: Milâdî
M. Ü.	: Marmara Üniversitesi
mm.	: Milimetre
No.	: Numara
nşr.	: Neşreden
öl.	: Ölüm Tarihi
r.a.	: Radıyallâhu anh
st.	: Satır
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
vd.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı yok
YEK	: Yazma Eserler Kurumu
yk.	: Yaprak
(ak)	: Ankara Kütüphane Nüshası
(aö)	: Adnan Ötüken Nüshası
(he)	: Hüdai Efendi Nüshası
(hp)	: Hasan Paşa Nüshası
(kb)	: Konya Bölge Nüshası
(mk)	: Milli Kütüphane Nüshası

ÖN SÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, Yüce Allah'ın Hz. Muhammed aracılığıyla bütün insanlığa gönderdiği son vahiydir. İlk indirildiği günden bu yana Kur'ân'ın lafzına ve mânasına büyük bir hassasiyetle yaklaşılmış, ezberlenmiş ve yazılmış, herhangi bir tahrife uğramadan aslına uygun bir şekilde korunmuştur. Bu gayretler sadece Kur'ân'ın muhafazası için değil, aynı zamanda doğru şekilde okunması, öğretilmesi ve anlaşılması amacıyla da gerçekleştirilmiştir. Her dönemde olduğu gibi Osmanlı döneminde de Kur'ân ile ilgili çalışmalar yapan birçok âlim yetişmiş, tecvid ve kıraat ilmine dair pek çok eser telif edilmiştir. Nitekim bu dönemde kaleme alınan önemli eserlerinden biri de *Zahîretü'l-kârî fî hıfzi nazmi kelâmi'l-bârî* adlı risâledir.

Bu tez çalışması giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın önemi, konusu, kapsamı, yöntemi ve kaynakları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Birinci bölümde öncelikle kıraat ilminin tanımı, konusu, gayesi, faydaları ve tarihi serüveni incelenmiş, özellikle de Osmanlı döneminde bu ilmin gelişimi üzerinde durulmuştur. Ardından *Zahîretü'l-kârî* adlı risâlenin tanıtımı yapılmış, bu bağlamda eserin telif süreci, müellife aidiyeti, nüshaları, bölümleri ve içeriği detaylı bir şekilde açıklanmıştır. İkinci bölümde ilk olarak mevcut altı nüshanın metin tahkiki/edisyon kritiği yapılmış, daha sonra nüshalardaki ana metinlerin dışında kalan bazı notlara yer verilmiştir. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular özetlenmiş ve bazı öneriler sunulmuştur. Ayrıca nüshaların ilk sayfalarının görüntüleri ile metinde geçen ve nadir kullanılan Osmanlıca, Arapça ve Farsça kelimeler için hazırlanmış bir sözlük de çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Bu süreçte bilgi, tecrübe, tavsiye ve yönlendirmeleriyle tezin gelişmesine ve güzelleşmesine katkıda bulunan danışman hocam Doç. Dr. İskender ŞAHİN'e şükranlarımı sunuyorum. Hadis tahririnde yardımlarını esirgemeyen Kadir SEKMEN'e, tezin şekillenmesinde görüşlerini paylaşan Musab Ensar AKPINAR'a, huzurlu bir çalışma ortamı sunan Hüseyin AYDIN'a ve Denizli Dini Yüksek İhtisas

Merkezi 3. dönem kursiyer arkadaşlarıma özellikle teşekkür ediyorum. Son olarak bu uzun süreçte dualarını hiçbir zaman eksik eylemeyen Kurra Hafız Mevlüt ÖZKUL'a, bugünlere gelmemde emeği olan bütün öğretmen ve hocalarıma, hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini her zaman hissettiğim değerli anne ve babama şükran borçlu olduğumu belirtmek isterim.

Bu çalışmanın öncelikle kıraat, sonrasında ise diğer ilimlerle iştilal eden herkese faydalı olması niyazıyla...

Gayret bizden, tevîk Allah'tandır...

Zekeriya AKPINARLI

Temmuz - 2024

İzmir

GİRİŞ

Yüce Allah evreni eksiksiz ve kusursuz olarak yaratmış, yeryüzünün en şerefli ve halifesi olarak da insanı var etmiştir. Yüce Allah evrenin bir parçası olan dünya hayatında insanları başıboş bırakmamış, onlara yaratılış gayelerini bildirmek ve doğru yolu göstermek için peygamberler ve kutsal kitaplar göndermiştir. Bu şekilde vahiy yoluyla insanlığa yön vermiş; ahlak, hukuk, sosyal adalet ve insan hakları gibi konularda onlara ışık tutmuştur. İnsanoğlunun hayatını anlamlandıran bu vahiylerin sonuncusu ve en mükemmeli ise hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân, Yüce Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla son peygamber Hz. Muhammed'e Arapça diliyle indirilmiş, tevâtüren nakledilmiş, mushaflara yazılmış ve okunmasıyla ibadet edilen mûciz ilâhî bir kelâmdır.

İslâmî ilimlerin temelini Kur'ân ilimleri, Kur'ân ilimlerin temelini de tecvid ve kıraat ilmi oluşturur. Doğru bir Kur'ân tilâvetinin yapılabilmesi, tecvid kurallarının Hz. Peygamber'e öğretildiği şekliyle bilinmesi ve uygulanmasıyla mümkündür. Nitekim Yüce Allah kitabının nasıl okunması gerektiğini Hz. Muhammed'e öğretmiş, o da bu tilâvet bilgisini ashâbına aktarmıştır. Hz. Peygamber'den bu yana Kur'ân'ın doğru okunması ve okutulması amacıyla tecvid ve kıraat alanında çok sayıda çalışma yapılmış ve halen yapılmaya da devam edilmektedir. İslâm dininin farklı coğrafyalara yayılmasıyla birlikte Kur'ân'ın bu bölgelerde doğru ve aslına uygun bir şekilde okunmasının gerekliliği, bu çalışmaların önemini daha da artırmaktadır. Bu bağlamda *Zahîretü'l-kârî fî hıfzi nazmi kelâmi'l-bârî* adlı eser ve bu esere dayanan tez çalışması, tecvid ve kıraat ilmine önemli bir katkı sağlayacak niteliktedir. Yukarıda bahsedilen çalışmaların bir parçası olarak da büyük değer taşımaktadır.

1.1. Araştırmanın Önemi ve Konusu

Selçuklu ve özellikle de Osmanlı dönemi, İslâmî ilimlerin gelişimi açısından önemli bir zaman dilimidir. Bu dönemlerde Türk-İslam medeniyeti zirveye ulaşmış,

birçok şehirde medreseler ve kütüphaneler inşa edilmiştir. Ulema sınıfının devlet tarafından desteklenmesiyle birlikte kıymetli eserler telif edilmiş, belli başlı ilim merkezlerinde istinsah kültürü gelişmiş, müellif, şârih ve muhaşşîlerin kaleme aldığı nâdide eserler hattatların ellerinde sanat eserlerine dönüşmüştür. Bu kültürel mirasın bir kısmı günümüze ulaşmamış ya da ulaşamamış, ulaşanlar ise kütüphanelerde, vakıf kurumlarında ve camilerde muhafaza edilmiştir. Ancak günümüze ulaşan yazma eserlerin büyük çoğunluğu da tozlu raflarda unutulmuş, dijital teknolojinin de etkisiyle göz ardı edilmiştir.

Yazma eserlere yönelik tahkik çalışmalarının, tarihî, kültürel ve ilmî mirasın korunması ve doğru bir şekilde anlaşılması açısından büyük önem taşıdığı bilinmektedir. Bu tür çalışmalar dinî ve ilmî bilgilerin aslına uygun olarak korunmasını sağlarken yazma eserlerin yeniden gün yüzüne çıkarılması ve gelecek nesillere aktarılması açısından da kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda bu tez çalışması bilimsel ve kültürel değerin korunması, dinî bilgilerin doğru aktarılması, metinlerin doğru anlaşılması ve yorumlanması, dil ve terminolojinin incelenmesi, müelliflerin ve dönemlerinin tanınması gibi çeşitli yönlerden büyük bir öneme sahiptir.

İslâm medeniyetinde üretilen ilmî ve fikrî eserlerin erişilebilen tüm nüshalarını değerlendirerek müellifin kaleminden çıkan metne en yakın tek bir metin hâline getirme ve bu temel metnin dayandığı kaynakları, alıntıları, âyetleri, hadisleri ve şiirleri belirleyip günümüze ulaştırma faaliyetinin adı Arapça’da “tahkik”, Türkçe’de ise “tenkitli neşir”dir. Bu tez çalışmasında tecvid ve kıraat ilmine dair kaleme alınmış önemli bir risâle olan *Zahîretü’l-kârî*’nin izi sürülmüş, kütüphane kataloglarındaki tarama sonuçlarına göre tespit edilen altı farklı el yazması nüsha üzerine bir tahkik çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada, nüshalar arasındaki farklılıklar tespit edilmiş, metinlerdeki ekleme ve çıkarmalar detaylı bir şekilde tetkik edilmiştir. Ayrıca asıl metne en yakın ve en doğru versiyon ortaya konulmaya çalışılmış, elde edilen bulgular akademik ölçütler çerçevesinde titizlikle sunulmuştur.

1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın kapsamı ve sınırlılıkları, çalışmanın içerdiği ve içermediği

konuların net bir şekilde belirlenmesi anlamına gelmektedir. Bu tanımlama, araştırmanın odak noktasını açıkça ortaya koymakta, çalışmanın yönetimini kolaylaştırmakta ve sonuçlarının daha güvenilir ve daha geçerli olmasını sağlamaktadır. Bu doğrultuda söz konusu tez çalışmasının, Osmanlı döneminde telif edilmiş bir kıraat risâlesinin tahkik sürecini içerdiği söylenilmelidir. Bu çalışmada risâle mevcut altı nüshasıyla sınırlı tutulmuş, diğer olası nüshalar ve farklı dönemlerde yazılmış benzer eserler bu çalışmanın dışında bırakılmıştır. Ayrıca risâlenin herhangi bir matbu nüshasının bulunamaması ve müellifin kaleminden çıkan nüshanın tespit edilememesi bu çalışmanın başlıca sınırlılıklarını oluşturmuştur. Dolayısıyla araştırma kıraat ilmine genel bir bakış sunarken özel olarak belirli bir esere odaklanmış, bu da çalışmanın sağlam bir temel üzerine kurulmasına imkân tanımıştır.

Bilimsel araştırma aşamalarının ilki kaynak tarama ve veri toplama, ikincisi ise veri analiz aşamasıdır. Kaynak taraması, mevcut belgeleri ve eserleri inceleyerek bilgi toplamayı sağlarken doküman analizi ise bu kaynaklardan elde edilen verilerin derinlemesine incelenmesini ve yorumlanmasını içerir. Bu çalışmada kullanılan temel yöntemlerin **literatür taraması** ve **doküman/veri analizi** olduğu öncelikle belirtilmelidir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde öncelikle kıraat ilminin tanımı, konusu, gayesi, faydaları, tarihi serüveni ve Osmanlı dönemindeki gelişimi incelenmiş, ardından risâlenin tanıtımı yapılarak eserin telif süreci, müellife aidiyeti, nüshaları, bölümleri ve içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise mevcut altı nüshanın metin tahkiki yapılarak nüshalar arasındaki farklılıklar tespit edilmiş, metinlerdeki ekleme ve çıkarmalar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu bölümde **edisyon kritik**, diğer bir ifadeyle **tenkitli neşir** yönteminin uygulandığı zikredilmelidir.

Araştırmada şu süreç ve yöntemler izlenmiştir:

- ❖ İlk olarak risâlenin el yazma ve basılı nüshalarının Türkiye ve dünya genelinde bulunup bulunmadığının araştırılması için Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yazma Eserler Veritabanı, Milli Kütüphane Başkanlığı Yazma Eser

Katalog Veritabanı, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu Veritabanı, İSAM Türkiye Kütüphaneleri Katalogu Veritabanı gibi çeşitli erişilebilir veritabanları taranmıştır. Ayrıca yurtiçi ve yurtdışındaki bazı üniversitelerin kütüphane katalogları da incelenmiştir.

- ❖ Veritabanları ve katalog taramaları sonucunda **6 adet mahtûat nüshaya** ulaşılmış, herhangi bir matbu nüshaya ise rastlanılmamıştır.
- ❖ Ulaşılan nüshalar üzerinde yapılan incelemelerde öncelikle müellif nüshasına, daha sonra müellifin okuduğu veya müellife okunmuş nüshaya ve son olarak da müellif nüshasıyla mukabele görmüş nüshaya ulaşılma hedeflenmiştir. Ancak bu özelliklere sahip olan, yani nitelikli 3 nüsha belirlenememiştir.
- ❖ Bu 6 nüsha arasında yer alan ve Milli Kütüphane'nin Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunan Adnan Ötügen nüshası, tahkik çalışmasında ana nüsha olarak seçilmiştir. Bu nüshanın tercih edilmesinde en önemli faktör, hattının daha sade ve okunabilir olmasıdır. Ayrıca metnin sonunda istinsah tarihini belirten ferağ kaydına yer verilmiş olması da önemli bir tercih sebebidir.
- ❖ Metinlerin genel anlamda transliterasyonu, özel anlamda ise latinizasyonu, yani Latin harflerine çevrilmesi işlemi, Adnan Ötügen nüshasının metni esas alınarak yapılmıştır. Daha sonra diğer 5 nüshanın ana nüshayla olan farklılıkları belirlenmiş, metinlerdeki eklemeler ve çıkarmalar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Başka bir deyişle nüshalar arasından nitelikli 3 nüsha yerine tüm nüshalar karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma işlemi son derece titiz ve dikkatli bir şekilde yapılmıştır.
- ❖ Nüshalar arasındaki farklılıkları ve ziyadeleri göstermek için sürekli olarak nüsha adlarına ihtiyaç duyulmuş, dipnotların gereksiz bir şekilde uzaması gibi bir durum söz konusu olmuştur. Bu sebeple Ankara Milli Kütüphane'nin Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunan Adnan Ötügen nüshası için **(aö)**, aynı kütüphanenin Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda bulunan Milli Kütüphane nüshası için **(mk)**, aynı kütüphanenin aynı

koleksiyonunda bulunan Ankara Kütüphane nüshası için **(ak)**, İstanbul Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nin Hüdai Efendi Koleksiyonunda bulunan Hüdai Efendi nüshası için **(he)**, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nin Bölge Yazma Eserler Koleksiyonunda bulunan Konya Bölge nüshası için **(kb)**, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nin Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda yer alan Hasan Paşa nüshası için de **(hp)** rumuzu kullanılmıştır. Her bir nüsha için belirlenen bu rumuzlar, dipnot karmaşasını azaltarak okuyucunun metne daha iyi odaklanmasını sağlamıştır.

- ❖ **(mk)** nüshası dışındaki diğer beş nüshanın giriş kısmında risâlenin bir mukaddime ve yedi bâbtan oluştuğu ifade edilmiş, ancak “Beyân-ı Rusûm-u Osmâniyye” isimli yedinci bâbın **(kb)**, **(mk)** ve **(hp)** nüshalarında yer aldığı, **(aö)**, **(he)** ve **(ak)** nüshalarında ise bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu yedinci bâb **(mk)** nüshası dikkate alınarak oluşturulmuş, diğer altı bâbın devamına eklenerek risâlenin bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır.
- ❖ **(hp)** nüshasının son kısmında yedi bâbın yanı sıra bir bölüm daha kaleme alınmış, bâbın başlığı da müstensih tarafından “Bâb-ı Tekbîr” olarak belirlenmiştir. Söz konusu bu ek bâb yedi bâbın devamına eklenmiştir.
- ❖ **(aö)**, **(he)**, **(ak)** ve **(hp)** nüshalarının ilk ve son sayfalarında hadis, dua ve beyit gibi metin dışı notlar yer almaktadır. Bu notlar derlenerek tahkikin sonunda sunulmuştur.
- ❖ **(aö)** nüshasının sonunda yedi kıraat imamı ve râvilerine dair bazı bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler temel alınarak bir tablo oluşturulmuş ve tahkikin sonuna eklenmiştir.
- ❖ Tüm nüshaların ilk sayfalarının görüntüleri, tezin ekler bölümünde sunulmuştur.
- ❖ Nüshalardaki metin farklılıklarını dipnotlarda belirtmek için “**(xx)** nüshasında “xx” yerine “xx” ifadesi kullanılmıştır.” şeklinde, metin ziyadeleri için ise “**(xx)** nüshasında “xx” ifadesi ziyadedir.” şeklinde bir kalıp tercih edilmiştir.

- ❖ Metinde ve haşiyelerde geçen âyetlerin, sûre adları, numaraları ve âyet numaraları dipnotlarda belirtilmiştir. Ancak Kur'ân'da beşten fazla sûrede tekrarlanan âyetler için dipnot kullanılmamıştır.
- ❖ Metinde ve haşiyelerde geçen hadisler hakkında kütüb-i tis'a ve diğer güvenilir hadis kaynaklarından tahrir bilgileri dipnotlarda verilmiş, hadislerin kaynakları belirtilmiş ve saihlik dereceleri hakkında mümkün olduğunca detaylı bilgi sunulmuştur. Hadislerin tahririnde el-Mektebetü's-Şâmile programından istifade edilmiştir.
- ❖ Metinde ve haşiyelerde geçen beyitlerin yazarları ve alıntı yapılan kaynaklar dipnotlarda belirtilmiştir.
- ❖ Metinde ve haşiyelerde bahsi geçen eserler, kişiler ve yer isimleri dipnotlarda ayrıntılı bir şekilde tanıtılmıştır. Bu tanıtımlar, özellikle eserlerin yazarları, içerikleri ve tarihî bağlamları gibi bilgileri içerecek şekilde düzenlenmiştir.
- ❖ Metinde ve haşiyelerde yer alan âyetler, hadisler, harfler ve harf grupları dipnotlarda önce Arapça olarak parantez içinde gösterilmiş, ardından Latin harfleriyle okunuşları da yazılmıştır.
- ❖ Ana nüshanın metninde bulunmayıp diğer nüshaların metinlerinden tamamlanan kısımlar, metin içinde ve dipnotlarda köşeli ayraç içinde verilmiştir. Böylece ortaya bütüncül bir metin çıkarılması amaçlanmıştır.
- ❖ Metinde ve dipnotlarda geçen Arapça ifadelerin latinizasyon sürecinde elif ile ayn harflerinin birbiriyle karıştırılması sorunu tespit edilmiştir. Bu durumu önlemek amacıyla elif harfi düz apostrof ('), ayn harfi ise ters apostrof (‘) ile belirtilmiştir.
- ❖ Metinde ve dipnotlarda geçen ve nadir kullanılan Osmanlıca, Arapça ve Farsça kelimelerin günümüz Türkçesindeki karşılıkları kaynaklarıyla birlikte dipnotlarda verilmiştir. Bu kelimeler için özel bir sözlük hazırlanmış ve çalışmanın ekler bölümünde sunulmuştur. Böylece metnin anlaşılması daha da kolaylaşmış, yanlış anlama ve yorumlamaların önüne geçilmiştir.

- ❖ Metinde ve dipnotlarda geçen tüm eser isimleri italik, nüsha rumuzları ile bazı şahıs ve eser isimleri ise kalın olarak yazılmıştır.
- ❖ Noktalama işaretleri yerli yerinde kullanılmış ve günümüz imlâ kurallarına uygun olarak düzenlenmiştir.
- ❖ Bu tez çalışmasında **İSNAD 2 Atıf Sistemi** kullanılmış, atıf yapılan kaynaklara dair bilgiler genel kullanım kurallarına uygun bir şekilde verilmiştir.

1.3. Araştırmanın Kaynakları

Bu çalışmaya tecvid ve kıraat ilmine dair pek çok eserin dijital görüntülerini içeren veritabanları ve katalog taramaları ile başlanmıştır. Araştırmanın temelini oluşturan birincil kaynaklar arasında *Zahîretü'l-kârî* adlı risâlenin altı farklı nüshası, Kur'ân-ı Kerîm ve hadis kaynakları bulunmaktadır. Ayrıca kıraat ilmi üzerine yazılmış klasik ve modern eserler, Osmanlı dönemi kıraat ve tecvid eğitimi üzerine yapılmış çalışmalar ile risâlenin kaleme alındığı döneme ait biyografik ve bibliyografik veriler de detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Araştırmanın teorik altyapısını oluşturan kaynaklar arasında kıraat ilminin tarihî gelişimini ve Osmanlı dönemindeki rolünü vurgulayan akademik makaleler, tezler ve kitaplar yer almaktadır. İkincil kaynaklar olarak *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* ile Arapça, Osmanlıca ve Farsça kelimeler için hazırlanmış sözlükler de kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRAAT İLMİ VE *ZAHİRETÜ'L-KÂRÎ FÎ HIFZİ NAZMİ* *KELÂMİ'L-BÂRÎ* ADLI RİSÂLE

1. KIRAAT İLMİ

1.1. Kıraat İlminin Tanımı ve Konusu

Kıraat kelimesi Arapça'da (قَرَأَ) fiilinden türemiş bir masdar olup sözlükte okumak, tilâvet etmek, toplamak, bir araya getirmek gibi anlamlara gelmektedir.¹ Aynı kökten gelen kur'ân masdarı da kıraat ile aynı anlamdadır.² Kıraat kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de yer almasa da farklı isim ve fiil kalıplarında birçok yerde geçmektedir.³ Çok sayıda tanımı yapılan kıraat ilminin “Kur'ân kelimelerinin farklılıklarını ve okunuş şekillerini nakledenlerine dayandırarak bilmeyi konu edinen bir ilimdir.”⁴ şeklindeki tarifi daha yaygın ve daha kapsayıcıdır.

Kıraat ilminin konusu Kur'ân kelimelerinde görülen telaffuz farklılıkları ve bu kelimelerin okunuş biçimleridir. Bu ilim eda keyfiyeti ile alakalı olarak medd, kasr, hazf, isbât, fasl, vasl, takdîm, te'hîr, tahrîk, iskân, imâle, revm, işmâm ve ihtilâs gibi konularda kıraat imamlarının ihtilaflarını ele almaktadır. Bunun yanında kıraat âlimlerinin Hz. Peygamber'den naklettiği rivayetler de kıraat ilminin bir diğer

¹ Kıraat kelimesi hakkında daha fazla bilgi için bk. Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 3/369-370; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh (Tâcü'l-lüğa ve sıhâhu'l-Arabiyye)*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1979), 64-65; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzibü'l-lüğa*, thk. Abdüsselâm Hârûn (Mısır: Dârü'l-Mısriyye, ts.), 9/271-275; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr (Beyrut: Dâru Sâdır, 1994), 1/128.

² Abdulhamit Birişik, “Kıraat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/426.

³ el-A'râf 7/204; en-Nahl 16/98; el-İsrâ 17/14, 45, 106; el-Kıyâmet 75/17, 18; el-İnşikâk 84/21; el-Alak 96/1, 3.

⁴ Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukri'in ve mürşidü't-tâlibîn*, thk. Zekerîyya Umeyrât (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 3.

konusunu teşkil etmektedir.⁵ Ayrıca kıraat çeşitleri, kıraatlerin sıhhat değeri, kıraat ilminin tarihi ve ekolleri de bu ilmin konusu içerisine girmektedir.⁶

1.2. Kıraat İlminin Gayesi ve Faydası

Hız. Peygamber Kur'ân'ın tilâvet ve tâlimine büyük önem vermiş, onu tecvid üzere okumuş ve bu şekilde ashabına öğretmiştir. Nitekim bir yere idareci göndermek istediğinde Kur'ân'a daha çok hâkim olanı tercih etmiş, namazlarda da imâmet görevini ezberi en iyi olanlara ve âyetleri en iyi bilenlere vermiştir. Kıraat ilmi tam da bu noktada büyük bir görev üstlenmiş, Hız. Peygamber'in sahabîlere Kur'ân'ı nasıl okuduğunu ve hangi okuyuşlara müsaade ettiğini belirleyerek aynı şekilde gelecek nesillere aktarmayı kendisine hedef belirlemiştir.

Kıraat ilminin amacı Kur'ân kelimelerini hata, tahrif ve tağyirden korumak, farklı okuma biçimlerinin sınırlarını belli bir disiplinin sistematığıyla belirlemek, kıraat imamlarına nispet edilen okuyuş şekillerini belli ilkeler çerçevesinde kayıt altına almak ve aralarındaki farkları ayırt etmektir.⁷ Bir diğer gayesi ise sahih kıraatleri, zayıf ve uydurma olanlarından ayırt ederek okunması uygun olan ve olmayanları tespit etmeye çalışmaktır.⁸

Kıraat ilmi Kur'ân lafızlarının özgün halleriyle korunmasında ve doğru bir şekilde okunmasında en büyük güvence kaynağı olmuştur. Hız. Peygamber'in izin verdiği kıraatler Kur'ân'ı belâgat ve i'câz hususunda en yüce zirvelere taşımış, âyetlerin tefsirine ve fikhî hükümlere derinlik kazandırarak farklı yorumlara imkân sağlamıştır. Bu yönüyle kıraat ilmi fakihlerin hüküm istinbat ederken başvurdukları deliller arasında yer almış, böylece anlama etki eden kıraatlerden çeşitli hükümler çıkarma imkânı sunmuştur. Bu çerçevede müctehidler kendi görüşlerini oluştururken

⁵ Hacı Halife Mustafa b. Abdullâh Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 2/1317.

⁶ Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü* (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019), 15.

⁷ İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995), 61.

⁸ Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî el-Bennâ, *İthâfû fûdalâ'i'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erba'ate aşer*, thk. Şa'bân Muhammed İsmâil (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1407/1987), 1/6; Ünal, *Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 15.

kitap, sünnet, icmâ ve kıyas gibi tüm unsurları kullandıktan sonra görüşlerini destekleyen kıraatleri de referans almışlar, hatta âyetlerden hüküm çıkarma sürecinde sadece mütevâtir olanları değil bazen de şâz kıraatleri kullanmışlardır.⁹

Kıraat ilminin en temel faydası okuyucunun Kur'ân lafızlarını doğru bir şekilde telaffuz etmesine yardımcı olmak, hata ve kusurlardan kaçınmasını sağlamaktır. Bu fayda lafızların tahrif edilmekten korunmasını, insan müdahalesinden uzak tutularak hatasız bir şekilde gelecek nesillere aktarılmasını da sağlamış olmaktadır. Ayrıca kıraatlerde var olan çeşitliliğin İslam toplumuna büyük bir kolaylık ve fayda getirdiğini ifade etmek yerinde olacaktır. Özellikle okuma yazma oranının düşük olduğu Arap kabilelerinde Kureyş lehçesini doğru telaffuz etmekte zorlanan birçok Müslüman halk bu çeşitlilik sayesinde Kur'ân'ı daha rahat ve düzgün okuyabilmişlerdir.¹⁰

1.3. Kıraat İlminin Tarihi Serüveni

Kıraat ilmi vahyin nüzûlünden sonra doğrudan ortaya çıkmış bir ilim olsa da Kur'ân'ın Arap dili ve örfüyle indirilmesi ve bazı okuma usullerinin vahiy öncesinde de uygulanmış olması gibi nedenler kıraat ilminin köklerinin daha eski zamanlara kadar uzandığı hakkında bir izlenim vermektedir.¹¹ Ancak kıraat ilminin vahiy ile doğduğu, tarihinin ise bir anlamda Kur'ân tarihi olduğu görüşü yaygınlık kazanmıştır.¹² Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e intikali ile âyetlerin tâlim ve tilâveti süreci başlamış, bu süreçte âyetler hem zihinlerde hem de kitâbet düzeyinde muhafaza edilmiştir.¹³ Hz. Peygamber gelen vahiyleri vahiy kâtiplerine yazdırmış, hangi sûreye yerleştirileceğini belirtmiş ve yazdırdığı âyeti tekrar okutarak doğruluğunu kontrol etmiştir. Böylece olası hataların önüne geçerek Kur'ân'ın

⁹ Dimyâtî, *İthâf*, 1/6.

¹⁰ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l-aşr*, thk. Zekerîyya Umeyrât (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 1/52-59.

¹¹ Abdulhamit Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 29.

¹² Necattin Hanay, *Kur'ân Tefsirinde Kıraat Farklılıklarının Rolü: Zeccâc ve Taberî Örneği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 39.

¹³ Nesrişah Saylan, *Kıraat Açısından Begavî Tefsiri* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 6-7.

korunmasını sağlamıştır.¹⁴

Kur'ân'ın indirilmeye başlandığı ilk dönem Mekke'nin sınırlı imkânları ve zor koşulları nedeniyle kıraatin henüz gelişemediği bir zaman dilimi olarak düşünülmektedir. Hz. Peygamber'le doğrudan iletişim imkânına sahip olmanın bir sonucu olarak kıraat ilminin özellikle Medine döneminde geliştiğini söylemek mümkündür. Nitekim Mescid-i Nebevî'nin ve suffenin ilim meclisi görevini üstlenmeleri, bu gibi yerlerde kıraat bilgisine sahip kişilerin yetişmesi, ashâbın rivayet konusundaki hassasiyeti, eğitim ve öğretime verilen önem gibi faktörler kıraat ilminin gelişimini ve aktarımını olumlu yönde etkilemiştir.¹⁵

Vahiy sürecinin devam etmesi, inen âyetlerin yazılı ve sözlü olarak muhafaza edilmesi, kurrâ sahabîlerin sayıca fazla olması ve İslâm'ın başka coğrafyalardaki topluluklarla henüz buluşamaması gibi nedenlerden dolayı Kur'ân Hz. Peygamber döneminde iki kapak arasında derlenememiştir.¹⁶ Hz. Ebû Bekir döneminde yaşanan siyasî krizler ve Yemâme Savaşı'nda birçok kurrâ sahabînin şehit düşmesi gibi durumlar Kur'ân'ın mushaf olarak toplanmasına zemin hazırlamıştır.¹⁷

İslam topraklarının genişlemesi ve buna bağlı olarak artan dil ve lehçe farklılıkları bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Bu durumu çözmek adına Hz. Osman döneminde Kur'ân Kureyş lehçesi esas alınarak çoğaltılmış, nüshalardan biri Medine'de bırakılarak diğerleri Mekke, Şâm, Yemen, Basra, Kûfe ve Bahreyn'e gönderilmiştir. Ayrıca insanlara Kur'ân'ın okunuşunu öğretmek amacıyla bazı kurrâ sahabîler de bu bölgelere gönderilmiş, giden kârilere bulundukları yerlerde kendi kıraatlerini öğretmişler ve birçok kurrânın yetişmesine de vesile olmuşlardır.¹⁸

¹⁴ Bedreddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, ts.), 1/232.

¹⁵ İhsan Sütşurup, *Sa'lebî'nin el-Keşf ve'l-Beyân Tefsirinde Kıraatlere Yaklaşımı* (İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 11-13.

¹⁶ İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, 165.

¹⁷ Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevvâz Ahmed Zemerli (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1415/1995), 1/204-209.

¹⁸ Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 53-54.

Hicrî 2. asrın başlamasıyla birlikte kıraat imâmları birer ekol olarak yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Şöhretleri kısa zaman içerisinde iyice yayılmış olan bu kâfîlerin kıraatleri Mekke, Medine, Kûfe, Basra ve Şâm gibi şehirlerde tüm insanlar tarafından kabul edilerek okunmuştur.¹⁹ Hafızların ve kıraat imamlarının şifahî olarak aktardığı bu kıraatler hicrî 3. asrın başlarında yani tâbiîn döneminde kitaplarda tedvin edilmeye başlanmıştır.²⁰ Bu bağlamda kıraatlerle ilgili vecihleri araştırıp sahih ve şâz kıraatleri belirleyen ve bunların isnadlarını tespiti çalışan ilk kişinin Hârûn b. Mûsâ (öl. 170/786); bu alanda yazılan ilk eserin ise Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (öl. 224/838) tarafından kaleme alınan *Kitâbü'l-kırâ'at* olduğu belirtilmektedir.²¹

İlk telif edilen eserlerde, belirli bir tutarlılık taşıyan kıraatlerin sayısının otuzu aştığı görülmektedir.²² Hicrî 4. asırda İbn Mücâhid (öl. 324/935) *Kitâbü's-Seb'a* adlı eseriyle kıraat ilmi tarihinde bir dönüm noktası olarak yerini almış, ilk defa kıraatleri yedi ile sınırlandırmıştır. Medine'de Nâfi' (öl. 169/785), Mekke'de İbn Kesîr (öl. 120/738), Kûfe'de Âsım (öl. 127/745), Hamza (öl. 156/773) ve Kisâi (öl. 189/805), Basra'da Ebû Amr (öl. 154/771) ve Şam'da İbn Âmir'in (öl. 118/736) kıraatinden oluşan bu yedili sistem ilgiyle karşılanmış ve halk nezdinde kabul görmüştür.²³

İbn Mihrân en-Nîsâbü'rî (öl. 381/992) *el-Gâye fî'l-kırâ'âti'l-aşr* adlı eserinde İbn Mücâhid'in tasnif etmiş olduğu yedi kıraata üç kıraat daha ilave ederek kırâat-i aşereyi meydana getirmiştir.²⁴ Nîsâbü'rî'nin eklediği bu üç kıraat Medine'de Ebû Ca'fer'in (öl. 130/747), Basra'da Ya'kûb'un (öl. 205/821) ve Kûfe'de Halef'in (öl. 229/844) kıraatleridir.²⁵ Ancak bu onlu sistem kıraat öğretiminde pek kabul

¹⁹ Ünal, *Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 32.

²⁰ Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 220.

²¹ Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ* (Kahire: Darü'l-Lü'lü'e, 2017), 2/348; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/34.

²² Birışık, "Kıraat", 25/427.

²³ Alemüddîn Ali b. Muhammed es-Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ ve kemâlü'l-ikrâ*, nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Mekke: Mektebetü't-Türâs, 1408/1987), 2/432.

²⁴ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/50.

²⁵ Ünal, *Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 34.

görmemiş, kırâat-i seb‘a kadar yaygınlık kazanamamıştır.²⁶

İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429) *en-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-aşr* adlı eserinde Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef kıraatlerinin diğerleri gibi sahih ve meşhur olduğunu senetleriyle birlikte kanıtlamış, onlu tasnifi kıraat öğretiminde bir tarik haline getirmiştir.²⁷ O döneme kadar yaygın olan yedi kıraatin yanında on kıraat de artık tam anlamıyla benimsenmiş ve eğitim öğretim faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.²⁸

Bir sonraki aşama olarak İbnü'l-Cezerî *Nihâyetü'l-berara* adlı eserinde İbn Muhaysin (öl. 123/741), A'meş (öl. 148/765) ve Hasan-ı Basrî'nin (öl. 110/728) kıraatlerini; Ahmed el-Kastallânî ve Ahmed el-Bennâ da Yezîdî'nin (öl. 202/817) kıraatini meşhur on kıraate ekleyerek on dördlü tasnifi oluşturmuşlardır. Bu dört kıraat, bazı sahih okuma biçimlerini içlerinde barındırsalar da yine de şâz olarak değerlendirilmişlerdir.

Bugün İslâm ülkelerinde Kur'ân tâlim ve tilâveti kırâat-ı aşere ile devam etmekte; Nâfi' kıraatinin Verş rivayeti Kuzey Afrika'da, Ebû Amr kıraati Sudan ve çevresinde, Âsım kıraatinin Hafs rivayeti de diğer bölgelerde yaygın olarak okunmaktadır.²⁹

1.4. Osmanlı'da Kıraat İlmi

Sahâbe Kur'ân'ı Hz. Peygamber'den birçok farklı okuma tarzıyla öğrenmiş, tabîin ve sonraki nesillere de bu çeşitlilikle aktarmışlardır. Kıraat ilmi ilk üç asırda daha çok kıraat imamlarının yaşadığı yerlerde öğretilmiş, fetihlerin etkisiyle Anadolu dâhil daha birçok bölgeye yayılmıştır. Selçuklular döneminde Kur'ân eğitimi için dârü'l-huffâzlar kurulmuş, yedi kıraat esaslı bir program uygulanmıştır.³⁰

²⁶ Sütşurup, *Sa'lebî'nin el-Keşf ve'l-Beyân Tefsirinde Kıraatlere Yaklaşımı*, 14.

²⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/41-46.

²⁸ Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatler*, 204.

²⁹ Birişik, "Kıraat", 25/427.

³⁰ Süleyman Kablan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlmi / Qiraat Science from the Ottoman to the Republic of Turkey", *İHYA Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2022), 526-527.

Osmanlı döneminde kıraat ilmi ile ilgili faaliyetler Mü'min Efendi'yle başlayarak İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429) ile devam etmiştir. İbnü'l-Cezerî Şam'dan Bursa'ya gelerek İslâm dünyasının kıraat birikimini Osmanlı topraklarına taşımış, öğrencileri ve eserleriyle kıraat ilminin bu coğrafyada yerleşmesi ve gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. İbnü'l-Cezerî ile başlayan Bursa'daki kıraat tedrisatı Osmanlı kadısı ve kıraat âlimi Molla Gürânî (öl. 893/1488) tarafından İstanbul'a taşınmıştır.³¹

Sokullu Mehmed Paşa döneminde kıraat âlimi Ahmed el-Mesyerî (öl. 1006/1597) Mısır'dan İstanbul'a çağırılmış, daha sonra İstanbul tariki diye isimlendirilecek olan Teysir tariki onun vasıtasıyla Anadolu'ya aktarılmıştır. Yaklaşık bir asır sonra kıraat âlimi Ali el-Mansûrî'nin (öl. 1134/1721) yine Mısır'dan İstanbul'a davet edilmesiyle Mısır tariki diye bilinen Şâtibiyye ekolü İstanbul'a taşınmış, bu ekolün günümüze kadar gelmesine vesile olunmuştur.³²

Osmanlı'da kıraat ilmi en parlak dönemini 17 ile 19. yüzyıllar arasında yaşamıştır. Bu dönemde eğitim yedi ve on kıraati kapsayacak şekilde sürdürülmüş, Şâtibî ve İbnü'l-Cezerî gibi kıraat âlimlerinin kitapları esas alınarak yardımcı kaynak mahiyetinde birçok eser telif edilmiştir. Ayrıca Osmanlı tedrisatında seb'a tariki denilen yedi kıraatin yerini aşere tariki denilen on kıraatin aldığı gözlemlenmiştir.³³

Osmanlı döneminde kıraat ilmi genellikle dârü'l-kurrâlarda öğretilmekle birlikte cami, tekke, zaviye, türbe ve evlerde de yaygın bir şekilde öğretilmiştir. Bu dönemde bazı Osmanlı âlimleri kıraat konusunda eserler kaleme almışken bazıları ise bu alanda eser bırakmamışlardır. Bazı araştırmalarda kıraat âlimleri arasında eser yazdığı belirlenenlerin sayısının 125, eser yazmadığı tespit edilen âlimlerin sayısının ise 855 olduğu kaydedilmiştir.³⁴ Osmanlı'da kıraat ilminin hem âlimler hem de eserler açısından 16 ve 17. asırlarda hızla geliştiği, 18. asırda zirveye ulaştığı, daha sonra ise kıraat âlimlerinin sayısında artış olmasına rağmen yazılan eserlerde azalma

³¹ Kablan, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlmi*, 519-520.

³² Ahmet Gökdemir, "Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Osmanlı İlim Dünyasına Katkıları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2017), 113-142.

³³ Yaşar Akaslan, "Türkiye'de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi / The Education of Qur'ân Recitation (Qirâ'ât) in Turkey", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2018), 1088-1089.

³⁴ Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 398-399.

olduğu gözlenmiştir.³⁵

1923'te Cumhuriyetin kuruluşu ve 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü ile medrese ve dârü'l-kurrâların faaliyetleri sonlandırılmış, kıraat eğitimi uzun bir süre kesintiye uğratılmıştır. Kıraat ilmi 1968 yılına kadar kurumsal düzeyde tedris edilemese de özverili ve kıraat ilmine gönül vermiş üstadların şahsî gayretleriyle okutulmuştur. 1970'li yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde açılan aşere-takrîb-tayyibe ihtisas kursları Kur'ân eğitimine resmî bir kimlik kazandırmış, böylece kıraat ilmi yeniden tahsil edilmeye başlanmıştır. Günümüzde ise gerek eğitim merkezleri gerekse müftülükler tarafından çeşitli isimlerle açılan kurslarda kıraat ilmi okutulmaya devam etmektedir.³⁶

2. ZAHÎRETÜ'L-KÂRÎ FÎ HIFZÎ NAZMÎ KELÂMÎ'L-BÂRÎ ADLI RİSÂLE

2. 1. Telif Süreci

16. yüzyılda Eğirdir yöresinde yaşayan bazı bilgisiz kişiler Kur'ân okurken harflerin ses nitelikleri ve ağızdan çıkış yerlerine dikkat etmemekte, onu yazıp çoğaltanlar ise mushafların yazım ve biçim özelliklerine özen göstermemekteydi. Eğirdir zâviyesinde³⁷ Zeyniyye tarikatına³⁸ bağlı olarak şeyhlik görevini üstlenen

³⁵ Kablan, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlmi*, 527.

³⁶ Akaslan, "Türkiye'de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi", 1090-1094.

³⁷ Pîrî Halîfe olarak da bilinen Pîr Muhammed el-Hoyî (öl. 864/1460) Zeyniyye tarikatının önemli isimlerinden Abdüllatîf Kudî'ye (öl. 856/1452) intisap etmiş, ondan aldığı usûl ve öğretileri Eğirdir Yazla'daki dergâhta uygulamaya başlamıştır. Daha sonra bu dergâh Eğirdir Zeynî Zâviyesi olarak tanınmış, irşat faaliyetlerine Zeyniyye tarikatının bir temsilcisi olarak devam etmiştir. Şeyhülislâm Berdeî (öl. ?), Pîr Muhammed el-Hoyî (Pîrî Halife), Şeyh Mehmed Çelebi (öl. 900/1494), Şeyh Burhâneddin Muhammed ez-Zeynî (öl. 970/1562-63) bu zâviyede görev yapan önemli şeyhlerdir. Detaylı bilgi için bk. Reşat Öngören, "Âlimlerin Gözdesi Bir Tarikat: Zeynîlik", *Eğirdir'in Zîyneti Zeynîler - Bir Tasavvuf Sempozyumu* (Ankara: TDV Eğirdir Şubesi Yayınları, 2016), 66-75; Fatma Batur, *Şeyh Mehmed Çelebi ve Şeyh Burhâneddin Efendi Menâkıbı* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 13-22.

³⁸ Zeyniyye tarikatı 15. yüzyılın başlarında Sühreverdîyye'nin bir kolu olarak kurulmuştur. Bu tarikatın kurucusu Pîr Zeynüddin el-Hâfî (öl. 838/1435) diye bilinen Ebû Bekir b. Muhammed b. Muhammed'dir. Zeyniyye tarikatının yayılışı önce Horasan'da başlamış; ardından Hicaz, Suriye ve Mısır'da devam etmiştir. Zeyniyye'nin Anadolu'ya girişi Merzifonlu Abdürrahîm-i Rûmî'nin (öl. 850/1446 ?) Mısır'da Şeyh Zeynüddin'e intisap etmesinin ardından Horasan'dan Anadolu'ya dönmesiyle gerçekleşmiştir. Yayıldığı her bölgede halkın yanı sıra dönemin önde gelen âlim ve devlet adamlarının da dikkatini çekmeyi başarmış, 16. yüzyıldan itibaren etkisini yitirerek zamanla tarihe karışmıştır. Zeyniyye'de benimsenen usul ve âdâb büyük ölçüde Şeyh Zeynüddin'in eserlerine, özellikle de *el-Vesâya'l-kudsiyye* ile *Menhecû'r-reşâd*'a dayanmaktadır. Şeriat-tarikat-hakikat

Şeyh Burhâneddin Muhammed b. Muhammed ez-Zeynî el-Hüseynî (öl. 970/1562-63) ilimde yeterli seviyeye gelmemiş bu okuyucu ve kâtiplerin Kur'ân'ın okunuşu ve yazısıyla ilgili yaptıkları hataları fark etmiştir. Bunun üzerine Şeyh Burhâneddin, bir öğrencisiyle birlikte Barla kasabasında³⁹ bulunan dönemin şeyhülkurrâsı Pîr Ahmed Barlavî'nin (öl. 951/1544) yanına gelmiştir. Beraberinde getirdiği sözlük, tefsir, kıraat ve tecvid kitaplarını hocasının huzurunda beraberce mütalaa etmişler, ardından Kur'ân'ın okunuş ve yazımındaki hataları yedi farklı kıraatin kurallarına uygun bir şekilde düzeltmişlerdir.⁴⁰

İsmi bilinmeyen bu talebe, hocası Şeyh Burhâneddin ile Barlavî'nin ilmî müzakerelerini, görüş ve düşüncelerini müsvedde bir hâlde Arapça olarak not etmiştir. Bununla birlikte zihninde oluşan soruları da hocalarına sormuş, onların söylediklerini yine onların bilgisi dâhilinde notlarına eklemiştir. Bu süreçte bazı hususların hocası Şeyh Burhâneddin veya Barlavî tarafından yazdırıldığı da düşünülebilir.⁴¹

Müsvedde olarak tuttuğu notlarını kendinden bazı eklemelerle zenginleştiren talebe, hocası Şeyh Burhâneddin'e yazdıklarının son halinden ve bunları düzenli hale getireceğinden bahsetmiş olmalıdır. Hem hocasından hem de çevresindeki arkadaşlarından gelen istek üzerine bu notları düzenleyerek risâle haline getirmeye karar vermiştir.⁴²

birlikteliğinin yanı sıra zahir-batın dengesine de önem vermeleri bu tarikatın önemli özellikleri olarak öne çıkmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Reşat Öngören, "Zeyniyye", *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 851-919; Abdurrezzak Tek, "Zeyniyye Kültürünün Bursa'daki Mirası", *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu - IV*, haz. Mehmed Temelli (Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, 2005), 381-406; Cankat Kaplan, "Zeyniyye Tarikatı Üzerine Yapılan Çalışmalar Üzerine Eleştirel Bir Literatür Değerlendirilmesi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 16/31-32 (2018), 103-131.

³⁹ Barla; Eğirdir gölünün yamaçlarında kurulmuş, Isparta'nın Eğirdir ilçesine bağlı bir beldedir. Her bir tarafının yakın zamâna kadar çam ve ardıç ağaçlarıyla kaplı olması dolayısıyla göz alıcı ağaçlık ve ormanlık anlamında Barla ismi verilmiştir. Değişik idarelerin altında bir nahiye olarak geçmişten günümüze gelen Barla önemli sosyal ve kültürel özelliklerinin yanında değer ve şahsiyetleriyle de - özellikle son yüzyılda- daha çok ön plana çıkmıştır. Ayrıca bk. Osman Erdal Şahin, "Bir Mekân: Tarihî ve Mekânsal Olarak Barla", *Katre: Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi International Human Studies Journal* 2 (2016), 273-285.

⁴⁰ *Zahîretü'l-kârî fî hıfzî nazmî kelâmî'l-bârî* (Ankara: Milli Kütüphane, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 2b-3a.

⁴¹ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 3a.

⁴² *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 3a.

Risâle talebe tarafından Arapça olarak özenle derlenmiş, ardından Şeyh Burhâneddin ile Barlavî'ye sunulmuştur. Hocası Şeyh Burhâneddin eserin temel seviyedeki öğrenciler için önemine dikkat çekerek her bir peygamberin, mesajlarını kendi toplumunun dilinde iletmediği gerçeğinden hareketle eserin Türkçe'ye çevrilerek özetlenmesini istemiştir. Bu isteğiyle değerli bilgilere erişilebilirliğin artmasını, öğrencilerin bu kaynaklardan daha etkin bir şekilde faydalanmasını amaçlamıştır. Ayrıca hocası talebesinin gayretinden büyük bir memnuniyet duyarak bu Arapça risâleye *Zahîretü'l-kârî fî hıfzi nazmi kelâmi'l-bârî* adını vermiştir. Bunun üzerine talebe, önemli kaynaklardan derlediği fıkıh ve fetva konularını da inceleyerek risâleyi bir mukaddime ve yedi bölümden oluşacak şekilde Türkçe'ye tercüme etmiştir.⁴³

2.2. Nüshaları

Risâlenin Türkiye veya dünya kütüphanelerinde el yazması veya basılı nüshalarının olup olmadığının araştırılması yapılmıştır. Bu çerçevede Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yazma Eserler Veritabanı, Milli Kütüphane Başkanlığı Yazma Eser Katalog Veritabanı, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu Veritabanı, İSAM Türkiye Kütüphaneleri Katalogu Veritabanı gibi çeşitli erişilebilir veritabanları tarafımızca taranmıştır. El yazmalarına sahip olan yurtiçi ve yurtdışındaki bazı üniversitelerin kütüphane kataloglarına da erişilmiştir. Yapılan katalog taramaları sonucunda müellif nüshası tespit edilememiş, 6 adet istinsah edilmiş mahtût nüshaya ulaşılmıştır.

Tespit edilen bu 6 nüshanın çalışmada esas alınan sıralaması şu şekildedir.

2.2.1. Adnan Ötüken Nüshası: (aö) Nüshası

Bu nüsha Milli Kütüphane'nin Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda yer almaktadır. Koleksiyon numarası 06 Hk 4023, tasnif numarası 297.18, bibliyografik kayıt numarası ise 589444'tür. YEK Başkanlığı Yazma Eserler Veritabanında "*Zahîretü'l-kârî fî hıfzi nazmi 'l-kelâmi 'l-bârî* ذخيرة القارئ في حفظ نظم كلام الباري" eser adıyla kayıtlıdır.

⁴³ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 3a-3b.

Filigranlı kâğıda 202x130-128x75 mm. ölçülerinde nesih yazı ile Osmanlıca olarak kaleme alınmıştır. Nüsha 16 yaprak olup her yaprak 19 satırdan müteşekkildir. Kırmızı çift cetvelli olan nüshanın söz başları da kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarında haşiyeler mevcuttur. Eser ciltsizdir.

Adnan Ötüken nüshası tahkik çalışmasında ana nüsha olarak kabul edilmiştir. Bu nüshanın tercih edilmesinde en önemli faktör hattının daha sade ve daha okunabilir olmasıdır. Metnin sonunda istinsah tarihini belirten ferağ kaydı⁴⁴ ile yedi kıraat imamı ve râvilerine işaret eden harf ve kelime remizlerine⁴⁵ yer verilmiş olması da bir diğer tercih sebebidir.

Nüshanın giriş kısmında risâlenin bir mukaddime ve yedi bâbtan oluştuğu zikredilmekte, ancak yedinci ve son bâba -diğer iki nüshada olduğu gibi- bu nüshada da yer verilmediği görülmektedir.⁴⁶ Bâb eksikliğinin nedenini belirlemek güç olsa da bu durumun ilk müstensihteki dikkatsizlik ve ihmalden veya içerik değerlendirmesi neticesinde edinilmiş bilinçli bir karardan kaynaklanabileceği mümkün görünmektedir.

Müstensihi ve istinsah yeri bilinmemekle birlikte bu nüshada ferağ kaydına yer verilmiş, istinsah tarihi belirtilmiştir. Ferağ kaydı şöyledir: “Vaka‘a‘t-tahrîr fî 25 Rebî‘ü’l-evvel fî yevmi’l-isneyn sene sittîn ba‘de’l-elf”.⁴⁷ (25 Rebîulevvel 1060/28 Mart 1650). Tahkik çalışmasında bu nüsha için (aö) rumuzu kullanılacaktır.

2.2.2. Hüdai Efendi Nüshası: (he) Nüshası

Bu nüsha Hacı Selim Ağa Kütüphanesi’nin Hüdai Efendi Koleksiyonunda yer almaktadır. Koleksiyon numarası 00734-005, tasnif numarası 297.1, bibliyografik kayıt numarası ise 366436’dır. YEK Başkanlığı Yazma Eserler Veritabanında “Zahîretü’l-karî fî hıfzî nazmî’l-barî” eser adıyla kayıtlıdır.

Beyaz kâğıda 208x150-138x75 mm. ölçülerinde talik yazı ile Osmanlıca olarak

⁴⁴ *Zahîretü’l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 18a.

⁴⁵ *Zahîretü’l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 18b.

⁴⁶ *Zahîretü’l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 2b-18a.

⁴⁷ *Zahîretü’l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 18a.

yazılmıştır. Nüsha 18 yaprak olup her yaprak 15 satırdır. Söz başları, söz üstleri, örnekler, kitap adları ve müellif isimleri kırmızı ile yazılmıştır. Eser ciltlidir.

Nüshanın girişinde risâlenin bir mukaddime ve yedi bâbtan oluştuğu belirtilmesine rağmen bu nüshada da -diğer iki nüshada olduğu gibi- yedinci ve son bâba yer verilmemiştir.⁴⁸

Müstensih bilgisi, istinsah yeri ve tarihine ilişkin herhangi bir bilgi mevcut değildir. Tahkik çalışmasında bu nüsha için **(he)** rumuzu kullanılacaktır.

2.2.3. Konya Bölge Nüshası: (kb) Nüshası

Bu nüsha Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nin Bölge Yazma Eserler Koleksiyonunda bulunmaktadır. Koleksiyon numarası BY00005651/7, tasnif numarası 297.18, bibliyografik kayıt numarası ise 81310'dur. YEK Başkanlığı Yazma Eserler Veritabanında “*Zahîretü'l-karî fî hıfzı nazmî'l-keîâmî'l-bârî*” eser adıyla ve “Burhaneddin Mehmed ez-Zeyn el-Hüseyin” müellif adıyla kayıtlıdır.

Suyolu filigranlı kâğıda 210x150-123x70 mm. ölçülerinde nesih yazı ile Osmanlıca olarak yazılmıştır. Eser 20 yaprak olup bazıları 17, bazıları 19 satırdır. Konu başları kırmızı ile yazılmış, cümle araları noktalanmıştır. Ebru kaplı mukavva ile ciltlenmiştir. Sayfa kenarlarında siyah mürekkeple yazılmış açıklamalar mevcuttur. Sayfalarında bir eksiklik söz konusu değildir.

Müstensih bilgisi, istinsah yeri ve tarihine yer verilmemiştir.⁴⁹ Tahkik çalışmasında bu nüsha için **(kb)** rumuzu kullanılacaktır.

2.2.4. Milli Kütüphane Nüshası: (mk) Nüshası

Bu nüsha Ankara Milli Kütüphane'nin Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda yer almaktadır. Tasnif numarası ile bibliyografik kayıt numarasına ulaşılamayan nüshanın koleksiyon numarası 06 Mil Yz A 9419/5'tir. Milli Kütüphane

⁴⁸ *Zahîretü'l-kârî fî hıfzı nazmî kelâmî'l-bârî* (İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdai Efendi, 366436), 87b-114a.

⁴⁹ *Zahîretü'l-kârî fî hıfzı nazmî kelâmî'l-bârî* (Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler, 81310), 61b-80b.

Başkanlığı El Yazması Katalogu Veritabanında “*Zahîretü’l-kârî fî hıfzî nazmî kelâmi’l-bârî*” eser adıyla kayıtlıdır.

Suyolu filigranlı kâğıda 200x147-193x127 mm. ölçülerinde nesih yazı ile Osmanlıca olarak yazılmıştır. Nüsha 10 yaprak olup yaprak satırları 20 ile 23 arasında değişmektedir. Metnin tamamı siyah mürekkeple yazılmıştır. Ciltsiz olan eserin cetvelleri kırmızı, sayfaları ise tamdır.

Müstensih bilgisi belirtilmemiş, istinsah yeri ve tarihine ilişkin herhangi bir not kaydedilmemiştir.⁵⁰ Tahkik çalışmasında bu nüsha için **(mk)** rumuzu kullanılacaktır.

2.2.5. Ankara Kütüphane Nüshası: (ak) Nüshası

Bu nüsha Ankara Milli Kütüphane’nin Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda bulunmaktadır. Koleksiyon numarası 06 Mil Yz A 7411/1, tasnif numarası 297.189, bibliyografik kayıt numarası ise 600701’dir. YEK Başkanlığı Yazma Eserler Veritabanında “*Risâle-i tecvîd رسالة تجويد*” eser adıyla ve “Burhâneddîn Muhammed b. Muhammed ez-Zeynî” müellif adıyla kayıtlıdır.

Âbâdî kâğıda 209x147-138x89 mm. ölçülerinde nesih yazı ile Osmanlıca olarak yazılmıştır. Nüsha 21 yaprak, her yaprak ise 13 satırdır. Söz başları ve söz üstleri kırmızıdır. Sayfa kenarlarında siyah renkle yazılmış açıklamalar yer almaktadır. Eser ciltlidir. Cilt kapaklarının sırtı tamir işleminde kahverengi kâğıt ile kaplanmış olsa da nüsha yine de harap olmaktan kurtulamamıştır.

Nüshanın girişinde risâlenin bir mukaddime ve yedi bâbtan oluştuğu belirtilmesine rağmen bu nüshada da -diğer iki nüshada olduğu gibi- yedinci ve son bâba yer verilmemiştir.⁵¹

Her ne kadar müstensihi ve istinsah yeri bilinmese de ferağ kaydına yer verilmiş, istinsah tarihi belirtilmiştir. Ferağ kaydı şöyledir: “Temme’l-kitâb fî avâhiri

⁵⁰ *Zahîretü’l-kârî fî hıfzî nazmî kelâmi’l-bârî* (Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, kayıt no. belirtilmemiş), 124a-132b.

⁵¹ *Zahîretü’l-kârî fî hıfzî nazmî kelâmi’l-bârî* (Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 600701), 1b-21b.

şehri Muharrem fî yevmi seysenbe fî vakti'z-zuhr târîh 993".⁵² (Muharrem 993/Ocak 1585). Tahkik çalışmasında bu nüsha için **(ak)** rumuzu kullanılacaktır.

2.2.6. Hasan Paşa Nüshası: **(hp)** Nüshası

Bu nüsha Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nin Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda yer almaktadır. Tasnif numarasına ulaşamayan nüshanın koleksiyon numarası 19 Hk 3689/4, bibliyografik kayıt numarası ise 123901'dir. YEK Başkanlığı Yazma Eserler Veritabanında "*Zahîretü'l-kârî fî hıfzî nazmî'l-keîâmî'l-bârî*" eser adıyla ve "Burhân ed-dîn Muhammed b. Muhammed ez-Zeyn el-Hüseynî" müellif adıyla kayıtlıdır.

Âbâdî kâğıda 200x145-160x115 mm. ölçülerinde nesih yazı ile Osmanlıca olarak yazılmıştır. Nüsha 41 yaprak, her yaprak ise 13 satırdır. Sırt tarafı bezden yapılan nüsha desenli bir mukavva ile ciltlenmiştir. Eserin sayfaları tamdır.

Hasan Paşa nüshasının son kısmında mukaddime ve yedi bâbın dışında "Bâb-ı Tekbîr" adıyla ek bir bölüm bulunmaktadır.⁵³ Bu ek bölüm nüshayı diğer beş nüshadan farklı ve önemli kılmaktadır.

Müstensih bilgisi, istinsah yeri ve tarihine ilişkin bir not mevcut değildir. Tahkik çalışmasında bu nüsha için **(hp)** rumuzu kullanılacaktır.

⁵² *Zahîretü'l-kârî* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 600701), 21b.

⁵³ *Zahîretü'l-kârî fî hıfzî nazmî kelâmî'l-bârî* (Çorum: Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 123901), 40b-41b.

Bu altı nüshanın künye detayları ve fiziksel özellikleri tabloda şu şekilde gösterilebilir:

Sayı No	Nüsha Adı	Tasnif No	Kütüphane Adı	Koleksiyon Adı	Koleksiyon No	Bibliyografik Kayıt No	İstinsah Tarihi
1	Adnan Ötüken Nüshası	297.18	Milli Kütüphane - Ankara	Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi	06 Hk 4023	589444	1060/1650
2	Hüdai Efendi Nüshası	297.1	Hacı Selim Ağa Kütüphanesi	Hüdai Efendi	00734-005	366436	-
3	Konya Bölge Nüshası	297.18	Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi	Bölge Yazma Eserler - Konya İl Halk Kütüphanesi	BY00005651/7 - 42 Kon 5651/7	81310	-
4	Milli Kütüphane Nüshası	-	Milli Kütüphane - Ankara	Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu	06 Mil Yz A 9419/5	-	-
5	Ankara Kütüphane Nüshası	297.189	Milli Kütüphane - Ankara	Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu	06 Mil Yz A 7411/1	600701	993/1585
6	Hasan Paşa Nüshası	-	Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi	Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi	19 Hk 3689/4	123901	-

Tablo 1: El Yazma Nüshaların Künyeleri

Sayı No	Nüsha Rumuzu	Yaprak	Satır Sayısı	Kâğıt Boyutu	Yazı Türü
1	(aö) nüshası	2b-18a yk.	19 st.	202x130-128x75 mm.	Nesih
2	(he) nüshası	87b-114a yk.	15 st.	208x150-138x75 mm.	Talik
3	(kb) nüshası	61b-80b yk.	17,19 st.	210x150-123x70 mm.	Harekeli Nesih
4	(mk) nüshası	124a-132b yk.	20, 21, 22, 23 st.	200x147-193x127 mm.	Nesih
5	(ak) nüshası	1b-21b yk.	13 st.	209x147-138x89 mm.	Nesih
6	(hp) nüshası	2a-41b yk.	13 st.	200x145-160x115 mm.	Harekeli Nesih

Tablo 2: El Yazma Nüshaların Fiziksel Özellikleri

2. 3. Müellife Aidiyeti

Tespit edilen 6 nüshanın kapak sayfaları ve metinlerinde müellif ismine dair herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Bu nüshalar Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yazma Eserler Veritabanı, Milli Kütüphane Başkanlığı Yazma Eser Katalog Veritabanı ve İSAM Türkiye Kütüphaneleri Katalogu Veritabanında tarandığında **(kb)** nüshasının “Burhaneddin Mehmed ez-Zeyn el-Hüseyin”, **(hp)** nüshasının ise “Burhân ed-dîn Muhammed b. Muhammed ez-Zeyn el-Hüseyin” müellif adıyla kaydedildiği görülmektedir. **(ak)** nüshasına dair bilgiler sadece YEK Başkanlığı Yazma Eserler Veritabanında sunulmakta, burada müellif adı “Burhâneddîn Muhammed b. Muhammed ez-Zeynî” olarak zikredilmektedir. Diğer üç nüsha hakkında ise veritabanlarında müellif bilgisine ilişkin herhangi bir kayda rastlanılmamaktadır.

Osmanlı kıraat âlimleri üzerine yapılmış bir çalışmada Ahmed Barlavî'nin, Şeyh Burhâneddin ve onun bir talebesiyle birlikte *Zahîretü'l-kârî* adlı bir eser kaleme aldığı, bu eserin Şeyh Burhâneddin'in çabalarıyla ortaya çıktığı dile getirilmektedir. Bu çalışmada esere ait bazı bilgilerin Ahmed Barlavî'nin eserleri adı altında verilmesi de bu anlamda önem kazanmaktadır.⁵⁴

Bir başka çalışma yazma eser kütüphanelerinde Şeyh Burhâneddin adına kayıtlı 3 farklı nüsha bulunduğunu, bu nüshaların giriş bölümlerinde Şeyh Burhâneddin isminin Burhâneddin Mehmed b. Mehmed ez-Zeynî el-Hüseyinî olarak kaydedildiğini belirtmektedir. Bu çalışma ismini vermeyen bir anlatıcının eserde kendisini Şeyh Burhâneddin'in bir müridi olarak takdim ettiğini, hocasından övgü dolu cümlelerle bahsettiğini, ancak ortak İslâmî gelenekte bir müellifin kendisini bu denli sözlerle övemeyeceğini dile getirmektedir. Dolayısıyla Şeyh Burhâneddin'in bu ve benzeri sebeplerden ötürü eserin müellifi olamayacağını, sadece eserin yazılmasına vesile olan bir diğer ifadeyle bu eseri yazmaya teşvik eden kişi olduğunu ifade etmektedir.⁵⁵

⁵⁴ Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, 50-51.

⁵⁵ Sadık Yazar, *Eğirdirli Münevver Bir Ailenin Hikâyesi: Şerîf Mehmed'in Menâkıb-ı Şeyh Burhâneddîn'i* (İstanbul: Okur Akademi, 2012), 43-44.

Risâlede Şeyh Burhâneddîn'in “şeyhî ve senedî ve fahrî ve imâmî fahru'l-meşâyih ve'l-mürşidîn zuhrü'l-evliyâ ve'l-ârifîn zübdetü Âl-i Tâhâ ve Yâsîn hüccetü'l-İslâm ve'l-müslimîn”⁵⁶, “şeyh-i kâmil ve mürşid-i mükemmil”⁵⁷ gibi sözlerle övüldüğü; Pîr Ahmed el-Barlavî'nin ise “fahru'l-ulemâ ve'l-hulefâ ve şeyhu'l-mücevvîdîn ve'l-kurrâ bakiyyetü ehli'l-edâ kıdvetu meheratin a'lâ”⁵⁸ gibi cümlelerle taltif edildiği görülmektedir. Ne var ki İslam geleneğinde yazarların kendi niteliklerini övmeleri pek yaygın bir durum değildir.

“Şeyh Burhâneddîn... gördü ki”⁵⁹, “şeyh-i kâmil ve mürşid-i mükemmil... ad verdi”⁶⁰ gibi cümleler bir yazarın kendisi hakkında doğrudan kuramayacağı türden ifade örnekleridir. Buna karşılık “fakîr-i bî-çâre”⁶¹, “istimâ' etdikçe yazardım”⁶², “mevâzi'-i muğlakı... Şeyhu'l-Kurrâ'dan tefîş ederdim”⁶³, “mübârek lafızlarından sâdır olanı... kayd ederdim”⁶⁴, “mübtedîye lâzım ba'zı mesâ'ili beyân etdim”⁶⁵, “bir mukaddime ve yedi bâb üzere tertîb etdim”⁶⁶ gibi cümleler ise bir yazarın ancak kendisi hakkında söyleyebileceği türden ifade örnekleridir. Risâle yazarı ilk grup cümlelerde başka birinden bir diğer ifadeyle talebesi olduğu hocasından üçüncü şahıs bakış açısıyla bahsederken ikinci grup cümlelerde ise kendi deneyimlerini ve yazım sürecini doğrudan ifade etmekte, okuyucuya kendisinin yazıyı nasıl oluşturduğunu aktarmaktadır.

Bir müellifin kendisini övgü dolu sözlerle övmesinin gelenekte yeri olmadığı, buna karşılık hocasını veya bir başkasını övmesinin teamülde mümkün olduğu düşünülürse eserin asıl müellifinin veritabanlarında kaydedildiği üzere Şeyh Burhâneddîn olmadığı açığa çıkmaktadır. Veritabanlarında eserin bu isimle

⁵⁶ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 2b.

⁵⁷ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 3a.

⁵⁸ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 3a.

⁵⁹ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 2b.

⁶⁰ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 3a.

⁶¹ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 3a-3b.

⁶² *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 3a.

⁶³ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 3a.

⁶⁴ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 3a.

⁶⁵ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 3b.

⁶⁶ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 3b.

kaydedilmesinin ana nedeni girişinde zikredilen ilk isim olması dolayısıyladır. Konuyla ilgili bir çalışmada bu eserin Ahmed Barlavî tarafından Şeyh Burhâneddin ve onun bir talebesiyle birlikte telif edildiğine dair söylenenler⁶⁷, okuma ve yorumlama hatasından kaynaklanmış ifadeler olmalıdır. Ayrıca eserde metin yazım sürecine dair kişisel deneyimlerin aktarılmış olması müellifin yine bu iki kişi olmadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla önce Arapça olarak telif edilip ardından Türkçe dilinde yeniden kaleme alınan *Zahîretü'l-kârî* adlı risâlenin 16. yüzyılda yaşamış ismi bilinmeyen birine, Şeyh Burhâneddin'e talebelik yapmış bir müride ait olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

2.4. Bölümleri

Kütüphane kayıtlarında *Zahîretü'l-kârî* adlı risâlenin 6 adet el yazma nüshası tespit edilmiş, bu nüshalardan biri olan Adnan Ötüken nüshası tahkik çalışmasında ana nüsha olarak kabul edilmiştir.

Adnan Ötüken nüshasının giriş bölümünde metnin bir mukaddime ve yedi bâbtan müteşekkil olduğu dile getirilmiş, ancak nüshada yedinci bâba yer verilmemiştir. Durumun bu şekilde olduğu önemsenmekle birlikte diğer nüshalar da göz önüne alındığında müellifin risâleyi bir mukaddime ve yedi bölüm olarak düzenlediği kabul edilmelidir. Bölümler şu şekildedir:

- ❖ **Mukaddime**
- ❖ **Birinci bâb:** Harflerin mahreç ve sıfatları
- ❖ **İkinci bâb:** Tefhîm ve terkîkin hükümleri
- ❖ **Üçüncü bâb:** İzhar, idğâm, iklâb ve ihfânın hükümleri
- ❖ **Dördüncü bâb:** Meddlerin hükümleri
- ❖ **Beşinci bâb:** (◌◌) Hânın kısımları ve hükümleri
- ❖ **Altıncı bâb:** Vakfın kısımları ve hükümleri
- ❖ **Yedinci bâb:** Rusûm-u Osmâniyye

Nüshalar tetkik edildiğinde yedinci ve son bâba **(kb)**, **(mk)** ve **(hp)** nüshalarında yer verildiği; **(aö)**, **(he)** ve **(ak)** nüshalarında ise yer verilmediği

⁶⁷ Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri*, 50-51.

gözlemlenmektedir. Bu eksikliğin nedenini ilk müstensihden kaynaklanan dikkatsizlik ve ihmale veya içerik değerlendirmesi neticesinde edinilmiş bilinçli bir karara bağlamak mümkün görünmektedir.

Öte yandan **(aö)** nüshası gibi **(he)**, **(kb)**, **(ak)** ve **(hp)** nüshaları da risâlenin bir mukaddime ve yedi bâbtan meydana geldiği konusunda hemfikirdir. Ancak **(mk)** nüshası bu hususta diğerlerinden farklılık göstermektedir. Nitekim diğer beş nüshada “bu risâleyi bir mukaddime ve yedi bâb üzere tertîb ettim”⁶⁸ denilmekteyken, **(mk)** nüshasında “bu risâleyi bir mukaddime ve dokuz bâb üzerine tertîb ettim”⁶⁹ denilmektedir. **(mk)** nüshasının bölümleri ise şu şekildedir:

- ❖ Mukaddime
- ❖ Birinci bâb: Harflerin mahreçleri
- ❖ İkinci bâb: Harflerin sıfatları
- ❖ Üçüncü bâb: Tefhîm ve terkîkin hükümleri
- ❖ Dördüncü bâb: Tahzîrât (Birtakım uyarılar)
- ❖ Beşinci bâb: İzhâr, idğâm, iklâb ve ihfânın hükümleri
- ❖ Altıncı bâb: Meddlerin hükümleri
- ❖ Yedinci bâb: (◌) Hânın kısımları ve hükümleri
- ❖ Sekizinci bâb: Vakfin kısımları ve hükümleri
- ❖ Dokuzuncu bâb: Rusûm-u Osmâniyye

Bu iki farklı tasnif dikkate alındığında **(aö)**, **(he)**, **(kb)**, **(ak)** ve **(hp)** nüshalarının birinci ve ikinci bâblarının **(mk)** nüshasında ikiye ayrı bâb olarak düzenlendiği, **(mk)** nüshasının böylelikle dokuz ayrı bâba sahip olduğu söylenebilir.

(hp) nüshasının sonundaki yedinci bâbın devamına bir bölüm daha eklenmiş, bölüm başlığı da müstensih tarafından “Bâb-ı Tekbîr” olarak belirlenmiştir.⁷⁰ **(hp)** nüshasının ek bir bâb içermesi, bu nüshayı diğer beş nüshadan ayıran ve önemli kılan

⁶⁸ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 589444), 3b; *Zahîretü'l-kârî* (Hüdayî Efendi, 366436), 88b; *Zahîretü'l-kârî* (Bölge Yazma Eserler, 81310), 62b; *Zahîretü'l-kârî* (Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 600701), 3a; *Zahîretü'l-kârî* (Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 123901), 4b.

⁶⁹ *Zahîretü'l-kârî* (Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, kayıt no. belirtilmemiş), 124b.

⁷⁰ *Zahîretü'l-kârî* (Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 123901), 40b-41b.

bir özellik olarak değerlendirilebilir.

2.5. Muhtevası

Dinî ilimlerle ilgili yazılan eserlere besmele, hamdele ve salvele ile başlamak gelenekte alışlagelmiş bir uygulamadır.⁷¹ Müellif de bu geleneğe uyarak eserine besmele, hamdele ve salvele ile başlamakta, ardından telif nedeni ve süreci hakkında bilgi vermektedir. Eseri önce Arapça olarak derlediğini, ardından Türkçe olarak özetlediğini ifade etmektedir. İnsanların Kur'ân'ı doğru bir şekilde okuyup anlamalarını, böylelikle ilâhî rızaya erişmenin mümkün olacağını vurgulamaktadır. Esere giriş mahiyetindeki bu bölümde eserin tertibine de değinmiş, insanların kendisine dua etmeyi ihmal etmemeleri gerektiğini önemle belirtmiştir.⁷²

Müellif mukaddime bölümünde tecvid ilminin öğrenilmesinin ve Kur'ân'ın tertîl üzere okunmasının herkes için vazgeçilmez bir görev olduğunu vurgulamakta, tilavet ve zikir esnasında huşû içerisinde bulunmanın önemine değinmektedir. Kıraat esnasında meydana gelebilecek dil sürçmeleri ve okuma hatalarına da işaret etmekte, zelletü'l-kârî ve lahn adı altında birçok konuya temas etmektedir. Ayrıca kıraat kurallarına uymamanın ibadetlerin geçerliliğini etkileyebileceğini, hatta bazı durumlarda küfürle sonuçlanabileceğini, buna karşılık doğru bir okumanın kıyamet gününde yüksek makamlara erişmede ve Allah'ın rızasını kazanmada önemli bir fırsat olduğunu dile getirmektedir.⁷³

Müellif eserin birinci bölümünde harflerin mahreç ve sıfatlarına dair bir tasnif sunarak bunların on yedi farklı mahreçten geldiğini; cevf, halk, lisan, şefeh ve hayşum olmak üzere toplamda beş bölgede toplandığını açıklamıştır. Ardından harflerin birbirinden ayrılmasının sıfatlar aracılığıyla gerçekleştiğini, bu sıfatların karşıtı bulunan ve bulunmayan olarak iki kategoriye ayrıldığını ifade etmiştir. Karşıtı bulunan sıfatları sıfat-ı müştereke olarak adlandırırken karşıtı bulunmayan sıfatları

⁷¹ Detaylı bilgi için bk. Sami Arslan, "Hamdele-Salvele'nin Dili: Telifte Yetkinlik Aracı Olarak Berâ'etu'l-İstihlâller", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies* 57 (2021), 284-296.

⁷² *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 589444), 2b-3b.

⁷³ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 589444), 3b-8a.

ise sıfat-ı mahsûsa olarak tanımlanmıştır.⁷⁴

İkinci bölümde müellif, harfleri tefhim ve terkik açısından inceleyerek okuyucuları da belli başlı noktalarda uyarmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla harfleri daima kalın okunanlar, daima ince okunanlar ve bazen kalın bazen de ince okunanlar olarak sınıflandırmaktadır. Lafzatullâhın lâmı ve hükmü'r-rânın durumlarına özel bir vurgu yaparak en küçük bir sıfat hatasında dahi harfin değişeceğini, dolayısıyla anlamın bozulacağını belirtmektedir. Ayrıca bu bölümde Kur'ân'ın doğru bir şekilde okunmasının önemine dikkat çekilmekte, kıraat hatalarının namazı geçersiz hale getirebileceği konusunda uyarılar yapılmaktadır.⁷⁵

Müellif üçüncü bölümde izhâr, idğâm, iklâb ve ihfâ kavramlarını tanımlamış, ardından hükümlerini beyan etmiştir. İzhâr-ı kameriyye ve izhâr-ı şefevî gibi izhâr türlerini; idğâm-ı mealğunne, idğâm-ı bilâğunne, idğâm-ı misleyn, idğâm-ı mütecâniseyn ve idğâm-ı mütekâribeyn gibi idğâm çeşitlerini; ihfâ-i kalîl, ihfâ-i mütevassıt ve ihfâ-i kâmil gibi ihfâ şekillerini ayrıntılı bir şekilde tanıtmıştır. Ayrıca Âsım kıraati Hafs rivayetine göre sekte, imâle, sıla ve ihtilâsın hangi âyetlerde meydana geldiğini belirtmiş, teşdîdin kısımları hakkında bilgi vermiştir. Bununla birlikte Kur'ân'ın doğru okunuşu üzerinde durarak belirli okuma hatalarını ve bu hataların nasıl giderilmesi gerektiğini örnekler üzerinden açıklamıştır.⁷⁶

Dördüncü bölümde müellif medd çeşitlerini, özelliklerini ve vezinlerini son derece detaylı bir şekilde irdlemiştir. Öncelikle harf-i medd ve sebep-i medd kavramlarını tanımlayarak konuya başlamış, daha sonra medd-i muttasıl, medd-i munfasıl, medd-i lâzım, medd-i ârız ve medd-i lînin ne anlama geldiğini izah etmiştir. Ayrıca medd-i vâcib, medd-i câiz, medd-i mukattaât, medd-i müşba', medd-i zarûrî ve medd-i veznî gibi özel medd türlerine de temas etmiş; sıla zamiri ve elif-i lâhika konularına da özel olarak değinmiştir.⁷⁷

Müellif beşinci bölümde (◌) hânın çeşitlerini, kullanımlarını ve hükümlerini

⁷⁴ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 8a-10a.

⁷⁵ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 10a-11b.

⁷⁶ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 11b-13a.

⁷⁷ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 13a-14b.

detaylı bir şekilde incelemektedir. Bu harfin zamir, tenbih, te'nîs ve sekte amaçlı olarak kelimenin başına veya sonuna eklenen dört farklı türü olduğunu belirtmekte; her birinin kendine özgü olan okunuşlarına dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Üçüncü tekil şahsı belirtmek için kullanılabilecek hâ-i zamîr, muhatabın farkında olmadığı bir şeyi göstermek için kullanılabilecek hâ-i tenbîh, müennes kelimeyi müzekkerinden ayırt etmek için kullanılabilecek hâ-i te'nîs, kelimenin son harfindeki harekeyi korumak için kullanılabilecek da hâ-i sekte denildiğini ifade etmektedir.⁷⁸

Altıncı bölümde müellif vakıf ve ibtidâ konularına derinlemesine eğilmiş; vakfın çeşitleri, hükümleri, işaretleri ve özelliklerine dair kapsamlı bir inceleme sunmuştur. Lafız ve mâna açısından sonrası ile herhangi bir ilişkinin olmadığı yerlerde yapılan vakfa vakf-ı tâm, sadece anlam yönünden ilginin devam ettiği yerlerde yapılan vakfa vakf-ı kâfi, hem lafız hem de mâna yönünden bir ilişkinin olduğu yerlerde yapılan vakfa ise vakf-ı hasen adı verildiği örnekleriyle birlikte açıklanmıştır. Daha sonra lafız ve mâna bakımından sıkı bir bağlantıya işaret eden vakıfların vakf-ı kabîh olduğu yine örnekler eşliğinde dile getirilmiştir. Vakfın hangi durumlarda gerçekleştirileceği, hangi durumlarda yapılmayacağı ve nasıl yapılacağı gibi konular detaylı bir şekilde irdelenmiş, son olarak da revm, işmâm ve ihtilâs gibi kavramlar üzerinde durulmuştur.⁷⁹

Kur'ân'ın yazımında öne çıkan ve Arapça yazım kurallarına uymayan kelimeleri inceleyen bilim dalına resm-i Osmânî denilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak yedinci ve son bölümde yuvarlak tâ-i te'nîs harfinin uzun te, elif harfinin vav ile yazılması; elif harfinin düşürülmesi ya da eklenmesi gibi Osmânî hat özelliklerine değinilmektedir. Kur'ân okurken başlangıçta istiâze okumanın gerekliliği, istiâzeden sonra ise besmele okumanın sünnet olduğu, ancak Tevbe sûresinde besmele ile başlamanın gerekmediği ifade edilmektedir. Bölüm sonunda ise bu kısa risâlenin başlangıç seviyesindeki kişilere yönelik olduğu, daha fazla detay ve ispat için *Zahîretü'l-Kârî* adlı Arapça kitaba başvurulması gerektiği belirtilmektedir.⁸⁰

⁷⁸ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 14b-15b.

⁷⁹ *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 15b-18a.

⁸⁰ *Zahîretü'l-kârî* (Bölge Yazma Eserler, 81310), 79b-80b; *Zahîretü'l-kârî* (Bölge Yazma Eserler, 81310), 132a-132b; *Zahîretü'l-kârî* (Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 123901), 37b-40b.

Nübüvvetin ilk yıllarında vahyin bir dönem kesilmesi Hz. Peygamber'i derinden üzmüş, müşriklerin sözleriyle bu üzüntüsü daha da artmıştır. Bu zor zamanların ardından Duhâ sûresi inince Hz. Peygamber şükrünü dile getirmek için sevincinden “Allâhü ekber” demiş, böylelikle bu ve sonraki sûrelerin sonunda birer defa tekbir getirmeyi ümmetine sünnet olarak bırakmıştır.⁸¹ Hasan Paşa nüshasının sonuna diğer nüshalardan farklı olarak sûreler arası geçişte bu tekbir getirme meselesi eklenmiş, konuyla ilgili önemli husus ve durumlara yer verilmiştir. Bu ek bölümde Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî* adlı eserinde geçen iki beyit aktarılmış, ardından tekbirin ibtidâsı ve sîgasındaki bazı ihtilaflara değinilmiştir. Son olarak tekbir sîgasındaki vasıl hemzesinin okunuşuyla ilgili bazı önemli noktalar da unutulmamıştır.⁸²

⁸¹ Detaylı bilgi için bk. Ziya Şen, “Kıraat İlminde Tekbir”, *Diyanet İlmi Dergi* 37/1 (2001), 97-102.

⁸² *Zahîretü'l-kârî* (Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 123901), 40b-41b.

İKİNCİ BÖLÜM

ZAHÎRETÜ'L-KÂRÎ FÎ HIFZÎ NAZMÎ KELÂMÎ'L-BÂRÎ'NİN TAHKİKİ

1. METİN TAHKİKİ

1.1. *Zahîretü'l-Kârî fî Hıfzî Nazmî Kelâmî'l-Bârî*

هَذَا رَسُولُهُ دُخِيرَةُ الْقَارِي فِي حِفْظِ نَظْمِ كَلَامِ الْبَارِي

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَلَّمَ الْقُرْآنَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ وَجَعَلَهُ شِفَاءً وَرَحْمَةً لِلصُّدُورِ وَالْجَنَانِ وَحَفِظَهُ مِنْ
التَّبْدِيلِ وَالتَّغْيِيرِ وَالتَّقْصَانِ وَجَعَلَ الْمَشَايِخَ الْعُلَمَاءَ الْقُرَّاءَ أَدِلَّاءَ إِلَى الْجَنَانِ وَالصَّلَوةِ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ
أَقْوَى مُعْجَزَاتِهِ الْفُرْقَانُ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ الْأَشْرَافِ وَالْأَعْيَانِ صَلَوةٌ دَائِمَةٌ فِي كُلِّ وَقْتٍ وَأَنْ عَدَدَ مَا هُوَ
كَائِنْ أَوْ قَدْ كَانَ وَبَعْدُ

⁸³Hâzâ risâletun⁸⁴ *Zahîretü'l-kârî fî hıfzî nazmî kelâmî'l-bârî*⁸⁵

Bismillâhirrahmânirrahîm

El-hamdu lillâhillezî alleme'l-Kur'ân halaka'l-insân allemehu'l-beyân⁸⁶

ve ce'alehû şifâ'en ve rahmeten⁸⁷ li's-sudûri ve'l-cenân⁸⁸

⁸³ (ak) nüshasının kapak sayfasında “[bu risâle] tecvîd-i Kur'ân'a müte'allikdir” ifadesi yer almaktadır.

⁸⁴ (mk) nüshasında “(رسالة) risâletun” yerine “(كتاب) kitâbun” kelimesi kullanılmıştır.

⁸⁵ *Zahîretü'l-kârî fî hıfzî nazmî kelâmî'l-bârî*, “Yüce kelâmı öğrenme sürecinde okuyucuya gerekli olan bilgiler” anlamındadır.

⁸⁶ er-Rahmân 55/2-4.

ve hafizahû mine't-tebdîli ve't-tağyîri ve'n-nuksân

ve ce'ale'l-meşâyihâ'l-ulemâ'e'l-kurrâ'e edillâ'e ila'l-cinân⁸⁹

ve's-salâtu alâ seyyidînâ Muhammedin⁹⁰ -ekvâ mu'cizâtihî'l-Furkân⁹¹-

ve alâ âlihî ve ashâbihî'l-eşrâfi ve'l-a'yân

salâten dâ'imeten fî külli vaktin ve ân

adede mâ huve kâ'in ev⁹² kad kân

ve ba'd⁹³

Ey tâlibu rahmeti Rahmân ve inâyeti⁹⁴ [Subhân] ve ğufrân ve râğibu mu'âneseti⁹⁵ Kur'ân ve şefâ'ati Habîbi Deyyân⁹⁶

Bilgil ki⁹⁷ şeyhî ve senedi⁹⁸ [ve fahrî] ve imâmî fahru'l-meşâyih ve'l-mürşidîn zuhrü'l-evliyâ ve'l-ârifîn zübdetü Âl-i Tâhâ ve Yâsîn hüccetü'l-İslâm ve'l-müslimîn⁹⁹ eş-Şeyh **Burhâneddîn Muhammed**¹⁰⁰ [b. Muhammed] ez-Zeynî el-

⁸⁷ (hp) nüshasında “(لِلْمُؤْمِنِينَ) li'l-mü'minîne” ifadesi ziyadedir.

⁸⁸ (ak) nüshasında “(الْجَنَانِ) el-cenân” yerine “(الْجِنَانِ) el-cinân” kelimesi kullanılmıştır.

⁸⁹ (ak) ve (hp) nüshalarında “(الْجِنَانِ) el-cinân” yerine “(الْجَنَانِ) el-cenân” kelimesi kullanılmıştır.

⁹⁰ (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “(الَّذِي) ellezî” ifadesi ziyadedir.

⁹¹ (he) ve (hp) nüshalarında “(الْفُرْقَانِ) el-Furkân” yerine “(الْقُرْآنِ) el-Kur'ân” kelimesi kullanılmıştır.

⁹² (hp) nüshasında “(و) ev” yerine “(و) ve” atıf harfî kullanılmıştır.

⁹³ Risâlenin başında yer alan besmele, hamdele ve salvelenin mânaları şöyledir: “Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla (başlıyor ve yazıyorum). Kur'ân-ı Kerîm'i öğreten; insanı yaratan; ona vahyi bildiren; onu müminlerin gönüllerine ve ruhlarına şifa ve rahmet kaynağı kılan; onu her türlü değişme, değiştirilme ve eksiklikten koruyan; kıraat âlimlerini de cennete giden yolda birer rehber kılan Allah Teâlâ'ya hamd olsun. En büyük mucizesi olan Furkân'ın kendisine indirildiği Efendimiz Muhammed Mustafa'ya, ehl-i beytine ve ashâbına kâinatta bulunan zerreler adedince her dâim salât olsun. (Besmele, hamdele ve salveleden) sonra ise...”.

⁹⁴ (he), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “Subhân” kelimesi ziyadedir.

⁹⁵ Mu'ânese; dostluk, arkadaşlık anlamındadır. Bk. İbrâhim Mustafa vd., *Mu'cemü'l-vasît* (Kahire: Mektebetü's-Şurûki'd-Devliyye, 2004), “enes”, 29.

⁹⁶ Deyyân, hesapları en iyi gören ve hakları eksiksiz ödeyen anlamındadır. Aynı zamanda Allah'ın isimlerinden biridir. Bk. Mustafa, “dâne”, 307.

⁹⁷ Bilgil ki; bil ki, bilesin ki anlamındadır.

⁹⁸ (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “ve fahrî” ifadesi ziyadedir.

⁹⁹ (hp) nüshasında “ve'l-müslimîn” yerine “ve'l-mürselîn” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰⁰ (he), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “b. Muhammed” ifadesi ziyadedir.

Hüseyin¹⁰¹ -mette‘allâhu te‘âlâ bi-tûl-i bekâ‘i‘l-mü‘minîn ve edâme himmetehû aleynâ ebede‘l-âbidîn¹⁰²- gördü ki cehele¹⁰³ [-i kurrâ] Kur‘ân-ı azîmin kırâ‘atinde mahâricini¹⁰⁴ [ve sıfâtını] tebdîl¹⁰⁵ ve sefele-i küttâb¹⁰⁶ rusûmunu ta‘tîl¹⁰⁷ edüb - hadîs-i şerîf-¹⁰⁸ (رُبَّ قَارِيٍّ وَالْقُرْآنُ يُلْعَنُهُ) rubbe kârî‘in¹⁰⁹ ve‘l-Kur‘ânu yel‘anuhûya¹¹⁰ [tahtında] münderic olub¹¹¹ ve adem-i rağbetleri zâhir olduğu bâ‘isden¹¹² إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا (innâ nahnu nezzelnâ‘z-zikra ve innâ lehû le-hâfîzûn¹¹³ hıfz-ı sırrına mazhar olub muzhir-i ilm-i kırâ‘at ve tecvîd musahhih-i elfâz-ı kelâm-ı mecîd olmak kasd edüb¹¹⁴ fî seneti ihdâ ve hamsîn ve tis‘imi‘e [H. 951/M. 1544-1545] eşhur-u hurumunda manzar-ı¹¹⁵ evliyâ ve mazhar-ı¹¹⁶ ehl-i safâ -sîne ani‘l-ğuluvvî ve‘l-ğalâ‘i¹¹⁷- kasaba-i Barla‘da¹¹⁸ hâzır olub¹¹⁹ fahru‘l-ulemâ ve‘l-hulefâ ve şeyhu‘l-

¹⁰¹ Burhâneddin Muhammed b. Muhammed (öl. 970/1562-63) Zeyniyye tarikatının Eğirdir zâviyesinde şeyhlik görevini üstlenmiş âlim ve ârif bir zattır. Kur‘ân‘ın okunuş ve yazılışında bazı cahil kimselerce pek çok defa hata yapıldığını görmüş, mushaflarda düzeltme yapmak amacıyla Barla‘da ikamet eden şeyhülkurrâ Ahmed el-Barlavî‘nin huzurunda bulunmuştur. Barlavî ile yaptıkları mütalaaları talebelerinden birinin kaydetmesi üzerine ortaya çıkan Arapça bir risâle kendisine arz edilince bu risâleyi uygun bulup onaylamış, hatta risâleye *Zahîretü‘l-kârî fî hıfzî nazmî kelâmî‘l-bârî* adını vermiştir. Ayrıca bu Arapça eserden herkesin faydalanabilmesi adına Türkçe‘ye tercüme edilmesini talebesinden istemiştir. Ayrıca bk. Akyüz, *Osmanlı Kurâat Âlimleri*, 51.

¹⁰² Mette‘allâhu te‘âlâ bi-tûl-i bekâ‘i‘l-mü‘minîn ve edâme himmetehû aleynâ ebede‘l-âbidîn, “Allah müminlerin ömrünü uzun eylesin ve mânevî yardımını üzerimizde dâim kılsın” anlamındadır. Bununla beraber (**hp**) nüshasında “ebede‘l-âbidîn” yerine “ebediyyen” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰³ Cehele, câhiller anlamındadır. Bk. Mustafa, “cehl”, 143. Bununla beraber (**he**), (**mk**), (**ak**) ve (**hp**) nüshalarında “...-i kurrâ” ifadesi ziyadedir.

¹⁰⁴ (**he**), (**mk**), (**ak**) ve (**hp**) nüshalarında “ve sıfâtını” ifadesi ziyadedir.

¹⁰⁵ (**mk**) nüshasında “tebdîl” yerine “ta‘tîl” kelimesi kullanılmıştır.

¹⁰⁶ (**ak**) ve (**hp**) nüshalarında “küttâb” yerine “kitâb” kelimesi kullanılmıştır.

¹⁰⁷ (**mk**) nüshasında “ta‘tîl” yerine “tebdîl” kelimesi kullanılmıştır.

¹⁰⁸ (**hp**) nüshasında “-hadîs-i şerîf-” yerine “-kavl-i Enes -radiyallâhu anhu-” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰⁹ (**he**), (**mk**), (**ak**) ve (**hp**) nüshalarında “(لِلْقُرْآنِ) li‘l-Kur‘âni” ifadesi ziyadedir.

¹¹⁰ Bu rivayet temel hadis kaynaklarında bulunmamakla birlikte Gazzâlî‘nin *İhyâ* adlı eserinde geçmektedir. Bk. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ‘ü ulûmî‘d-dîn* (Beyrut: Dârü‘l-Ma‘rife, 1402/1982), 1/274. Rivayetin mânası ise şöyledir: “Nice okuyan vardır ki Kur‘ân ona lânet eder”. Öte yandan (**he**), (**mk**), (**ak**) ve (**hp**) nüshalarında “tahtında” ifadesi ziyadedir.

¹¹¹ Münderic olmak; kapsamına girip dâhil olmak, içerisine konulmak anlamındadır. Bk. Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2019), “münderic”, 4/539.

¹¹² Bâ‘is; neden, sebep anlamındadır. Bk. Salâhî, “bâ‘is”, 2/76. Bununla beraber (**kb**) nüshasında “bâ‘isden” yerine aynı anlamda “ecilden” ifadesi kullanılmıştır.

¹¹³ en-Nahl 16/44.

¹¹⁴ (**he**), (**mk**) ve (**hp**) nüshalarında “kasd edüb” yerine “murâd edinüb” ifadesi kullanılmıştır.

¹¹⁵ (**hp**) nüshasında “manzar-ı” yerine “mazhar-ı” ifadesi kullanılmıştır.

¹¹⁶ (**aö**) nüshasında “mazhar-ı” yerine “muzhir-i” ifadesi kullanılmıştır.

¹¹⁷ Sîne ani‘l-ğuluvvî ve‘l-ğalâ‘i, “aşırılıktan ve taşkınlıktan korunmuş” anlamındadır.

mücevvîdîn ve'l-kurrâ bakiyyetü ehli'l-edâ¹²⁰ kıdvetu meheratin a'lâ¹²¹ -el-mevhûbu lehû ilmü't-tecvîdi bi-du'â'i ümmihî¹²² lehû fî sâ'ati'l-kadri ve'l-cezâ¹²³ -a'nî- eş-şeyhu'l-müttebe'¹²⁴ **Pîr Ahmed el-Barlavî**¹²⁵ huzûrunda hâzır olub kütüb-i mu'tebereden *Tefsîr-i Kâdî [Beyzâvî]*¹²⁶ ve *Sihâh-ı Cevherî*¹²⁷ ve Şâtıbî¹²⁸ ve *Teysîr*¹²⁹ ve Taberî¹³⁰ ve *Şerh-i Cezetî*¹³¹ ve *Vesîle*¹³² ve *Keşfü'l-me'ânî*¹³³ ve

¹¹⁸ Barla; Eğirdir gölünün yamaçlarında kurulmuş, Isparta'nın Eğirdir ilçesine bağlı bir beldedir. Her bir tarafının yakın zamâna kadar çam ve ardıc ağaçlarıyla kaplı olması dolayısıyla göz alıcı ağaçlık ve ormanlık anlamında Barla ismi verilmiştir. Ayrıca bk. Şahin, "Bir Mekân: Tarihî ve Mekânsal Olarak Barla", 273-285.

¹¹⁹ **(mk)** nüshasında "hâzır olub" yerine "zâhir olub" ifadesi kullanılmıştır.

¹²⁰ Ehl-i edâ, kıraati semâ ve arz yoluyla öğreten âlimler anlamındadır. Bu konu hakkında bk. Abdurrahman Çetin, "Tecvid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/253-254.

¹²¹ **(he)**, **(mk)**, **(ak)** ve **(hp)** nüshalarında "a'lâ" yerine "mollâ" kelimesi kullanılmıştır.

¹²² **(hp)** nüshasında "bi-du'â'i ümmihî" yerine "bi-yedi ümmihî" ifadesi kullanılmıştır.

¹²³ El-mevhûbu lehû ilmü't-tecvîdi bi-du'â'i ümmihî lehû fî sâ'ati'l-kadri ve'l-cezâ, "annesinin kader ve ceza saatinde yaptığı dua sonucu kendisine tecvid ilmi verilen" anlamındadır.

¹²⁴ **(he)** nüshasında "eş-şeyhu'l-müttebe'" yerine "eş-şeyhu's-seb'", **(hp)** nüshasında ise "eş-şeyhu'l-müsebbe'" ifadesi kullanılmıştır.

¹²⁵ Ahmed el-Barlavî (öl. 951/1544) Barla'da şeyhülkurrâ olarak görev yapmış bir velî zattır. Şeyh Burhâneddin ile bir talebesinin kendisine gelip birçok tefsir ve kıraat kitabını beraberce mütalaa ettikleri, aynı zamanda da Kur'ân'ın okunuş ve yazımında gördükleri hataları huzurunda düzelttikleri âlimdir. Ayrıca Barlavî, bu talebe tarafından hazırlanan Arapça bir risâlenin kendisine sunulduğu iki kişiden biridir. Ayrıca bk. Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, 50.

¹²⁶ Kâdî el-Beyzâvî (öl. 685/1286) tarafından *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* adıyla kaleme alınan bir tefsirdir. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı ile Fahreddin er-Râzî'nin *Mefâtihu'l-gayb*'ı bu tefsirin en önemli kaynaklarıdır. Fıkıhta Şâfiî, akaidde Eş'arî mezhebine göre telif edilmiştir. Osmanlı medreselerinde asırlarca ders kitabı olarak okutulmuş; üzerine 250'den fazla şerh, haşiye ve ta'lik yazılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Cerrahoğlu, "Kadı Beydavi ve Tefsiri", *Diyanet Dergisi* 19/1 (1983), 3-14.

¹²⁷ İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî'nin (öl. 400/1009 ?) *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye* adıyla kaleme aldığı Arapça bir sözlüktür. *Sihâh-ı Cevherî* adıyla da bilinir. Cevherî, önceki dilcilerden farklı olarak Arapça'nın sahih kelimelerini (Bedevî Araplardan gelen fasih kelimeleri) eserinde toplamış, sahihliğini desteklemek amacıyla da bin kadar âyeti bu kelimelere referans göstermiştir. Şerh, ihtisar, tenkit ve tercüme gibi birçok çalışmaya konu olan bu eser kıraat ilmine dair zengin bir malzeme sunmasıyla da öne çıkmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. İskender Şahin, "Tefsir İlmi Açısından 'Tâcü'l-Luga ve Sıhâhu'l-Arabiyye' Adlı Eseri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (Haziran 2017), 123-146.

¹²⁸ Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî (öl. 590/1194) Endülüs'te yetişmiş bir kıraat âlimidir. Yedi kıraate dair farklılıkların kolay bir şekilde ezberlenmesi amacıyla kaleme aldığı 1173 beyitlik *Hırzû'l-emânî ve vecchü't-tehânî* adlı kasidesiyle tanınmıştır. eş-Şâtıbîye olarak da bilinen bu eserin yanında *Kasîde-i râ'îyye* ve *Kasîde-i dâliyye* gibi manzumeleri de bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Durmuş Sert, "Şâtıbî'nin Hayatı, Kıraat İlmindeki Yeri ve Eserleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1985), 85-98.

¹²⁹ Ebû Amr ed-Dânî (öl. 444/1053) tarafından kırâat-i seb'aya dair kaleme alınan bir eserdir. *Et-Teysîr fî'l-kırâ'âtî's-seb'* adıyla kaleme almıştır. Müellifin yedi kıraate dair yazdığı en meşhur ve en muhtasar eseridir. Uzun yıllar Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Dünyanın çeşitli kütüphanelerinde çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. F. Asiye

*Hüsnü'l-kârî*¹³⁴ ve rusûm-u Osmâniyye¹³⁵ -radiyallâhu te'âlâ anhu- ve kırâ'at-i seb'a ve kavâ'id-i mu'tebereyi cem' ve ihzâr¹³⁶ edüb¹³⁷ mushafları¹³⁸[n elfâzını] tashîh¹³⁹ ederler idi¹⁴⁰ [bu] muhlislerin¹⁴¹ dahî sâ'ir ihvân-ı ilâhiyyîn ile meclis-i şerîflerine ihzâr ederler idi

Kütüb-i mu'tebere-i mezkûreden tettebbu' edüb¹⁴² kırâ'at-i Âsım'da rivâyet-i

Şenat Kazancı, "Endülüslü Kıraat Âlimi Dâni ve 'Teyisîr'i", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 10 (2010), 175-186.

¹³⁰ Muhammed b. Cerîr et-Taberî (öl. 310/923) tefsir, tarih, hadis, fıkıh ve kıraat ilimlerinde otorite olmuş bir isimdir. Özellikle tarihçiliği ve tefsirciliğiyle tanınan Taberî aynı zamanda kıraat alanında ilk eser verenlerden biridir. *Câmi'u'l-beyân* adlı tefsirindeki tercih ve değerlendirmeleri ile *el-Câmi' fi'l-kırâ'ât* adlı müstakil eseri kıraat ilmindeki yetkinliğini göstermesi bakımından değerlidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Halis Albayrak, "Taberî ve Kırâat (Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Kur'ân Çerçevesinde)", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları: Kırâat İlmi ve Problemleri-IV* (2002), 355-386. Bununla beraber **(he)**, **(mk)** ve **(hp)** nüshalarında "Taberî" yerine "Ca'berî" ifadesi kullanılmıştır. (Burhâneddin el-Ca'berî (öl. 732/1332) kıraat, hadis ve fıkıh başta olmak üzere daha birçok alanda eser telif eden bir âlimdir. *Kenzü'l-me'ânî fi şerhi Hurzi'l-emânî* adlı şerh kitabı yedi kıraate dair kaleme aldığı en önemli eseridir.)

¹³¹ *Şerh-i Cezerî* ile hangi kitabın kastedildiği tam olarak belirtilmemişse de muhtemelen bu eser İbnü'l-Cezerî'nin (öl. 833/1429) *en-Neşr fi'l-kırâ'âtî'l-aşr* adlı eseridir. Nitekim bu eser müellifin on kıraate dair en geniş çalışmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. Abdulhamit Birışık, "en-Neşr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/19-20.

¹³² Alemüddîn es-Sehâvî (öl. 643/1245) tarafından kaleme alınan *el-Vesîle ilâ keşfi'l-akile* adlı eserdir. Kâsım eş-Şâtibî'nin resmü'l-mesâhif ile ilgili 300 beyitlik *Akiletü etrâb* isimli manzum eserinin şerhidir. Çeşitli kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Durmuş Sert, "Alemüddin Ebu'l-Hasen es-Sehâvî: Hayatı, Kırâat İlmindeki Yeri ve Eserleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1994), 219-230.

¹³³ Muhammed b. Âşık Selmânü'l-Lâzkî (öl. ?) tarafından 800/1397 yılında kaleme alınan Türkçe manzum bir eserdir. Kâsım eş-Şâtibî'nin yedi kıraati anlatan *Hurzü'l-emânî* adlı kasidesinin bir şerhi ve tercümesidir. 1628 beyittir. Yazar ve eser hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. Muharrem Daşdemir, "XIV. Yüzyıla Ait Türkçe Manzum Bir Şatibî Şerhi: Keşfü'l-Me'ânî", *A. Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 35 (2007), 29-48.

¹³⁴ Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi (öl. 954/1547) tarafından *Hüsnü'l-kârî fi't-tecvîd* adıyla kaleme alınmış bir risâledir. Kaynaklarda müellife ait detaylı bilgiler bulunmasına rağmen bahsedilen tecvid risâlesi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Müellif hakkında bilgi için bk. Mehmet İpşirli, "Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/347-348.

¹³⁵ Resm-i Osmânî/Rusûm-u Osmâniyye; Hz. Osman döneminde istinsah edilen mushaflar ve bu mushafların yazım ve şekil özellikleri anlamındadır. Bu konu hakkında bk. Mehmet Emin Maşalı, "Mushaf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 31/242-248.

¹³⁶ **(kb)** nüshasında "ihzâr" yerine -sehven- "ihşâ" kelimesi imlâ olunmuştur.

¹³⁷ İhzâr etmek, hazırlayıp huzura getirmek anlamındadır. Bk. Salâhî, "ihzâr", 1/254.

¹³⁸ **(he)**, **(mk)**, **(ak)** ve **(hp)** nüshalarında "...n elfâzını" ifadesi ziyadedir.

¹³⁹ **(ak)** nüshasında "tashîh" yerine "tasahhuh" kelimesi kullanılmıştır.

¹⁴⁰ **(mk)** nüshasında "bu" kelimesi ziyadedir.

¹⁴¹ **(ak)** nüshasında "muhlislerin" yerine "bu mushafları" ifadesi kullanılmıştır.

¹⁴² Tettebbu' etmek, derinlemesine araştırıp incelemek anlamındadır. Bk. Mustafa, "tebi'a", 81.

tercüme et¹⁶⁰ her bârî¹⁶¹ ol kitâbları aramaya ihtiyâc olmasın bu risâle ile elfâz-ı mesâhif ve rusûm tashîh¹⁶² olunsun dediler

Fakîr dahî -bi-avnillâhi te‘âlâ- kütüb-i mu‘tebere-i mezkûreden kavâ‘idi cem‘ edüb *Hulâsa[tü’l-fetâvâ]*’dan¹⁶³ ve *Zahîretü’l-fetâvâ*’dan¹⁶⁴ ve *[el-Fetâva’l-Bezzâziyye]*’den¹⁶⁵ [ve *el-Fetâva’t-Tatarhâniyye*’den]¹⁶⁶ ve *Zelletü’l-kârî*’den¹⁶⁷ tettebbu‘ edüb mübtedîye¹⁶⁸ lâzım [ba‘zı] mesâ‘ili beyân etdim ve tefâsîrden ve ğayrıdan¹⁶⁹ aded-i âyât ve suverî¹⁷⁰ beyân eyledim

¹⁶⁰ (hp) nüshasında “et” yerine “etdim ki” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁶¹ Her bârî; sürekli, her defa anlamındadır. Bk. İbrahim Olgun - Cemşit Drahşan, *Farsça - Türkçe Sözlük* (Tebriiz: Müesses-i İntişârât-ı Telâş, 1964), “bâr”, 42. Bununla beraber (hp) nüshasında “her bârî” yerine aynı anlama gelen “her kâh” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁶² (ak) nüshasında “tashîh” yerine “tasahhuh” kelimesi kullanılmıştır.

¹⁶³ Bir Hanefî fakihi olan Tâhir b. Ahmed el-Buhârî (öl. 542/1147) tarafından *Hulâsatü’l-fetâvâ* adıyla telif edilmiştir. Kısaca *el-Hulâsa* adıyla da bilinen bu eser, aynı zamanda nevâzil (mezhep imamlarından sonra ortaya çıkmış fikhî meseleler) edebiyatının son ürünlerinden biridir. Çeşitli kütüphanelerde 350’den fazla yazma nüshası bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed Musab Göksün, *İftihâruddîn Tâhir b. Ahmed el-Buhârî’nin Hulâsatü’l-Fetâvâ Adlı Eseri (Kaynakları ve Literatürdeki Yeri)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 46-76.

¹⁶⁴ Bir Hanefî fakihi olan Burhâneddin Mahmûd el-Buhârî (öl. 616/1219) tarafından *Zahîretü’l-fetâvâ* adıyla telif edilmiştir. *ez-Zahîre* ve *ez-Zahîretü’l-Burhâniyye* isimleriyle de bilinmektedir. Müellifin bir diğer eseri olan *el-Muhîd*’in özeti mahiyetindedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Uzunpostalcı, “Burhâneddin el-Buhârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/435-437.

¹⁶⁵ Hanefî fıkıhî âlimi Hâfızüddin Muhammed el-Bezzâzî (öl. 827/1424) tarafından *el-Fetâva’l-Bezzâziyye* adıyla kaleme alınmış bir eserdir. *el-Câmi‘u’l-vecîz* ve *Fetâva’l-Kerderî* diye de bilinmektedir. Eserde ilk Hanefî imamlarının görüşleriyle daha sonraki dönemlerde Hanefî âlimler tarafından verilen fetvalar muteber kitaplardan özetlenerek derlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Özel, “Bezzâzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/113-114. Bununla beraber (hp) nüshasında “ve *[el-Fetâva’t-Tatarhânîyye]*’den” ifadesi ziyadedir.

¹⁶⁶ Hindistanlı Hanefî fakihi Âlim b. Alâ (öl. 786/1384) tarafından fıkha dair kaleme alınmış Arapça bir eserdir. Hanefî fûrû-i fıkıh literatürünü bir araya getirmek üzere derlenmiş, temizlikten miras hukukuna kadar bütün konulara yer verilmiştir. Çeşitli kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ferhat Koca, “el-Fetâva’t-Tatarhâniyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/446-447.

¹⁶⁷ Kaynaklarda her ne kadar bu isimle yazılmış birçok eserin varlığından söz edilse de muhtemelen burada kastedilen, Sadrüşşehîd Ömer el-Buhârî’nin (öl. 536/1141) *Zelletü’l-kârî* adlı eseridir. Nitekim söz konusu eserde yer alan konular ile bu risâlenin muhtevası birbiriyle örtüşmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Abdulhalik Uygur, “Sadrüşşehîd: Hayatı, Eserleri ve İlmî Kişiliği”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 321-322.

¹⁶⁸ Mübtedî, ilme yeni başlayan talebe anlamındadır. Bk. Salâhî, “mübtedî”, 4/414. Bununla beraber (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “ba‘zı” kelimesi ziyadedir. (ak) nüshasında ise “mübtedîye” yerine “mübtedîlere” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁶⁹ (he) ve (mk) nüshalarında “tefâsîrden ve ğayrıdan” yerine “*Tefsîr-i Kâdî [Beyzâvî]*’den ve *[Tefsîrü’l-Kevâşî]*’den”, (hp) nüshasında ise “*Tefsîr-i Kâdî [Beyzâvî]*’den ve *[Tefsîrü’l-Kevâşî]*’den ve mu‘teberâtdan kavî-i Kûfiyyîn üzere” ifadesi kullanılmıştır.

Evvel Arabî cem‘ edüb şeyhayn-i mezkûreyne¹⁷¹ arz edüb sonra mübtedîlere âsân¹⁷² olmak¹⁷³ içün bu risâle Türkîyle¹⁷⁴ tesvîd olundu¹⁷⁵ tâ ki Hakk te‘âlânın kelâmını gökden nâzil olduğu gibi¹⁷⁶ okuyub¹⁷⁷ [Allâh te‘âlânın] rızâsını bulub bu fakîri dahî hayır du‘âdan unutmayalar¹⁷⁸

Ve bu risâleyi **bir mukaddime** ve **yedi bâb** üzere tertîb etdim¹⁷⁹

¹⁷⁰ **(hp)** nüshasında “aded-i âyât ve suverî” yerine “aded-i âyât-ı suverî” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁷¹ Burada kastedilen iki şeyh, Burhâneddin Muhammed ile Ahmed el-Barlavî’dir.

¹⁷² **(he)**, **(mk)** ve **(hp)** nüshalarında “âsân” yerine aynı anlamda “teshîl” kelimesi kullanılmıştır.

¹⁷³ Âsân olmak, kolay ve basit olmak anlamındadır. Bk. Mehmet Kanar, *Büyük Farsça - Türkçe Sözlük* (Tahran: İntişârât-ı Şîrîn, 1995), “âsân”, 20.

¹⁷⁴ **(mk)** nüshasında “Türkîyle” yerine “Türkçe” kelimesi kullanılmıştır.

¹⁷⁵ Tesvîd olunmak; karalanmak, yazılmak anlamındadır. Bk. Salâhî, “tesvîd”, 3/88.

¹⁷⁶ **(hp)** nüshasında “nâzil olduğu gibi” yerine “nâzil olduğu üzere” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁷⁷ **(hp)** nüshasında “Allâh te‘âlânın” ifadesi ziyadedir.

¹⁷⁸ **(hp)** nüshasında “bu fakîri dahî hayır du‘âdan unutmayalar” yerine “bu fakîri dahî du‘âdan unutmayub hayır du‘â edeler” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁷⁹ **(mk)** nüshası dışındaki diğer beş nüshanın giriş bölümünde risâlenin bir mukaddime ve yedi bâbtan oluştuğu dile getirilmektedir. **(aö)**, **(he)**, **(kb)**, **(ak)** ve **(hp)** nüshalarının bâb sıralaması şu şekildedir: Birinci bâb: “Hurûfun mahrecleri ve sıfatları”, İkinci bâb: “Tefhîm ve terkîk ahkâmı ve tahzîrâtı”, Üçüncü bâb: “İzhâr idğâm iklâb ihfâ ahkâmı”, Dördüncü bâb: “Meddler ahkâmı”, Beşinci bâb: “(◌) Hânın aksâmı ve ahkâmı”, Altıncı bâb: “Vakf aksâmı ve ahkâmı”, Yedinci bâb: “Rusûm-u Osmâniyye”. Ancak bu yedinci ve son bâba **(kb)**, **(mk)** ve **(hp)** nüshalarında yer verildiği; **(aö)**, **(he)** ve **(ak)** nüshalarında ise yer verilmediği görülmektedir.

Öte yandan risâlenin bir mukaddime ve yedi bâbtan müteşekkil olduğu yönünde diğer beş nüsha birleşmekteyken **(mk)** nüshası ise bu hususta diğerlerinden ayrılmaktadır. Nitekim **(mk)** nüshasında “bu risâleyi bir mukaddime ve yedi bâb üzere tertîb etdim” yerine “bu risâleyi bir mukaddime ve dokuz bâb üzerine tertîb etdim” denilmektedir. Söz konusu nüshada bu dokuz bâbın sıralaması şu şekildedir: Birinci bâb: “Hurûfun mahrecleri”, İkinci bâb: “Hurûfun sıfatları”, Üçüncü bâb: “Tefhîm ve terkîk ahkâmı”, Dördüncü bâb: “Tahzîrâtı”, Beşinci bâb: “İzhâr idğâm iklâb ihfâ ahkâmı”, Altıncı bâb: “Meddler ahkâmı”, Yedinci bâb: “(◌) Hânın aksâmı ve ahkâmı”, Sekizinci bâb: “Vakf aksâmı ve ahkâmı”, Dokuzuncu bâb: “Rusûm-u Osmâniyye”. Diğer nüshaların birinci ve ikinci bâbları **(mk)** nüshasında kendi içinde ikiye ayrılmış, söz konusu nüsha da bu bölümlenmeyle toplamda dokuz bâb olarak düzenlenmiştir.

Bir diğer yandan da **(hp)** nüshasında şu ifadeler ziyadedir: “Evvelki bâb mahâric-i hurûf ve sıfâtın beyânı [hakkı]ndadır ikinci bâb idğâm izhâr ihfâ iklâb ahkâmını ve tahzîrâtı bildirir üçüncü bâb tefhîm ve terkîk ve tahzîrâtı bildirir dördüncü bâb meddleri bildirir beşinci bâb zamîrin ahkâmını ve aksâmını bildirir altıncı bâb vakf ahkâmını bildirir yedinci bâb rusûm-u Osmâniyyeyi -radiyallâhu anhu- bildirir”. Fakat bu ifadelerde geçen ikinci ile üçüncü bâbın içerikleri müstensih tarafından yanlışlıkla birbirine karıştırılmıştır.

1.2. Mukaddime

İlm-i tecvîd[in] vâcib idüğünü¹⁸⁰ ve ona terğîbden¹⁸¹ ve zelletü'l-kârîden ba'zı mes'eleleri ve aksâm-ı lahnı¹⁸² beyân eder

Evvelâ bunu bilmek gerek[dir] ki Kur'ân-ı azîm gökden yedi lûğat üzerine nâzil olmuşdur¹⁸³ ve kavâ'id-i tecvîde ri'âyet üzerine¹⁸⁴ Cebrâ'il -aleyhisselâm- Rasûlümüz -sallâllâhu te'âlâ aleyhi ve sellem-e ta'lîm etmiştir¹⁸⁵ ve ol dahî ashâb[-ı güzîn]e¹⁸⁶ -radiyallâhu te'âlâ anhum- [ta'lîm etmiştir] ve onlardan tâbî'in ahz etdiler¹⁸⁷ ve onlardan dahî ahz¹⁸⁸ ve isbât eden¹⁸⁹ yedi şeyhdir -rahimehumullâhu te'âlâ- Nâfi' el-Medenî ve İbn Kesîr¹⁹⁰ [el-Mekkî] ve Ebû Amr¹⁹¹ [el-Basravî] ve İbn Âmir¹⁹² [eş-Şâmî] ve Âsım¹⁹³ [el-Kûfî] ve Hamza¹⁹⁴ [el-Kûfî] ve Kisâ'î¹⁹⁵ [el-Kûfî] -

¹⁸⁰ İmek, olmak anlamındadır. Bk. Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983), “imek”, 132.

¹⁸¹ Terğîb; teşvik etme, istek uyandırma anlamındadır. Bk. Mustafa, “rağibe”, 356.

¹⁸² (mk) nüshasında “aksâm-ı lahnı” yerine “fesâdâtı (kıraat hataları)” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁸³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih* (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Husûmât”, 4; “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 5, 27; “Tevhîd”, 53; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahihu Müslim*, nşr. Muhammed Fu'âd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1991), “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 270; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Riyad: Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, ts.), “Vitr”, 22; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahih (Sünenü't-Tirmizî)*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir vd. (b.y.: y.y., ts.), “Kırâ'ât”, 11; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâ'î, *Sünenü'n-Nesâ'î*, nşr. Râ'id b. Sabri b. Ebî Alfa (Riyad: Dâru'l-Hadâra, 1436/2015), “İftitâh”, 37. Mezkûr hadisin metni bu kaynaklarda en fazla şu şekilde geçmektedir: “إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أَنْزَلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ”.

¹⁸⁴ (hp) nüshasında “kavâ'id-i tecvîde ri'âyet üzerine” ifadesi yerine “kavâ'id-i tecvîd üzerine ri'âyet edüb” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁸⁵ Ta'lîm etmek, öğretmek anlamındadır. Bk. Salâhî, “ta'lîm”, 3/114.

¹⁸⁶ (kb) nüshasında “ashâba” yerine “ashâb-ı güzîne (seçkin ve değerli sahâbîler)” ifadesi kullanılmıştır. Bununla beraber (ak) nüshasında “ta'lîm etdi”, (hp) nüshasında ise “ta'lîm etmiştir” ifadesi ziyadedir.

¹⁸⁷ Ahz etmek; almak, edinmek, öğrenmek anlamındadır. Bk. Mustafa, “aheze”, 8.

¹⁸⁸ (ak) ve (hp) nüshalarında “eden” ifadesi ziyadedir.

¹⁸⁹ İsbât etmek, delil göstererek sıhhatini ortaya koymak anlamındadır. Bk. Mustafa, “sebete”, 93.

¹⁹⁰ (mk) nüshasında “el-Mekkî” ifadesi ziyadedir.

¹⁹¹ (mk) nüshasında “el-Basravî” ifadesi ziyadedir.

¹⁹² (mk) nüshasında “eş-Şâmî” ifadesi ziyadedir.

¹⁹³ (mk) nüshasında “el-Kûfî” ifadesi ziyadedir.

¹⁹⁴ (mk) nüshasında “el-Kûfî” ifadesi ziyadedir.

¹⁹⁵ (mk) nüshasında “el-Kûfî” ifadesi ziyadedir.

rahimehumullâhu te‘âlâ cezâ‘ellâhu¹⁹⁶ bi‘l-hayrâtî annâ¹⁹⁷ [ve] e‘immetu lenâ nekalû‘l-Kur‘âne azben ve selselen¹⁹⁸ -

Her birinin ikişer râvîleri vardır tafsîli ve isnâdları **Asl-ı Arabî**¹⁹⁹ kitâbdadır²⁰⁰

Amma Âsım‘ın -rahimehûllâhu te‘âlâ- isnâdı Hazret-i Alî -kerremallâhu vecchê- ve İbn Abbâs -radiyallâhu anhumâ-ya vâsıl olur²⁰¹ ve iki râvîsinin²⁰² biri Hafs²⁰³ ve biri Ebû Bekir[dir]

Amma Hafs Hazret-i Hamza‘ya dahî hizmet etmiştir ve Hafs‘ın rivâyeti meşhûr ve âsân²⁰⁴ ve bu diyârda²⁰⁵ mu‘teberdir ammâ ekseri[si] bilmezler [*el-Fetâva‘t-]Tatarhân[iyye]*‘de dahî kırâ‘at-i Âsım‘dan rivâyet-i Hafs evlâdır denilmiştir [ve dahî] ğayrı rivâyetleri bilmeyen avâm yanında²⁰⁶ okuyub masharalığa²⁰⁷ aldirmayalar denilmiştir

Ve ma‘lûm ola ki²⁰⁸ Kur‘ân-ı azîmi tertîl²⁰⁹ ve tecvîd ile okumak her mükellefe ve namâz farz olan kimesneye²¹⁰ farz ve vâcib ve rûkn-ü a‘zamdır²¹¹

¹⁹⁶ **(kb)** nüshasında “Allah‘ın vereceği mükâfât, karşılık” anlamına gelen “cezâ‘ellâhu” tamlaması yerine “Allah mükâfâtını, karşılığını versin” anlamında “cezâllâhu” cümlesi kullanılmıştır.

¹⁹⁷ Cezâ‘ellâhu bi‘l-hayrâtî annâ, “Allah bizi hayırlarla mükâfatlandırınsın” anlamındadır.

¹⁹⁸ E‘immetu lenâ nekalû‘l-Kur‘âne azben ve selselen, “kıraat imamları bize Kur‘ân‘ı tatlı ve akıcı bir şekilde aktardılar” anlamındadır. Nitekim bu cümlede geçen “azb”, tatlı ve yumuşak su; “selsel” ise soğuk ve taze su mânasında kullanılmıştır. Bk. Mustafa, “azebe”, 589; “selsele”, 442.

¹⁹⁹ *Zahîretü‘l-kârî fî hıfzi nazmi kelâmi‘l-bârî* adlı bu risâle öncelikle Arapça olarak kaleme alınmış, daha sonra yine aynı kişi tarafından birtakım eklemelerle Türkçe‘ye tercüme edilmiştir. Dolayısıyla *Asl-ı Arabî* ile kastedilen, bu risâlenin tercüme edilmemiş ilk orijinal Arapça halidir.

²⁰⁰ **(hp)** nüshasında “*Asl-ı Arabî* kitâbdadır” yerine “Arabî kitâblardadır” ifadesi kullanılmıştır.

²⁰¹ **(hp)** nüshasında “İmâm-ı A‘zam‘ın Kur‘ân‘da üstâdıdır-” ifadesi ziyadedir.

²⁰² **(ak)** ve **(hp)** nüshalarında “iki râvîsinin” yerine “iki râvîsi vardır” ifadesi kullanılmıştır.

²⁰³ **(hp)** nüshasında “Hafs” yerine -sehven- “Ca‘fer” ismi imlâ olunmuştur.

²⁰⁴ **(hp)** nüshasında “ve kavîdir” ifadesi ziyadedir.

²⁰⁵ **(mk)** nüshasında “diyârda” yerine “diyârlarda” ifadesi kullanılmıştır. **(ak)** ve **(hp)** nüshalarında ise burada “meşhûr [ve]” ifadesi ziyadedir.

²⁰⁶ **(ak)** nüshasında “yanında” yerine “ortasında” ifadesi kullanılmıştır.

²⁰⁷ Masharalık, komik ve gülünç durum anlamındadır. Bk. Altınbilek, “mashara”, 2/529.

²⁰⁸ **(mk)**, **(ak)** ve **(hp)** nüshalarında “ma‘lûm ola ki” ifadesinin yerine “bilgil ki” ifadesi kullanılmıştır.

²⁰⁹ Tertîl, usûlüne uygun tane tane anlayarak okumak anlamındadır. Bk. Salâhî, “tertîl”, 3/66.

²¹⁰ Kimesne, kimse anlamındadır. **(ak)** ve **(hp)** nüshalarında “kimesneye” yerine “kişiyeye” ifadesi kullanılmıştır.

²¹¹ Rûkn-ü a‘zam; en büyük esas, en önemli şart anlamındadır. Bk. Altınbilek, “rûkn”, 1/600.

Allâh te‘âlâ -celle şa‘nuhû-²¹² [Kur‘ân‘da] buyurur ki (وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا) ve rattilî‘l-Kur‘âne tertîlen²¹³ *Tefsîr-i Kâdî [Beyzâvî]*’de ve *el-Keşşâf*’da²¹⁴ eydür²¹⁵ bu âyetin ma‘nâsı yâ Muhammed Kur‘ân okurken tertîl eyle²¹⁶ ya‘nî işiten kişi[ler] harflerini saymaya kâdir olsunlar dedi tertîl [deyü] ona derler²¹⁷

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- hazretine emir ol[un]an [şeyler] ümmetine bile²¹⁸ emirdir [ve dahî] alâ vechi‘t-tağlîb²¹⁹ hattâ hâtûnlara bile emirdir²²⁰ kezâ²²¹ fî *Hüsnü‘l-kârî*

Ve Hazret-i Alî -kerremallâhu te‘âlâ vecchê- eydür tertîl hurûf-u Kur‘ân‘ı tecvîd edüb -ya‘nî mahreclerine ve sıfatlarına ri‘âyet edüb- bir bir okumaktır ve vakf yerlerini bilmektir dedi âyete [gerekli olan tertîl ve tecvîdin lüzûmunu] inkâr eden kâfir olur -ne‘ûzu billâh-

Ve Kur‘ân-ı azîm gökden dahî tecvîd ile inmiştir tashîh-i hurûf etmeyenin kırâ‘atı [sahîh] olmaz hattâ namâzı dahî câ‘iz olmaz

İhfâ²²² ile okuyub dahî tashîh-i hurûf etmeyüb ve kendi kulağı işitmese Kur‘ân²²³ olmaz ve namâzı dahî câ‘iz olmaz²²⁴

²¹² (hp) nüshasında “Kur‘ân‘da” ifadesi ziyadedir.

²¹³ el-Müzzemmil 73/4. Bu konu hakkında bk. el-Furkân 25/32.

²¹⁴ Zemahşerî (öl. 538/1144) tarafından *el-Keşşâf an hakâ‘iki gavâmizi‘t-tenzîl ve uyûni‘l-ekâvîl fî vüçûhi‘t-te‘vîl* adıyla kaleme alınmış bir dirayet tefsiridir. *Keşşâf*’ta kıraat farklılıklarına dikkat çekilmiş, üzerine yüzlerce şerh, haşiye ve ta‘lik yazılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Cerrahoğlu, “Zemahşerî ve Tefsiri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (1983), 85-87.

²¹⁵ Eydür; söyler ki, der ki anlamındadır. Bk. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2010), “eyitmek”, 29.

²¹⁶ (mk) ve (hp) nüshalarında “Kur‘ân okurken tertîl eyle” ifadesinin yerine “Kur‘ân‘ı tertîl ile oku ki” ifadesi kullanılmıştır.

²¹⁷ (hp) nüshasında “bu ma‘nâ farzdır” ifadesi ziyadedir.

²¹⁸ (hp) nüshasında “ümmetine bile” yerine “ümmetine dahî” ifadesi kullanılmıştır.

²¹⁹ Alâ vechi‘t-tağlîb, müzekkerin müennese ya da kesretin killele tercih edilmesi yoluyla anlamındadır. Bk. Ebü‘t-Tâhir Mecdüddîn el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü‘l-muhît* (Beyrut: Müessesetü‘r-Risâle, 2005), “ğalb”, 122.

²²⁰ (hp) nüshasında “alâ vechi‘t-tağlîb hattâ hâtûnlara bile emirdir” yerine “Allâh te‘âlânın hattâ hâtûnlara dahî bu ma‘nâda tecvîd [emr]i farzdır” ifadesi kullanılmıştır.

²²¹ Kezâ; nitekim, aynı şekilde anlamındadır. Bk. Salâhî, “kezâ”, 4/247.

²²² İhfâ, gizli ve zayıf bir biçimde okumak anlamındadır. Bk. Mustafa, “hafâ”, 247.

²²³ (hp) nüshasında “okumuş” ifadesi ziyadedir.

²²⁴ (mk) ve (hp) nüshalarında “câ‘iz olmaz” yerine “sahîh olmaz” ifadesi kullanılmıştır.

Ve Âsım'ın râvîlerinin muhtârı²²⁵ tertîldir ondan aşağısı tedvîrdir²²⁶ -ol dahî câ'izdir-²²⁷ [ondan aşağısı hadrdir -zarûretde ve evrâdda²²⁸ ol dahî câ'izdir-] [ammâ] harfe zarar getirmeyince²²⁹ [câ'izdir]

Ve dahî Allâh te'âlâ²³⁰ [Kur'an'da] buyurdu ki (كِتَابُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ) kitâbun enzelnâhu ileyke mübârekun li-yeddebberû âyâtihî ve li-yetezekkera ulû'l-elbâb²³¹ ya'nî Kur'an [öyle] bir kitâbdır ki yâ Muhammed sana inzâl etdik kullarım âyetlerini okuyub ma'nâlarını fikr etsinler ve akıl issileri²³² nasîhat etsinler²³³ içün ve dahî [Allâh te'âlâ] bir âyetde (لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكُتٍ) li-takra'ehû alâ'n-nâsi alâ muksin²³⁴ ya'nî -yâ Muhammed- sana Kur'an'ı gönderdik halka tertîl ile okuyasın [içün]²³⁵ dedi

Ve Rasûlullâh -sallâllâhu te'âlâ aleyhi ve sellem- buyurdu ki kıyâmet gününde ehl-i Kur'an'a nîce²³⁶ beşâret oldukdan²³⁷ sonra [bu Kur'an ehline] derler ki şol dünyâda tertîl ile okuduğun gibi gene oku dahî cennetde makâmına gir²³⁸ ondan sonra nîce melekler ta'zîm ile [onu] cennete iletüb bir âlî makâma²³⁹ koyalar her kapısında nîce bin melâ'ike -aleyhimu's-selâm- heddiyyeler ile [huzûruna] girüb [ona] beşâret edeler ondan sonra atasını ve anasını getirüb buna olan mertebeyi ve ta'zîmi

²²⁵ (kb) ve (ak) nüshalarında “Âsım'ın râvîlerinin muhtârı” yerine “Âsım'ın rivâyetlerinin muhtârı”, (hp) nüshasında ise “Âsım'ın ve râvîlerin muhtârı” ifadesi kullanılmıştır.

²²⁶ (aö), (he), (kb), (mk) ve (ak) nüshalarında “tedvîrdir” yerine “tersîldir” ifadesi kullanılmıştır.

²²⁷ (he), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “ondan aşağısı hadrdir -zarûretde ve evrâdda ol dahî câ'izdir-” ifadesi ziyadedir.

²²⁸ Evrâd; virdler, devamlı olarak okunan zikir ve dualar anlamındadır. Bk. Ayverdi, “vird”, 1319; “evrâd”, 361.

²²⁹ (hp) nüshasında “harfe zarar getirmeyince” yerine “hurûfa zarar getirmeyince” ifadesi kullanılmıştır.

²³⁰ (hp) nüshasında “Kur'an'da” ifadesi ziyadedir.

²³¹ Sâd 38/29.

²³² İssi; sahip, mâlik anlamındadır. Bk. Ayverdi, “is”, 571.

²³³ (mk) ve (hp) nüshalarında “nasîhat etsinler” yerine “nasîhat alsınlar”, (ak) nüshasında ise “nasîhat ol[un]sunlar” ifadesi kullanılmıştır.

²³⁴ el-İsrâ 17/106.

²³⁵ (hp) nüshasında “halka tertîl ile okuyasın [içün]” yerine “halka tertîl eyle[yerek] oku” ifadesi kullanılmıştır.

²³⁶ (hp) nüshasında “törlü” kelimesi ziyadedir.

²³⁷ Beşâret olmak, müjde verilmek anlamındadır. Bk. Salâhî, “beşâret”, 2/149.

²³⁸ (ak) ve (hp) nüshalarında “diyeler” ifadesi ziyadedir.

²³⁹ (hp) nüshasında “bir âlî makâma” yerine “bu âlî makâma” ifadesi kullanılmıştır.

onlara dahî edeler ve derler ki oğlunuz ve kızınız Kur’ân ehli olduğu için size dahî bu kerâmeti²⁴⁰ verdiler²⁴¹ derler²⁴²

Ve Rasûlullâh -sallâllâhu te‘âlâ aleyhi ve sellem- buyurur ki sizin [en] hayırlınız Kur’ân okuyub [onu] öğreten[iniz]dir²⁴³ dedi ve²⁴⁴ dahî [Rasûlullâh] buyurdu ki bir kimesne Kur’ân okusa dahî unutsa kıyâmet gününde eczem²⁴⁵ [olarak] haşr ola²⁴⁶ -ya‘nî eksik²⁴⁷ [hâlde] elleri ve göz[ler]i ve ayakları olmaya- dedi²⁴⁸ [kezâ fi Ravzatü’l-ulemâ²⁴⁹] nitekim Kur’ân’da geldi ki (وَنُحْشِرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى) ve nahşuruhû yevme’l-kıyâmeti a‘mâ²⁵⁰ -el-âye- [Kur’ân’ı] ezberleyüb unutmak dahî günâhdır

Tevrât’da Allâh te‘âlâ buyurur ki yâ kulum benden utanmaz mısın ki sana ba‘zı karındâşlarından²⁵¹ [bir] mektûb gelse yolda giderken sana verseler²⁵² onu okuyub harf harf fikr eylersin ya [da birine] okutursun bil[e]meyince râzî olmazsın ben sana kitâbımı gönderdim nazar eyle ki sana ahkâmı nîce tafsîl ve beyân etdim ve nîcesini

²⁴⁰ Kerâmet; ikram, üstünlük, ağırlama anlamındadır. Bk. Altınbilek, “kerâmet”, 2/194.

²⁴¹ (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “bu kerâmeti verdiler” yerine “bu kerâmet verildi” ifadesi kullanılmıştır.

²⁴² Söz konusu rivayete temel hadis kitaplarında rastlanılmamıştır. Bununla birlikte benzer anlama gelen bir hadisin metni şöyledir: “Kur’ân okuyan kimseye şöyle denilecektir: Oku ve yüksel, dünyada tertîl ile okuduğun gibi burada da tertîl ile oku. Şüphesiz senin merteben okuduğun âyetin son noktasındadır”. (يَقَالُ لِصَاحِبِ الْقُرْآنِ أَقْرَأْ وَارْتَقِ وَرَتِّلْ كَمَا كُنْتَ تُرَتِّلُ فِي الدُّنْيَا فَإِنَّ مَنْزِلَكَ عِنْدَ آخِرِ آيَةٍ تَقْرُؤُهَا). Bk. Ebû Dâvûd, “Vitr”, 20; Tirmizî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 18.

²⁴³ Buhârî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 21; Ebû Dâvûd, “Vitr”, 14; Tirmizî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 15. Mezkûr hadisin metni bu kaynaklarda en fazla şu şekilde geçmektedir: “خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ”. Öte yandan (hp) nüshasında “öğretendir” yerine “öğrenendir” ifadesi kullanılmıştır.

²⁴⁴ (mk) nüshasında “Rasûlümüz -aleyhi’s-selâm-” ifadesi ziyadedir.

²⁴⁵ Eczem, elleri veya parmakları kesilmiş cüzamlı kimse anlamındadır. Bk. Fîrûzâbâdî, “cizm”, 1086.

²⁴⁶ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, nşr. Şu‘ayb el-Arna’ût (Beyrut: y.y., Müessesetü’r-Risâle, 1416/1995-1421/2001), 37/120, 129, 419, 444; Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân ed-Dârimî, *Müsnedü’l-Dârimî*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Riyad: Dâru’l-Muğnî, 1421/2000), “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 3; Ebû Dâvûd, “Vitr”, 21. Mezkûr hadisin metni Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde şu şekilde geçmektedir: “وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَجْذَمٌ”.

²⁴⁷ (kb) nüshasında “eksik” yerine “kesik” kelimesi kullanılmıştır.

²⁴⁸ (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “kezâ fi Ravzatü’l-ulemâ” ifadesi ziyadedir.

²⁴⁹ Hanefî fıkıh âlimi ez-Zendevestî (öl. 400/1010) tarafından *Ravzatü’l-ulemâ ve nüzhâtü’l-fudalâ* adıyla kaleme alınan Arapça bir fıkıh eseridir. Ayrıca bk. Merve Er, *Hanefî Fakihî Hüseyin b. Yahya Zendüvisti’nin Fıkıhtaki Yeri* (Karabük: Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 23-30.

²⁵⁰ Tâhâ 20/124.

²⁵¹ (ak) nüshasında “karındâşlarından” yerine “karındâşlarınızdan” ifadesi kullanılmıştır.

²⁵² (hp) nüshasında “yolda giderken sana verseler” yerine “yolda iken sana verilse” ifadesi kullanılmıştır.

tekrâr eyledim her nesneyi bilesin ve anlayasın içün²⁵³ sen ondan yüz çevirdin [zîrâ] bilmek murâdın değil²⁵⁴ ben sana karındâş[lar]ından [daha] kolayı oldum ve dahî yâ kulum ba‘zı karındâş[lar]ınla oturub söyleşirken sen on[lar]a küllî cihetinle²⁵⁵ teveccüh edüb²⁵⁶ her sözüne kulak tutarsın bir kimesne seni ondan ayırmak istese ona işâret edüb yâ git²⁵⁷ dersin²⁵⁸ men‘ edersin ben sana²⁵⁹ [hod azametimle] teveccüh ederim Kur‘ân okurken ve zikir ederken²⁶⁰ seninle söyleşirim sen gönlünle²⁶¹ benden i‘râz edersin²⁶² [o hâlde] beni ba‘zı karındâş[lar]ından²⁶³ hürmetsiz mi tutarsın dedi²⁶⁴ [Hakk te‘âlâ böyle buyurdu]

Te‘âlâllâhu uluvven kebîrâ

²⁵³ (hp) nüshasında “her nesneyi bilesin ve anlayasın içün” yerine “her nesne bilinsin ve anlansın içün” ifadesi kullanılmıştır.

²⁵⁴ (mk) nüshasında “murâdın değil” yerine “hâcetin değil” ifadesi kullanılmıştır.

²⁵⁵ Küllî cihet, bütün yönler anlamındadır.

²⁵⁶ Teveccüh etmek; yönelmek, ilgi göstermek anlamındadır. Bk. Altınbilek, “teveccüh”, 1/346.

²⁵⁷ (hp) nüshasında “yâ git” yerine “yâ adam [böyle] söyleme” ifadesi kullanılmıştır.

²⁵⁸ (ak) ve (hp) nüshalarında “dersin” yerine “deyüb” ifadesi kullanılmıştır.

²⁵⁹ (hp) nüshasında “hod (kendi) azametimle” ifadesi ziyadedir.

²⁶⁰ (hp) nüshasında “Kur‘ân okurken ve zikir ederken” yerine “Kur‘ân okuyub zikir etdikçe” ifadesi kullanılmıştır.

²⁶¹ (mk) nüshasında “gönlünle” yerine “gönlünü” ifadesi kullanılmıştır.

²⁶² İ‘râz etmek; yüz çevirmek, uzak durmak anlamındadır. Bk. Mustafa, “araza”, 593. (hp) nüshasında “i‘râz edersin” yerine “i‘râz edüb” ifadesi kullanılmıştır.

²⁶³ (ak) ve (hp) nüshalarında “kardâşından” yerine “karındâşından” ifadesi kullanılmıştır.

²⁶⁴ Her ne kadar müellif bu cümlelerin Tevrat’ta geçtiğini belirtmiş olsa da elimizde bulunan Tevrat nüshalarında bu türden ifadeler rastlanılmamıştır. Bu cümleler Gazzâlî’nin *İhyâ* adlı eserinden risâleye alınmıştır. *İhyâ*’da geçen Arapça metin şudur: “وَقَدْ وَرَدَ فِي التَّوْرَةِ يَا عَبْدِي أَمَا تَسْتَحْيِي مِنِّي يَا تَيْبِكَ كِتَابٌ مِنْ بَعْضِ إِخْوَانِكَ وَأَنْتَ فِي الطَّرِيقِ تَمْشِي فَتَعْدِلُ عَنِ الطَّرِيقِ وَتَقْرُؤُهُ وَتَتَذَكَّرُهُ حَرْفًا حَرْفًا حَتَّى لَا يَفُوتَكَ شَيْءٌ مِنْهُ وَهَذَا كِتَابِي أَنْزَلْتُهُ إِلَيْكَ أَنْظُرْ كَمْ فَصَّلْتُ لَكَ فِيهِ مِنَ الْقَوْلِ وَكَمْ كَرَّرْتُ عَلَيْكَ فِيهِ لِتَتَأَمَّلَ طَوْلُهُ وَعَرْضُهُ ثُمَّ أَنْتَ مُعْرِضٌ عَنْهُ أَفَكُنْتُ أَهْوَنَ عَلَيْكَ مِنْ بَعْضِ إِخْوَانِكَ يَا عَبْدِي يَفْعُدُ إِلَيْكَ بَعْضُ إِخْوَانِكَ فَتَقْبَلُ عَلَيْهِ بِكُلِّ وَجْهِكَ وَتَصْنَعِي إِلَى حَدِيثِهِ بِكُلِّ قَلْبِكَ فَإِنْ تَكَلَّمْتَ مُتَكَلِّمٌ أَوْ سَمِعْتَكَ شَاعِلٌ عَنْ حَدِيثِهِ أَوْ مَاتَ إِلَيْهِ إِنْ كَفَّ وَهَذَا أَنَا ذَا مُقِيلٍ عَلَيْكَ وَمُحَدِّثٌ لَكَ وَأَنْتَ مُعْرِضٌ بِقَلْبِكَ عَنِّي أَفَجَعَلْتَنِي أَهْوَنَ عِنْدَكَ مِنْ بَعْضِ إِخْوَانِكَ”. Bk. Gazzâlî, *İhyâ*, 1/275. Tercümesi ise şöyledir: “Tevrat’ta şöyle denilmiştir: Ey kulum! Benden hiç utanmaz mısın? Yolda yürürken arkadaşlarından sana bir mektup gelse o mektubu okumak için yolun bir kenarına çekilir de hemen onu okursun. Onu harf harf okuyup bir noktasını bile gözden kaçırmazsın. İşte bu, benim sana indirdiğim kitaptır. Dikkat et ki bu kitapta sana ne kadar da çok hüküm beyan etmişim. Orada enine boyuna düşünmen için nice ahkâmı senin için tekrarlamışım. Tüm bunlara rağmen yine de sen bu kitaptan yüz çeviriyorsun. Acaba senin yanında ben arkadaşlarından daha mı kıymetsizim? Ey kulum! Sen arkadaşlarıyla oturduğun zaman bütün varlığıyla ona dönüyor, bütün kalbinle onu dinliyorsun. Eğer başka birisi o konuşurken konuşmak istese veya seni meşgul ederek onu dinlemekten alıkoysa derhâl o konuşana işaret ederek onun susmasını istersin. Dikkat et! İşte ben sana yöneldim ve seninle konuşuyorum. Hâlbuki sen tüm kalbinle benden yüz çeviriyorsun. Acaba beni arkadaşlarından daha mı değersiz daha mı önemsiz kabul ediyorsun?”. Muhtemelen Gazzâlî böylesi farazî bir örnekle kul-Rab ilişkisini anlatmaya çalışmıştır. Öte yandan (hp) nüshasında “Hakk te‘âlâ [böyle] buyurdu” ifadesi ziyadedir.

İmdi²⁶⁵ her mü'mine lâzımdır ki Kur'ân okurken ve zikir ederken Hakk te'âlâ ile söyleşir gibi huşû'la ve huzû'la²⁶⁶ ve âdâb²⁶⁷ ile ve tertîl ile yâb yâb²⁶⁸ okuya

Ve Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyurur ki Kur'ân oku[yu]n ve ağlaşın²⁶⁹ eğer ağlamazsanız bârî ağlarının²⁷⁰ dedi²⁷¹ ve [Rasûlullâh] bir hadîsinde dahî²⁷² nice Kur'ân okuyucular var ki²⁷³ Kur'ân ona la'net eder²⁷⁴ [deyü buyurdu] ya'nî ivediyle harf[ler]ini²⁷⁵ karıştırub²⁷⁶ ri'âyet etmese Kur'ân-ı azîm ona der ki Allâh te'âlâ seni zâyi' eylesin sen beni zâyi' etdiğin gibi²⁷⁷ [ve] ta'dîl-i erkânsız²⁷⁸ kılınan namâz[ın] sâhibine²⁷⁹ la'net ettiğî gibi

Ve bir hadîsde dahî Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyurur ki Kur'ân'ı arabî savtla oku[yu]n ehl-i fîsk ve ehl-i kitâb²⁸⁰ savtıyla okuma[yı]n²⁸¹ ve bir rivâyetde²⁸² [de] ehl-i kebâ'ir²⁸³ -ya'nî Yahûd ve Nasârâ- savtıyla okuma[yı]n²⁸⁴

²⁶⁵ İmdi; şimdi, öyleyse anlamındadır. Bk. Ayverdi, “imdi”, 557.

²⁶⁶ Huzû'; huşû ile teslim olmak, tevazu ile boyun eğmek anlamındadır. Bk. Firûzâbâdî, “haza'a”, 713.

²⁶⁷ (ak) ve (hp) nüshalarında “âdâb” yerine müfredi “edeb” kelimesi kullanılmıştır.

²⁶⁸ Yâb yâb; yavaş yavaş, ağır ağır anlamındadır. Bk. Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türki* (İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317/1901), “yâb”, 1520.

²⁶⁹ (hp) nüshasında “Kur'ân oku[yu]n ve ağlaşın” yerine “Kur'ân okurken ağlaşın” ifadesi kullanılmıştır.

²⁷⁰ Ağlarlanmak; ağlar gibi okumak, kendini ağlamaya zorlamak anlamındadır. Öte yandan (mk) nüshasında “ağlarlanın” yerine “ağlar gibi oku[yu]n” ifadesi kullanılmıştır.

²⁷¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünen*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1418/1998), “İkâmetü's-Salâh”, 176. Bu hadisin metni şöyledir: “فَأَبْكَوْا فَإِنْ لَمْ تَبْكُوا فَنَبَاكُوا”.

²⁷² (hp) nüshasında “buyurub etdi” ifadesi ziyadedir.

²⁷³ (hp) nüshasında “nice Kur'ân okuyucular var ki” yerine “nice Kur'ân okuyucu ola ki” ifadesi kullanılmıştır.

²⁷⁴ Bu rivayet temel hadis kaynaklarında bulunmamakla birlikte Gazzâlî'nin *İhyâ* adlı eserinde geçmektedir. Bk. Gazzâlî, *İhyâ*, 1/274. Rivayetin metni şöyledir: “رَبِّ تَالِ الْقُرْآنِ وَالْقُرْآنُ يَلْعَنُهُ”.

²⁷⁵ (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “harf[ler]ini” yerine “hurûfunu” ifadesi kullanılmıştır.

²⁷⁶ (hp) nüshasında “okur [da]” ifadesi ziyadedir.

²⁷⁷ (hp) nüshasında “zâyi' etdiğin gibi” yerine “zâyi' etdin der” ifadesi kullanılmıştır.

²⁷⁸ (ak) nüshasında “ta'dîl-i erkânsız” yerine “ta'dîlsiz [ve] erkânsız” ifadesi kullanılmıştır.

²⁷⁹ (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “sâhibine” ifadesi yerine aynı anlamda “issine” ifadesi kullanılmıştır.

²⁸⁰ (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “ehl-i kitâb” yerine “ehl-i kebâ'ir” ifadesi kullanılmıştır.

²⁸¹ Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. İvedullâh b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî (Kahire: Dârü'l-Harameyn, 1415/1995), 7/183. Rivayetin metni şöyledir: “أَقْرَأُوا الْقُرْآنَ بِلُحُونِ الْعَرَبِ وَأَصْوَاتِهَا، وَإِيَّاكُمْ وَلُحُونُ أَهْلِ الْكِتَابِ، وَأَهْلُ الْفُسْقِ، فَإِنَّهُ سَيَجِيءُ”.

²⁸² (kb) nüshasında “rivâyetde” yerine “hadîsde” ifadesi kullanılmıştır.

²⁸³ (he), (mk) ve (ak) nüshalarında “ehl-i kebâ'ir” yerine “ehl-i kitâbeyn” ifadesi kullanılmıştır.

[buyurur] -ki bu [savt]dan murâd [onların] mûsikî âvâzeleridir²⁸⁵ - şöyle ki terkîk harflerini tefhîm okusa kâfirler[in] savtına benzer²⁸⁶ arabî olmaz lahn olur ve ba'zı hurûf tebdîl olur

Ammâ²⁸⁷ hurûfun mahreclerini ve sıfatlarını bilüb ve tefhîm ve terkîk edeceklerini²⁸⁸ ve medd yerlerini²⁸⁹ bilüb âvâzını Kur'ân'a uydursa câ'izdir²⁹⁰

Ve lahn okuyan ile dinleyen günâhda berâberdir²⁹¹ ve dahî ücreti²⁹² harâmdır [el-Fetâva'l-Bezzâziyye]'de böyle der

²⁹³Ve lahn-ı celî okuyana (بَارَكَ اللهُ) bârekallâh demek küfürdür²⁹⁴ Vâmik'de²⁹⁵ mastûrdur²⁹⁶

Fî beyâni'l-lahn²⁹⁷

Geldik²⁹⁸ [imdi] Hulâsa[tü'l-fetâvâ]'da ve Zahîre[tü'l-fetâvâ]'da ve [el-Fetâva'l-Bezzâziyye]'de ve Münyetü'l-musallî'de²⁹⁹ zikir edildiği üzere zelletü'l-

²⁸⁴ İçerisinde “ehl-i kebâ'ir” geçen böyle bir rivayete temel hadis kaynaklarında rastlanılmamıştır. Benzer bir hadis için bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 7/183.

²⁸⁵ Âvâz(e); ses, yüksek ses anlamındadır. Bk. Salâhî, “âvâze”, 1/45.

²⁸⁶ (mk) nüshasında “kâfirler[in] savtına benzer” yerine “kâfir olur zîrâ Kur'ân'ı kendi[lerinin] savtına benzedüb uydurduğu için” ifadesi kullanılmıştır.

²⁸⁷ (hp) nüshasında “ol kimseler ki” ifadesi ziyadedir.

²⁸⁸ (he) ve (hp) nüshalarında “tefhîm ve terkîk edeceklerini” yerine “tefhîm ve terkîk edecek yerlerini” ifadesi kullanılmıştır.

²⁸⁹ (hp) nüshasında “ve teşdîdlerini” ifadesi ziyadedir.

²⁹⁰ (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “[bunun] hakkında hadîs vardır” ifadesi ziyadedir.

²⁹¹ (ak) nüshasında “berâberdir” yerine “birdir” ifadesi kullanılmıştır.

²⁹² Ücret, mükâfat ve ceza olarak karşılık anlamındadır. Bk. Mustafa, “ecera”, 6.

²⁹³ (hp) nüshasında “bilgil ki lahn iki türlüdür birisi lahn-ı hafîdir birisi lahn-ı celîdir” ifadesi ziyadedir.

²⁹⁴ (mk) ve (hp) nüshalarında “deyü” ifadesi ziyadedir.

²⁹⁵ Kaynaklarda bu isimde bir kitaba rastlanılmamıştır.

²⁹⁶ Mastûr; yazılmış, kaleme alınmış anlamındadır. Bk. Sâmî, “mastûr”, 1343.

²⁹⁷ (he) nüshasında “fî beyâni'l-lahn” yerine “faslun fî beyâni'l-lahni'l-celî” ifadesi kullanılmıştır.

²⁹⁸ (hp) nüshasında “imdi” ifadesi ziyadedir.

²⁹⁹ Sedîdüddin el-Kâşgarî (öl. 705/1305) tarafından *Münyetü'l-musallî ve gunyetü'l-mübtedî* adıyla kaleme alınan ilmi türü bir metindir. Temizlik ve namaz konularını Hanefî fıkına göre ayrıntılı bir biçimde ele alan bu eser, uzun süre medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Aynı zamanda birçok şerh ve haşiyeye de konu olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Sadık Yazar, “Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Tercümeleler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2014), 85. Bununla birlikte (he) nüshasında “*Münyetü'l-musallî*’de” yerine “[*Fetâvâ*] *Kâdihân*’da”, (hp) nüshasında ise “*Zelletü'l-kârî*’de” ifadesi kullanılmıştır. (*Fetâvâ Kâdihân*, Hanefî fıkıh âlimi Kadihân’ın (öl. 592/1196) *el-Fetâva'l-Hâniyye* diye de bilinen fıkha dair bir eseridir. Hanefî

kârînin ve lahn-ı celînin ba‘zı mühimleri[nin] beyânına

Bilgil ki hurûfun mahreclerini ve sıfatlarını bilmeyüb harfî tağyîr etse³⁰⁰ ya medd olmayacak yerde medd etse ya teşdîdi terk etse³⁰¹ ya olmayacak yerde teşdîd etse³⁰² ya i‘râbda³⁰³ hatâ etse kırâ‘at-i seb‘adan belki [kırâ‘at-i] şâzzeden³⁰⁴ taşra³⁰⁵ olsa³⁰⁶ ma‘nâsı dahî fâsid olsa ona lahn-ı celî derler

³⁰⁷İmâm Ebû Hanîfe ve İmâm Muhammed -rahimehumullâhu te‘âlâ- katlarında namâzı fâsid olur mahrec yakınlığına i‘tibâr yoktur bil ki i‘tibâr ma‘nâyadır

İmâm Ebû Yûsuf -rahimehûllâhu te‘âlâ- eğer tebdîl etdiği³⁰⁸ lafız Kur‘ân‘da bulunursa fâsid olmaz der bulunmazsa³⁰⁹ [fâsid olur der] meğr katı³¹⁰ fâhiş³¹¹ hatâ ola meselâ yanılıb³¹² (إِنَّ رَبَّكُمُ الشَّيْطَانُ عَلَى الْعَرْشِ) inne rabbekumu‘ş-şeytânü alâ‘l-arş³¹³ demek gibi -ne‘ûzu billâh- ol vakit de Ebû Yûsuf katında dahî³¹⁴ fâsid olur

Namâz içinde olan tesbîhlerde³¹⁵ ve du‘âlarda ve tahiyyâtta ve kunûtda dahî hâl böyledir meselâ tekbîrde (اللهُ أَكْبَرُ) Âllâhu ekber dese -(l) hemzenin meddiyle-

mezhebinde yazılan en muteber ve en yaygın fetva kitaplarından biridir.)

³⁰⁰ Tağyîr etmek, değiştirmek anlamındadır. Bk. Sâmi, “tağyîr”, 420.

³⁰¹ (ak) nüshasında “teşdîdi terk etse” yerine “şeddeyi terk etse” ifadesi kullanılmıştır.

³⁰² (ak) nüshasında “olmayacak yerde teşdîd etse” yerine “olmayacak yerde şedde etse”, (hp) nüshasında ise “teşdîdsiz okuyacak yerde teşdîd ile okusa” ifadesi kullanılmıştır.

³⁰³ (hp) nüshasında “-ya‘nî [ya] esresinde ya üstününde ya ötresinde ya ulaşacak yerde ulaştırmasa [ya] ulaşmayacak yerde ulaşırsa-” ifadesi ziyadedir.

³⁰⁴ Şâzz, genel kabule ve kurala aykırı olan anlamındadır. Bk. Mustafa, “şezze”, 476.

³⁰⁵ Taşra; dışarı, hariç anlamındadır. Bk. Ayverdi, “taşra”, 1209. Bununla beraber (kb) nüshasında “taşra” yerine aynı anlama gelen “hâric” kelimesi kullanılmıştır.

³⁰⁶ (mk) nüshasında “kırâ‘at-i seb‘adan belki [kırâ‘at-i] şâzzeden taşra olsa” yerine “ya mühmel (mânası olmayan) lafza tebdîl edüb Kur‘ân‘dan taşra olsa” ifadesi kullanılmıştır.

³⁰⁷ (mk) nüshasında “bu sûretlerde” ifadesi ziyadedir.

³⁰⁸ Tecdîl etmek, değiştirmek anlamındadır. Bk. Sâmi, “tebdîl”, 376.

³⁰⁹ (he), (mk) ve (ak) nüshalarında “[fâsid] olur der”, (hp) nüshasında ise “[fâsid] olur deyü buyurdu ammâ bu avâma vüs‘at içün[dür] der” ifadesi ziyadedir.

³¹⁰ (ak) nüshasında “katı” yerine “ğâyet” kelimesi kullanılmıştır.

³¹¹ Fâhiş; aşırı, çok fazla anlamındadır. Bk. Ayverdi, “fâhiş”, 366.

³¹² (hp) nüshasında “meselâ yanılıb” yerine “şöyle ki” ifadesi kullanılmıştır.

³¹³ (he), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “(إِنَّ رَبَّكُمُ الشَّيْطَانُ عَلَى الْعَرْشِ) inne rabbekumu‘ş-şeytânü alâ‘l-arş” yerine iki ayrı cümle olacak şekilde “(إِنَّ رَبَّكُمُ الشَّيْطَانُ) inne rabbekumu‘ş-şeytân ya (الشَّيْطَانُ عَلَى الْعَرْشِ) eş-şeytânü alâ‘l-arş” ifadesi kullanılmıştır.

³¹⁴ (hp) nüshasında “Ebû Yûsuf katında dahî” yerine “ittifâken” ifadesi kullanılmıştır.

³¹⁵ Tesbîh, sübhânallah demektir. Bk. Salâhî, “tesbîh”, 3/82.

(بِرَبِّ النَّاسِ) bi-rabbi'n-nâsda³³¹ dahî ittifâkı teşdidsiz okusa fâsid olur³³²

(إِيَّاكَ) iyyâkede teşdidsiz okusa³³³ [namâzı] fâsid olur ma'nâsı güneşin nûruna taparım demek olur kasd ile [okusa] küfürdür³³⁴ sehv ile dahî okusa namâzı fâsid³³⁵ [olur]

(إِيَّاكَ) iyyâkede (كَ) kâfi esreyle okusa dahî avrata hitâb olur fâsid olur³³⁶

(الْمُسْتَوِيمِ) el-müstakîm[in] (ق) kâfını (غ) ğayn³³⁷ okusa³³⁸ [fâsiddir]

(صِرَاطٍ) sırâtlarda (ط) tâyı (ت) tâ okusa fâsid olur

(أَنْعَمْتَ) en'amtede (ن) nûnun sükûnunu izhâr etmese fetha ile okusa³³⁹ [fâsiddir]

(غَيْرِ) ğayrin[in] (غ) ğaynını (ق) kâf okusa fâsid [olur]

(الْمَغْضُوبِ) el-mağdûbide³⁴⁰ (ض) dâdı (ظ) zâ ile³⁴¹ ya (ذ) zâl ile³⁴² okusa (ض) dâdın isti'lâ ve istitâle sıfatını vermese namâzı fâsid olur³⁴³

(وَلَا الضَّالِّينَ) ve lâ'd-dâllinde³⁴⁴ dahî³⁴⁵ kavî-i muhtâr³⁴⁶ üzere fâsid [olur]

(أَمِينَ) âmînde (م) mîmi teşdîd ile okusa imâmeyn katında fâsid [olur]

³³¹ en-Nâs 114/1.

³³² (he) ve (hp) nüshalarında “(بِرَبِّ النَّاسِ) bi-rabbi'n-nâsda dahî ittifâkı teşdidsiz okusa fâsid olur” yerine “(بِرَبِّ النَّاسِ) bi-rabbi'n-nâsda ittifâkı fâsid olur der” ifadesi kullanılmıştır.

³³³ (hp) nüshasında “namâzı” ifadesi ziyadedir.

³³⁴ (hp) nüshasında “kasd ile küfürdür” yerine “kasd ile ederse kâfir olur” ifadesi kullanılmıştır.

³³⁵ (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “olur” ifadesi ziyadedir.

³³⁶ (hp) nüshasında “ve dahî (رَبِّ الْعَالَمِينَ) rabbi'l-âlemîn[in] (el-Fâtiha 1/2) [ve] (إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ) iyyâke na'budu ve iyyâke nesta'in[in] (el-Fâtiha 1/5) (ع) aylarını ve Kur'ân'da olan (ع) ayları (إِ) hemze okusa namâzı fâsiddir kezâ fi *Zahîre* [tü'l-fetâvâ]'da” ifadesi ziyadedir.

³³⁷ (hp) nüshasında “(غ) ğayn” yerine “(ع) ayn” ifadesi kullanılmıştır.

³³⁸ (hp) nüshasında “fâsiddir” ifadesi ziyadedir.

³³⁹ (hp) nüshasında “fâsiddir” ifadesi ziyadedir.

³⁴⁰ el-Fâtiha 1/7.

³⁴¹ (hp) nüshasında “okusa” ifadesi ziyadedir.

³⁴² (he), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “ya (ز) zâ ile” ifadesi ziyadedir.

³⁴³ (hp) nüshasında “(عَلَيْهِمْ وَلَا) aleyhim ve lâda (el-Fâtiha 1/7) (م) mîmi izhâr etmese (و) vâv dahî (م) mîm olup (مَ لَا الضَّالِّينَ) me lâ'd-dâllîn olup ma'nâsı fâsid olur namâzı dahî fâsid olur” ifadesi ziyadedir.

³⁴⁴ el-Fâtiha 1/7.

³⁴⁵ (mk) ve (hp) nüshalarında “öyledir” ifadesi ziyadedir.

³⁴⁶ Kavî-i muhtâr, mevcut görüşlerden seçilen ve fetva için temel teşkil eden söz anlamındadır.

(وَالْعَادِيَّاتِ ضُبْحًا) ve'l-âdiyâti dabhâda³⁴⁷ (ظ) zâ ile okusa [fâsid olur]

(فِي تَضْلِيلٍ) fî tadrîlde³⁴⁸ (ظ) zâ ile fâsid [olur]

(ذُلِّلَتْ) züllilete³⁴⁹ (ض) dâd ile okusa fâsid³⁵⁰ [olur]

(وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ) ve tevâsav bi'l-hakkı ve tevâsav bi's-sabrda³⁵¹ (ص) sâdları (س) sîn okusa fâsid³⁵² [olur]

(فِي سُذُورِ النَّاسِ) fî sudûri'n-nâsda³⁵³ (ص) sâdı (س) sîn okusa ya (د) dâlî (ط) tâ okusa fâsid [olur]

(رَحْلَةُ الشَّيْءِ وَالصَّيْفِ) rihlete's-şitâ'i ve's-sayfda³⁵⁴ (فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا) fe'l-muğîrâti subhâda³⁵⁵ (س) sîn ile³⁵⁶ [okusa fâsid olur]

(إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ) izâ câ'e nasrullâhda³⁵⁷ (س) sîn ile³⁵⁸ hep³⁵⁹ bu sûretlerde (ص) sâdı (س) sîn okusa³⁶⁰ namâzı fâsid³⁶¹ [olur]

(قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) kul huvellâhu ehadda³⁶² (د) dâlî (ت) tâ okusa³⁶³ [ya teşdîdi ile okusa fâsid olur]

³⁴⁷ el-Âdiyât 100/1. (hp) nüshasında “(ض) dâdı” ifadesi ziyadedir.

³⁴⁸ el-Fîl 105/2.

³⁴⁹ el-İnsân 76/14.

³⁵⁰ (he) ve (mk) nüshalarında “olur” ifadesi ziyadedir. (hp) nüshasında ise “(ذُلِّلَتْ) züllilete (ض) dâd ile okusa fâsid” yerine “(زُلْزِلَتْ) zülzilete (ez-Zilzâl 99/1) (ز) zâyı (ض) dâd ile okusa fâsiddir” ifadesi kullanılmıştır.

³⁵¹ el-Asr 103/3. (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “ikisinde dahî” ifadesi ziyadedir.

³⁵² (mk) nüshasında “olur” ifadesi ziyadedir.

³⁵³ en-Nâs 114/5.

³⁵⁴ el-Âdiyât 100/3.

³⁵⁵ Kureş 106/2. (hp) nüshasında “(ص) sâdı” ifadesi ziyadedir.

³⁵⁶ (hp) nüshasında “okusa fâsid olur” ifadesi ziyadedir.

³⁵⁷ en-Nasr 110/1. (hp) nüshasında “(ص) sâdı” ifadesi ziyadedir.

³⁵⁸ (hp) nüshasında “okusa” ifadesi ziyadedir.

³⁵⁹ (hp) nüshasında “hep” yerine “[bi'l-]cümle” ifadesi kullanılmıştır.

³⁶⁰ (hp) nüshasında “Kur'ân'da [her] nerede gelirse” ifadesi ziyadedir.

³⁶¹ (hp) nüshasında “olur” ifadesi ziyadedir.

³⁶² el-İhlâs 112/1.

³⁶³ (hp) nüshasında “ya teşdîdi ile okusa fâsid olur” ifadesi ziyadedir.

(تَبَّتْ يَدَى) tebbet yedâda³⁶⁴ (ذ) zâl ile okusa [fâsid olur]

(يَدُ الْيَتِيمِ) yedu‘u’l-yetîmde³⁶⁵ (د) dâlî sükûn ile okusa fâsid [olur]

(وَأَنْحَزْ) venharda³⁶⁶ (ح) hâyî berk³⁶⁷ okumasa³⁶⁸ (ه) hâ olur³⁶⁹

(فَلَا تَنْهَزْ) fe-lâ tenharda³⁷⁰ berk okusa³⁷¹ ma‘nâları fâsid olur

(خَلَقَ) halakada (خ) hâyî teshîl etse³⁷² (ح) hâ³⁷³ olur³⁷⁴ [ma‘nâ bozulur namâzı dahî bozulur]

(حَنَّاسٍ) hannâsde³⁷⁵ dahî ma‘nâları fâsid³⁷⁶ [olub] imâmeyn[in] kavî-i kıyâsı³⁷⁷ üzere namâzı fâsid [olur]

Kunûtda (نَحْفِدُ) nahfiduda (د) dâlî (ذ) zâl ya (ض) dâd³⁷⁸ okusa namâzı hep fâsid³⁷⁹ [olur]

(وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ) ve lâ ilâhe ğayrukda (غ) ğaynî (خ) hâ okusa ba‘zı kavlinde³⁸⁰ fâsid³⁸¹ [olur]

³⁶⁴ Tebbet 111/1.

³⁶⁵ el-Mâ‘ûn 107/2.

³⁶⁶ el-Kevser 108/2.

³⁶⁷ Berk; katı, sert, kalın anlamındadır. Bk. Sâmi, “berk”, 289.

³⁶⁸ (aö) ve (hp) nüshalarında “okumasa” yerine -sehven- “okusa” ifadesi imlâ olunmuştur.

³⁶⁹ (he) ve (hp) nüshalarında “ma‘nâsı fâsid olur” ifadesi ziyadedir.

³⁷⁰ ed-Duhâ 93/10.

³⁷¹ (hp) nüshasında “dahî öyledir” ifadesi ziyadedir.

³⁷² Teshîl etmek; kolaylaştırmak, yumuşatmak anlamındadır. Bk. Altınbilek, “teshîl”, 1/276.

³⁷³ (hp) nüshasında “(ح) hâ” yerine “(ه) hâ” ifadesi kullanılmıştır.

³⁷⁴ (he) ve (hp) nüshalarında “ma‘nâ bozulur namâzı dahî bozulur” ifadesi ziyadedir. Bununla beraber yine (hp) nüshasında “(فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ) fi leyleti’l-kadrda (el-Kadr 97/1) (ق) kâfî (غ) ğayn ile okusa dahî ma‘nâsı fâsid olur namâzı da fâsid olur” cümlesi ziyadedir.

³⁷⁵ en-Nâs 114/4.

³⁷⁶ (ak) nüshasında “olub” ifadesi ziyadedir.

³⁷⁷ Kavî-i kıyâs, istihsan yapılmadan doğrudan kıyasa dayalı olarak verilen hüküm anlamındadır.

³⁷⁸ (hp) nüshasında “(ض) dâd” yerine “(ت) tâ” ifadesi kullanılmıştır.

³⁷⁹ (mk) ve (hp) nüshalarında “olur” ifadesi ziyadedir.

³⁸⁰ (kb) ve (ak) nüshalarında “ba‘zı kavlinde” yerine “ba‘zı kavlde” ifadesi, (he), (mk) ve (hp) nüshalarında ise “ihtilâfla” ifadesi kullanılmıştır.

³⁸¹ (hp) nüshasında “olur” ifadesi ziyadedir.

(جَعَلْنَا) ce‘alnâda (أَنْزَلْنَا) enzelnâda³⁸² (ل) lâmları üstünle okusa [fâsid olur]

(خَلَقْنَا) halaknâda (ق) kâfî dahî fetha ile³⁸³ okusa³⁸⁴ [fâsiddir]

(إِنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ) innallâhe berî’un mine’l-müşrikîne ve rasûluhda³⁸⁵ (ل) lâmı esre ile okusa [fâsid olur]

(الْبَارِئُ الْمَصُونُ) el-Bâri’u’l-Musavvirde³⁸⁶ (و) vâvı fetha ile³⁸⁷ okusa namâzı fâsiddir eğer câ’iz görüb i’tikâd ederse kâfir olur³⁸⁸

Ammâ bu zikir olunanları namâzdan taşrada okusa sevâbı olmaz ve ücreti harâmdır ve dinleyen günâhkâr olur

Eğer âvâze ile okuyub ya meddi terk etse ma’nâ fâsid olsa -[meselâ] (لَا إِلَهَ) le-ilâhe (أَعْبُدْ) u‘bud gibi- ya meddsiz yerde medd etse bir harfî iki harf mikdârı etse³⁸⁹ namâzı fâsid olur³⁹⁰

Ammâ vakf hâlinde avâma vüs‘at³⁹¹ vardır zîrâ [namâzın sıhhati] ma’nâyâ göredir ammâ ma’nâ bilene³⁹² ruhsat³⁹³ yokdur meselâ (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) lâ ilâhe illâllâh³⁹⁴ ve bunun emsâlinde (لَا) illânın mâ kablinde³⁹⁵ vakf etse ya [da] ma’nâ bozulacak yerde vakf etse ba‘zı ulemâ katında fâsid [olur]

³⁸² (mk) nüshasında “(أَنْزَلْنَا) enzelnâ” yerine -sehven- “(خَلَقْنَا) halaknâ” ifadesi imlâ olunmuştur. Nitekim “(خَلَقْنَا) halaknâ” fiilindeki lâm harfinin harekesi hey’eti/yapısı itibâriyle zaten üstünlüdür.

³⁸³ (hp) nüshasında “fetha ile” yerine “üstün ile” ifadesi kullanılmıştır.

³⁸⁴ (hp) nüshasında “fâsiddir” ifadesi ziyadedir.

³⁸⁵ et-Tevbe 9/3.

³⁸⁶ el-Haşr 59/24.

³⁸⁷ (hp) nüshasında “fetha ile” yerine “üstün ile” ifadesi kullanılmıştır.

³⁸⁸ (hp) nüshasında “-ne‘ûzu billâh-” ifadesi ziyadedir.

³⁸⁹ (kb) nüshasında “bir harfî iki harf mikdârı etse” yerine “bir harfî iki harf mikdârı uzatsa”, (mk) ve (hp) nüshalarında ise “bir harf iki harf mikdârı olsa” ifadesi kullanılmıştır.

³⁹⁰ (mk) nüshasında “ammâ zelletü’l-kârî ahkâmınca bir kimesne namâzda hatâ[lı] okusa akabince döndürüb yine tashîh etse namâzı sıhhate münkalib (dönmüş) olur [ve] ğayrı müfsidât gibi [namâzı] külliyyen ifsâd etmez” ifadeleri, (hp) nüshasında ise “ve bu zelletü’l-kârî ahkâmınca bir kimse namâzda hatâ[lı] okusa akabince döndürse yine tashîh eylese namâzı sıhhate münkalib olmaz *Fetâvâ* dahî bunun üzerinedir” ifadeleri ziyadedir.

³⁹¹ Vüs‘at; genişlik, imkân anlamındadır. Bk. Fîrûzâbâdî, “vesi‘a”, 770. (mk) nüshasında “vüs‘at” yerine aynı anlamda “ruhsat” kelimesi kullanılmıştır.

³⁹² (aö) ve (kb) nüshalarında “ma’nâ bilene” yerine “ma’nâ [nazarı] ile” ifadesi kullanılmıştır.

³⁹³ Ruhsat, kolaylık için verilen meşrû izin anlamındadır. Bk. Mustafa, “rahusa”, 336.

³⁹⁴ es-Sâffât 37/35; Muhammed 47/19.

³⁹⁵ Mâ kabl; gerisi, öncesi anlamındadır. Bk. Ayverdi, “mâkabl”, 761.

Yâhûd (يَا هُودُ) ...ke na‘budu³⁹⁶ (يَا نَسْرُ) ...ke nesta‘în³⁹⁷ (يَا نَصْرُ) ...ke’l-
kevser³⁹⁸ (يَا نَصْرُ) ...e nasrullâhî³⁹⁹ ve bunların emsâlinde vasl etse ba‘zılar
katında fâsid [olur]

Bunların isbâtını ve tafsîlini isteyen *Fetâvâ*’ya⁴⁰⁰ husûsan⁴⁰¹ *Hulâsa*[tû’l-
fetâvâ]’ya⁴⁰² nazar etsin

Hattâ *Hulâsa*[tû’l-*fetâvâ*]’da ve *Zahîretü’l-fetâvâ*’da ve [*el-Fetâva’t-
Tatarhâniyye*]’de eydür [ki] bir kimesnenin dili peltek olsa meselâ (ج) râyı (ل) lâ⁴⁰³
okusa eğer geceler ve gündüzler cehd edüb⁴⁰⁴ öğrenirse hoş⁴⁰⁵ [olur] ve illâ⁴⁰⁶ cehd
etmez ise⁴⁰⁷ namâzı câ’iz olmaz ve yarı ömrünü [öğrenmeye] sarf etmekle [ömrünün]
bâkisinde [öğrenmeyi] terk etmeye⁴⁰⁸ özür olmaz⁴⁰⁹ hattâ⁴¹⁰ cehd edüb dili dönmez
ise ol harfler[in] olmadığı sûre ve âyeti bulub okusun ammâ Fâtiha beher-hâl⁴¹¹
lâzımdır⁴¹² imâmlığı hod⁴¹³ aslâ câ’iz değildir dedi hattâ ba‘zı kavilde ol
okuyuşdan⁴¹⁴ sükût efdaldır demişler peltekde hâl böyle olursa dili dönüb ihmâl ve

³⁹⁶ el-Fâtiha 1/5.

³⁹⁷ el-Fâtiha 1/5.

³⁹⁸ el-Kevser 108/1.

³⁹⁹ en-Nasr 110/1.

⁴⁰⁰ Burada geçen *Fetâvâ* ile muhtemelen şu beş eserden biri kastedilmiştir: *el-Fetâva’t-Tatarhâniyye*,
Fetâvâ Kâdihân, *Hulâsatü’l-fetâvâ*, *Zahîretü’l-fetâvâ* ve *el-Fetâva’l-Bezzâziyye*.

⁴⁰¹ Husûsan; özellikle, ayrıca anlamındadır. Bk. Sâmi, “husûsan”, 582.

⁴⁰² (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “ve *Zahîre*[tû’l-*fetâvâ*]’ya ve [*el-Fetâva’l-*]Bezzâziyye’ye” ifadesi
ziyadedir.

⁴⁰³ (hp) nüshasında “(ل) lâ” yerine “(ي) yâ” ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁰⁴ Cehd etmek, çalışıp çabalamak anlamındadır. Bk. Sâmi, “cehd”, 489.

⁴⁰⁵ (mk) nüshasında “hoş” yerine “ne hoş” ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁰⁶ (mk) ve (hp) nüshalarında “eğer” ifadesi ziyadedir.

⁴⁰⁷ (hp) nüshasında “cehd etmez ise” yerine “cehd edüb öğrenmez ise” ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁰⁸ (he) nüshasında “terk etmeye” yerine “terk etmekle” ifadesi, (mk) nüshasında da “terk etmek” ifadesi
kullanılmıştır.

⁴⁰⁹ (hp) nüshasında “ve yarı ömrünü [öğrenmeye] sarf etmekle [ömrünün] bâkisinde [öğrenmeyi] terk
etmeye özür olmaz” yerine “ammâ yarı ömrünü [öğrenmeye] sarf eylese yarı ömrün[de cehdi] terk
etmeye özür olmaz” cümlesi kullanılmıştır.

⁴¹⁰ (hp) nüshasında “eğer” ifadesi ziyadedir.

⁴¹¹ Beher-hâl, her hâlükârda anlamındadır. Bk. Kanar, “beher-hâl”, 117.

⁴¹² (hp) nüshasında “Fâtiha beher-hâl lâzımdır” yerine “Fâtiha’yı sahîh okumak lâzımdır” cümlesi
kullanılmıştır.

⁴¹³ Hod; -da, dahî, sadece, kendi anlamındadır. Bk. Ayverdi, “hod”, 512.

⁴¹⁴ (he) nüshasında “ol okuyuşdan” yerine “öyle okumaktan”, (hp) nüshasında ise “bunun gibi

terk edenin hâli nîce olur

Ammâ terkîk harflerini tefhîm etse ma'nâ fâsid olmasa -[meselâ] (ﻝ) lâmları ve (ﻡ) mîmleri ve (ﻥ) nûnları tefhîm etmek gibi- ya kavâ'id-i tecvîdi terk etse -meselâ idğâmı izhâr etse ya ihfâ ve iklâbı terk etse- ona lahn-ı hafî derler ehl-i Fetâvâ[nın]⁴¹⁵ kavlinde namâzı⁴¹⁶ fâsid olmaz

Gene onculayın⁴¹⁷ mâ-i mevsûle ile mâ-i nâfiye[nin aralarını mâ-i nâfiyede] savtı bir def'a⁴¹⁸ kaldırmakla⁴¹⁹ fark etmese⁴²⁰ ve (ﻱ) hemze-i istifhâmda âvâzını kaldırmasa⁴²¹ lahn olur⁴²² [bunun tafsîli Arabî kitâblarda mastûrdur]

İmdî her mü'mine lâzımdır ki hurûfun mahreclerini ve sıfatlarını bile[ler]⁴²³ Rasûlullâh'ın Cebrâ'il'den öğrendiği gibi silsile⁴²⁴ ve an'ane⁴²⁵ ile mücâz olan⁴²⁶ üstâdlardan ve âlimler ve şeyhler ağzından kararını⁴²⁷ tutalar zîrâ bu ilm-i tecvîd⁴²⁸ semâ'a mevkûfdur vezni savtla ve işitmekle ma'lûm olur

Haberde sâbit oldu ki Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Cebrâ'il -aleyhi's-selâm-dan Kur'ân-ı azîmi tecvîd ile öğrendiğinden sonra⁴²⁹ her yıl⁴³⁰

okumakdan" ifadesi kullanılmıştır.

⁴¹⁵ Ehl-i Fetâvâ ifadesiyle şu müelliflerin tamamı veya birkaçı kastedilmiş olabilir: *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*'nin yazarı Âlim b. Alâ, *Fetâvâ Kâdîhân*'nın yazarı Kadîhan, *Hulâsatü'l-fetâvâ*'nın yazarı Tâhir el-Buhârî, *Zahîretü'l-fetâvâ*'nın yazarı Burhâneddin el-Buhârî ve *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*'nin yazarı Muhammed el-Bezzâzî. Fetva hususunda her türlü bilgi ve birikime sahip kimseler anlamında daha genel bir mefhumun kastedilmiş olması da muhtemeldir.

⁴¹⁶ (hp) nüshasında "câ'izdir" ifadesi ziyadedir.

⁴¹⁷ Onculayın; onun gibi, ona benzer şekilde anlamındadır. Bk. Ayverdi, "onculayın", 950.

⁴¹⁸ Def'a; derece, mertebe anlamındadır. Bk. Ayverdi, "def'a", 259.

⁴¹⁹ Kaldırmak; yükseltmek, vurgulu okumak anlamındadır.

⁴²⁰ Fark etmek, ayırmak anlamındadır. Bk. Altınbilek, "fark", 2/51.

⁴²¹ (ak) nüshasında "kaldırmasa" yerine -sehven- "kaldırsa" ifadesi kullanılmıştır.

⁴²² (mk) nüshasında "bunun tafsîli Arabî kitâblarda mastûrdur" cümlesi ziyadedir.

⁴²³ (he), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında "bile[ler]" yerine "bilüb" ifadesi kullanılmıştır.

⁴²⁴ Silsile; birbirine bağlı şeyhlerden oluşan sıra, dizi anlamındadır. Bk. Fîrûzâbâdî, "selsel", 1016.

⁴²⁵ An'ane, uygulamanın ağızdan ağıza aktarılması anlamındadır. Bk. Salâhî, "an'ane", 4/148.

⁴²⁶ Mücâz olmak; icâzetli olmak, ilmî ehliyeteye sahip olmak anlamındadır. Bk. Muallim Nâcî, *Lûgat-i Nâcî* (İstanbul: Asr Matbaası, 1322/1904), "mücâz", 688.

⁴²⁷ Karâr; ne az ne çok olan, tam ölçü anlamındadır. Bk. Salâhî, "karâr", 4/213.

⁴²⁸ (hp) nüshasında "ilm-i tecvîd" yerine "ilm-i tehciye (heceleme ilmi)" ifadesi kullanılmıştır. Bu terkîbin yine aynı anlamda "ilm-i teheccî" olarak okunması da mümkündür.

⁴²⁹ (hp) nüshasında "tecvid ile öğrendiğinden sonra" ifadesinin yerine "tehciye ile öğrendi" ifadesi kullanılmıştır. Bununla birlikte (hp) nüshasında "Hazret-i Cebrâ'il -aleyhi's-selâm- Hazret-i Rasûl -

tekrâr⁴³¹ arz olurdu⁴³² ba‘zı vezninde⁴³³ [hatâ ve] nisyân⁴³⁴ olmasın için hattâ âhir yılda⁴³⁵ iki kere arz olundu⁴³⁶ ve hatmeyi⁴³⁷ dahî yılda bir kere okurdu tertîl ile [ve] âhir yılda⁴³⁸ iki kere okundu⁴³⁹ [üstâdlar ve şâkirdler⁴⁴⁰ arasında sünnet olsun için kezâ fî *Şerhu’l-Mesâbih*⁴⁴¹]

İmdî bu ilm-i tecvîdi bilmek on nesneye⁴⁴² mevkûfdur

Evvelâ lâzım ve vâcib olan hurûfun mahreclerini ve sıfatlarını bilmekdir zîrâ [harflerin] birbirinden farkı onunla olur

Nitekim Şeyh Cezerî⁴⁴³ -rahimehûllâhu te‘âlâ- bu dört beyitte [ş]öyle demiştir

sallâllâhu te‘âlâ aleyhi ve sellem-e” ifadesi ziyadedir.

⁴³⁰ (hp) nüshasında “...da bir kere” ifadesi ziyadedir.

⁴³¹ (hp) nüshasında “-yine Allâh te‘âlânın izniyle gelir-” ifadesi ziyadedir.

⁴³² (kb) nüshasında “arz olurdu” yerine “arz olunurdu”, (mk) nüshasında “dinletirdi”, (hp) nüshasında ise “arz ederdi” ifadesi kullanılmıştır.

⁴³³ (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “hatâ [ve]” ifadesi ziyadedir.

⁴³⁴ (ak) nüshasında “nisyân” yerine -sehven- “beyân” kelimesi imlâ olunmuştur.

⁴³⁵ (ak) ve (hp) nüshalarında “âhir yılda” yerine “[Rasûl’ün] âhir yılında” ifadesi kullanılmıştır. Bununla birlikte (hp) nüshasında “yine tekrâr geldi” ifadesi ziyadedir.

⁴³⁶ (he) ve (mk) nüshalarında “arz olundu” yerine “dinletdi”, (ak) nüshasında “arz etdi”, (hp) nüshasında ise “arz eyledi” ifadesi kullanılmıştır.

⁴³⁷ Hatme; Kur’ân’ı baştan sona okuyup bitirme, hatim anlamındadır. Bk. Nâcî, “hatme”, 335. Bununla beraber (hp) nüshasında “hatmeyi” yerine “hatmi” ifadesi kullanılmıştır.

⁴³⁸ (ak) ve (hp) nüshalarında “âhir yılda” yerine “[Rasûl’ün] âhir yılında” ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca (hp) nüshasında “iki kere geldi” ifadesi ziyadedir.

⁴³⁹ Temel hadis kaynaklarında böyle bir haber bulunmasa da buna benzer bir rivayet bulunmaktadır: “Hazret-i Peygamber yılda bir kez Kur’ân’ı Cebrâil’e arz ederdi, fakat vefat ettiği yıl iki kez arz etti”. Rivayetin metni şöyledir: “كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْزُضُ الْقُرْآنَ عَلَى جِبْرِيلَ فِي كُلِّ سَنَةٍ مَرَّةً فَلَمَّا كَانَتْ السَّنَةُ الَّتِي رِوَايَتُهُ فِيهَا عَزَّاهُ عَلَيْهِ مَرَّتَيْنِ”. Bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/296; 5/140, 395. (he), (mk) ve (ak) nüshalarında “okundu” yerine “okudu”, (hp) nüshasında ise “okudu [ve] hatim eyledi” ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca (hp) nüshasında “üstâdlar [ve] şâkirdler arasında sünnet olsun için kezâ fî *Şerhu’l-Mesâbih*” ifadesi ziyadedir.

⁴⁴⁰ Şâkird; talebe, öğrenci anlamındadır. Bk. Sâmi, “şâkird”, 765.

⁴⁴¹ Ferrâ el-Begavî’nin (öl. 516/1122) güvenilir hadisleri derlediği *Mesâbihu’s-sünne* adlı eserine kırktan fazla şerh, haşiye ve ta’lik yazılmıştır. Bunlardan en meşhuru ve en önemlisi Hatîb et-Tebrîzî’nin (öl. 741/1340) *Mişkâtü’l-Mesâbih* adlı çalışmasıdır. *Şerhu’l-Mesâbih* ile kastedilen şerh de kesin olmamakla birlikte muhtemelen Tebrîzî’nin bu çalışmasıdır. *Mesâbih* üzerine yapılan şerh çalışmaları için bk. Mustafa Yasin Akbaş, “Mesâbihu’s-Sünne Şerh Literatürü”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 63/1 (2022), 33-80.

⁴⁴² Nesne, şey anlamındadır. Bk. Ayverdi, “nesne”, 927.

⁴⁴³ Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (öl. 833/1429) başta kıraat olmak üzere hadis, siyer ve tarih ilimlerinde eserler vermiş bir âlimdir. İbnü’l-Cezerî diye de bilinmektedir. Kırâat-i seb‘a yerine kırâat-i aşere sistemini yerleştirmiş, onun bu çabası kıraat ilmi açısından bir dönüm noktası kabul edilmiştir. *en-Neşr fî l-kırâ’âti’l-aşr*, *Tayyibetü’n-Neşr*, *Takribü’n-Neşr* ve *Mukaddimetü’l-Cezerî* gibi önemli

Beyit⁴⁴⁴ [şöyledir]

إِذْ وَاجِبٌ عَلَيْهِمْ مُحَاطَةٌ قَبْلَ الشُّرُوعِ أَوْ لَا أَنْ يَعْلَمُوا
مَخَارِجَ الْخُرُوفِ وَالصِّفَاتِ لِيَلْفِظُوا بِإِفْصَاحِ اللَّغَاتِ
مُحَرَّرِي التَّجْوِيدِ وَالْمَوَاقِفِ وَمَا الَّذِي رُسِمَ فِي الْمَصَاحِفِ
مِنْ كُلِّ مَقْطُوعٍ وَمَوْصُولٍ بِهَا وَتَاءٍ أَنْتَى لَمْ تَكُنْ تُكْتَبُ بِهَا

İz vâcibun aleyhimu muhattemu Kable's-şurû'i evvelen⁴⁴⁵ en ya'lemû⁴⁴⁶

Mahârice 'l-hurûfi ve's-sifâti Li-yalfizû bi-efsahi 'l-luğâti

Muharriri 't-tecvîdi ve 'l-mevâkifi Ve mâllezî russime fî 'l-mesâhifi

eserler kaleme almış, sayısı toplam 100'ü bulan kitap ve risâle telif etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/551-557.

⁴⁴⁴ (kb) nüshasında "beyit" yerine "nazım (şiiir)" ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁴⁵ (hp) nüshasında "(أَوْ لَا) evvelen" yerine "(أَمْ) ammâ" ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁴⁶ (kb) nüshasında "bilmeleri" anlamına gelen "(أَنْ يَعْلَمُوا) en ya'lemû" yerine "bilmesi" anlamına gelen "(تَعْلَمُ) en ya'leme" ifadesi, (he), (ak) ve (hp) nüshalarında ise "öğrenme" anlamına gelen "te'allumu" ifadesi kullanılmıştır.

Min⁴⁴⁷ külli maktû'in ve mevsûlin bihâ Ve tâ'i ünsâ lem tekun tukteb bi-hâ⁴⁴⁸

Sonra ba'zı sıfatlar [vardır] -ki [harflere] sonradan ârız olur⁴⁴⁹ tefhîm ve terkîk gibi- onu dahî bile [ve] ondan sonra idğâm ve izhâr ve iklâb ve ihfâ ve ahkâm-ı meddât ve⁴⁵⁰ (◌) hâ-i zamîr⁴⁵¹ ve ahvâl-i vakf ve vasl⁴⁵² ve rusûm-u Osmâniyye[yi] -radiyallâhu anh- hep bunları bilmek lâzımdır ve bu tertîb üzere **yedi bâb**⁴⁵³ [cem'] etdim [Bunların] cemî'i tafsîliyle [ve] isbâtıyla⁴⁵⁴ *Zahîretü'l-kârî*'de zikir olunmuştur

⁴⁴⁷ (he) nüshasında “(من) min” harfî yerine “(في) fi” harfî kullanılmıştır.

⁴⁴⁸ Bu dört beyit İbnü'l-Cezerî'nin tecvid ilmine dair kaleme aldığı 109 beyitlik *Mukaddimetü'l-Cezerî* adlı eserinde geçmekte ve bu eserin 5, 6, 7 ve 8. beyitlerini oluşturmaktadır. Bk. Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Cidde: Dâru Nûri'l-Mektebât, 1427/2006), 1. Bu dört beytin mânası ise şöyledir: “(Kur'an okumak isteyenlerin tilâvete) başlamadan önce şunları bilmeleri gerekir: Lügatların en fasîhi (olan Arapça'yı doğru) telaffuz edebilmek için harflerin mahreç ve sıfatlarını (anlayıp kavramaları gerekir). Tecvîd kurallarını araştırmaları, (kelimeler üzerinde yapılan) vakıfları ve mushaflardaki yazım (farklılıklarını) bilmeleri gerekir. (Son olarak resm-i Osmânî ilminden) maktû (ayrı yazılan), mevsûl (birleşik yazılan) ve müenneslik (◌) tâsının kapalı (◌) tâ ile yazılmayıp (açık (ت) tâ ile yazıldığı) kelimeleri de (bilmeleri gerekir)”. Daha geniş bilgi için bk. Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *Şerhu'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*, thk. Muhammed Seyyidî el-Emîn (Suudi Arabistan: Vezâretü's-Şû'ûnî'l-İslâmiyye ve'd-Da' ve ve'l-İrşâd es-Su'ûdiyye, 1421/2001), 55-63.

Bu beyitlerin ardından (hp) nüshasında şu ifadeler ziyadedir: “Pes (öyleyse) bize bu hadîsden ma'lûm oldu [ki] Kur'an-ı azîmî tecvîd ile okumak vâcib imiş zîrâ Hazret-i Rasûl -sallâllâhu te'âlâ aleyhi ve sellem- [Kur'an'ı tecvîd ile] okuyun deyü buyurdu eğer bilirseler [tecvîd ile] okuyalar bilmezlerse [onu] öğreneler zîrâ Rasûlullâh buyurdu ki (خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ) hayrukum men te'alleme'l-Kur'an (Buhârî, “Fezâ'ilü'l-Kur'an”, 21; Ebû Dâvûd, “Vitr”, 14; Tirmizî, “Fezâ'ilü'l-Kur'an”, 15). -ya'nî sizin [en] hayırlınız Kur'an'ı ta'lîm eden[iniz]dir- gerekse lafzı ma'nâ[sı] ile [beraber] olsun gerekse yalnız[ca] lafzı olsun [hâl aynıdır] illâ ma'nâsı ile olduğu vakit kârînin sevâbı artık (çok) olur

İmdî şol kimesneden ta'accubdur (hayret edilir) ki harf-i meddden sonra (◌) hemze ve sükûn vâki' olmaya [vâki' olmadığı hâlde o kimse] onu uzun uzuncaya [okuyub] âvâzına uydura [ve] dahî fahrlana (övüne) ede ki ben Kur'an'ı gökçek (güzel) okurum diye [böyle der] ammâ ol ahmak envâ'-ı tehciyeden ve mahreç[ler]den haberdâr olmaya [ve] kendine ede benim gibi Kur'an okur yokdur diye [böyle der] ve dahî [yine kendine] ede fülânın mahreci iyidir fülânın mahreci fenâdır (kötüdür) diye [böyle der] hâl bu ola ki iyi dediğinin aksi çıkar [ve] imdî onun gibi sefih (akılsız kimse) sevâbdan olur günâha girer zîrâ ki Hakk -subhânehû ve te'âlâ- Kelâm-ı kadîm[in] (Kur'an'ın) içinde buyurur ki (إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ) innâ nahnu nezzelnâ'z-zikra ve innâ lehû le-hâfîzûn (el-Hicr 15/9)”.

⁴⁴⁹ Ârız olmak; aslından olmayıp sonradan ilişmek, lâzımı olmamak anlamındadır. Bk. Nâcî, “ârız”, 467. Bununla beraber (hp) nüshasında “idğâm ve” ifadesi ziyadedir.

⁴⁵⁰ (he) nüshasında “ahkâm-ı” ifadesi ziyadedir.

⁴⁵¹ (hp) nüshasında “(◌) hâ-i zamîr” yerine “ahkâm-ı (◌) hâ ve zamîr-i (◌) hâ” ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁵² (hp) nüshasında “ve ahvâl-i (◌) râ” ifadesi ziyadedir.

⁴⁵³ (mk) nüshasında “yedi bâb” yerine “dokuz bâb” ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca (ak) nüshasında “cem” ifadesi ziyadedir.

⁴⁵⁴ (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “isbâtıyla” yerine “kitâblardan isbâtla” ifadesi kullanılmıştır.

Ammâ bu risâle ancak mübtedîler için ba‘zı ihvân[ın] iltimâsıyla⁴⁵⁵ tesvîd olundu

Vallâhu’l-Müste‘ân⁴⁵⁶

⁴⁵⁵ **(hp)** nüshasında “ihvân[ın] iltimâsıyla” yerine “ihvândan iltimâsla”, **(kb)** nüshasında ise “ihvân[ın] iltimâs eyledikleri ecilden” ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁵⁶ Müste‘ân, kendisinden yardım istenen anlamındadır. Bk. Mustafa, “âne”, 638.

1.3. Bâb-ı Evvel⁴⁵⁷: Beyân-ı Hurûf ve Mahâric⁴⁵⁸

Hurûfun mahreclerini ve sıfatlarını bildirir

Hurûfun mahreclerini bilmek dilersen bir harfî sâkin eyle evveline (l) hemze-i vasl getir⁴⁵⁹ ne yerde karâr ederse mahreci olur⁴⁶⁰ kavî-i muhtâr üzere

Hurûfun mahrecleri on yedidir kimi boğazdan çıkar -onlara halkî derler- kimi dil yardımıyla çıkar -onlara lisânî derler- kimi dudakdan çıkar -onlara şefevî derler-

Ammâ mahrec[lerin] evvel[i] cevvdır⁴⁶¹ -ya'nî havâdır⁴⁶²- üç harfe mahsûsdur⁴⁶³

Biri (l) elifdir -ki mâ kabli meftûh ola-

Biri (و) vâvdır -ki sâkin ola ve mâ kabli⁴⁶⁴ madmûm ola-

Biri dahî (ح) yâ-i sâkinedir -[ki] mâ kabli meksûr ola- bunlara hurûf-u medd [ve] hurûf-u lîn⁴⁶⁵ derler [ve bunlar] havâda nihâyet bulurlar⁴⁶⁶

Ve⁴⁶⁷ halkî altı harfdır üç mahreci vardır

(l) hemze ile (و) hâ boğazın nihâyet bulduğu yerden göğse yakın yerden çıkar

⁴⁵⁷ Harflerin mahreçleri ve sıfatları hakkındaki bu bâb (mk) nüshasında iki ayrı bâb olarak ele alınmış; birinci bâb harflerin mahreçlerine, ikinci bâb da harflerin sıfatlarına tahsis edilmiştir. Dolayısıyla bu bâbın ilk yarısı söz konusu nüshanın birinci bâbı, son yarısı da ikinci bâbı olmaktadır.

⁴⁵⁸ Birinci bâbın konu başlığı olan “Beyân-ı Hurûf ve Mahâric” ifadesi sadece (hp) nüshasında yer almaktadır.

⁴⁵⁹ (kb) nüshasında “(l) hemze-i vasl getir” yerine “(l) hemze-i vaslî idhâl eyle” ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁶⁰ Ol, o anlamında bir işaret zamiridir. Bk. Sâmi, “ol”, 217.

⁴⁶¹ Cevv; hava, boşluk anlamındadır. Bk. Sâmi, “cevv”, 485. Bununla beraber (mk) nüshasında “cevvdır” yerine “cevfdir (boşluk)” ifadesi kullanılmıştır. (hp) nüshasında ise bunun yerine -sehven- “cevherdir” ifadesi imlâ olunmuştur.

⁴⁶² (mk) nüshasında “ya'nî havâdır” yerine “ya'nî havâ-i femdir (ağız boşluğu)”, (hp) nüshasında ise “ya'nî ağız ortası[dır]” ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁶³ Mahsûs; has, özgül anlamındadır. Bk. Salâhî, “mahsûs”, 4/328.

⁴⁶⁴ (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “-ya'nî kendinden evvel gelen harf-” ifadesi ziyadedir.

⁴⁶⁵ (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “hurûf-u medd [ve] hurûf-u lîn” yerine “hurûf-u medd-i lîn” ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁶⁶ Nihâyet bulmak, son bulmak anlamındadır. Bk. Salâhî, “nihâyet”, 4/603.

⁴⁶⁷ (ak) nüshasında “hurûf-u” ifadesi ziyadedir.

(ع) ayn ile (ح) hâ boğazın ortasından çıkar

(غ) ğayn ile (خ) hâ boğazın berisinden ağız tarafından⁴⁶⁸ çıkar

Lisânî harfler on sekizdir on mahreci vardır

(ق) kâf dilin çâk⁴⁶⁹ dibinden boğaza yakın yerden yukarı damakdan çıkar

(ك) kâf dahî dilin dibinden (ق) kâfdan beri[de] yukarı damakdan çıkar ammâ
(ق) kâf[in] mahrecinden aşağı[da]dır

(ج) cîm ve (ش) şîn ve (ي) yâ dil[in] üstünden⁴⁷⁰ yukarı damak[in] altından
tertîb-i mezkûr⁴⁷¹ üzere⁴⁷² [çıkarlar]

(ض) dâd dil[in] kenarının evveli ile azı dişlerden⁴⁷³ çıkar dilin ucunu
döndürmekle olur⁴⁷⁴ [dilini] iki cânibinden⁴⁷⁵ dahî olur⁴⁷⁶ ammâ sağından efdaldır
Hazret-i Ömer -radiyallâhu anhu- [bu harfi] iki cânib[in]den bile ihrâc ederdi⁴⁷⁷

(ل) lâm dil[in] ucundan dahî yukarı diş etinden⁴⁷⁸ çıkar

(ن) nûn dilin kenarından dahî diş etinden⁴⁷⁹ çıkar [mahreci] (ل) lâmdan
aşağıdır⁴⁸⁰

(ر) râ dilin ucunun arkasından dahî yukarı dişlerin etinden⁴⁸¹ çıkar

⁴⁶⁸ (hp) nüshasında “boğazın berisinden ağız tarafından” yerine “boğazın evvelinden ve yukarisından” ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁶⁹ Çâk; yırtık, çatlak anlamındadır. Bk. Kanar, “çâk”, 223.

⁴⁷⁰ (he), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “üstünden” yerine “ortasından” ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁷¹ Tertîb-i mezkûr, belirtilen sıra anlamındadır. Nitekim dilin orta kısmından öne doğru sırasıyla (ج) cîm, (ش) şîn ve (ي) yâ harfleri çıkmaktadır.

⁴⁷² (hp) nüshasında “çıkar”, (mk) nüshasında ise “çıkarlar” ifadesi ziyadedir.

⁴⁷³ (mk) nüshasında “yana” ifadesi ziyadedir.

⁴⁷⁴ (hp) nüshasında “olur” yerine “çıkar” ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁷⁵ Cânib, yan taraf anlamındadır. Bk. Altınbilek, “cânib”, 1/373.

⁴⁷⁶ (kb) nüshasında “olur” yerine “mümkündür” ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁷⁷ Ihrâc etmek, çıkarmak anlamındadır. Bk. Nâcî, “ihrâc”, 74.

⁴⁷⁸ (mk) nüshasında “diş etinden” yerine “diş[in] altından” ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁷⁹ (mk) nüshasında “diş etinden” yerine “diş[in] altından” ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁸⁰ Aşağı, daha aşağı anlamındadır. Bk. Dilçin, “aşağı”, 15. Bununla beraber (hp) nüshasında “aşağıdır” yerine “aşağı[da]dır” ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁸¹ (mk) nüshasında “dişlerin etinden” yerine “dişlerin altından”, (hp) nüshasında ise “dişlerin dibinden” ifadesi kullanılmıştır.

(ط) tâ (د) dâl (ت) tâ dil[in] ucuyla yukarı dişlerin dibinden çıkar

(ص) sâd (س) sîn (ز) zâ dil[in] kenarı ile yukarı dişlerin ucundan⁴⁸² çıkar

(ظ) zâ (ذ) zâl (ث) sâ dil[in] kenarı ile yukarı dişlerin etrâfindan çıkar

Ammâ şefevî -ya‘nî dudak harfleri- dördtür

(ف) fâ aşağı dudak[in] karnı ile yukarı dişlerin ucundan çıkar

(ب) bâ iki dudağı yumduğunda [dudakların] iç yüzünden çıkar

(م) mîm dahî iki dudağın ortasından çıkar

(و) vâv dudakları söveldüb⁴⁸³ ba‘zı⁴⁸⁴ yumulub ve ba‘zı açık iken çıkar

Ammâ ğunnenin mahreci hayşûmdur ya‘nî genizden çıkar -tenvîn ve (ن) nûn ve (م) mîm ki sâkin ola ve ihfâ olunalar- [böyle olduklarında] burun deliğinden bir savt çıkar ona ğunne derler ammâ [bunlar] sâkin olmadığına ve izhâr olduğunda⁴⁸⁵ amel dilin [ameli] olur [dilin hareketi sebebiyle] ğunne çıkmaz

⁴⁸⁶Ammâ hurûfun sıfatları budur ki⁴⁸⁷ [harflerin] birbirinden farkı onunla olur⁴⁸⁸ iki bölükdür biri sıfât-ı müşterekedir -ki bir harfde nîce sıfat buluna⁴⁸⁹ - biri dahî sıfât-ı mahsûsadır -ki ba‘zısında olan [sıfat] âharda⁴⁹⁰ olmaya-

Müştereke sıfatlar beşdir [bunlar] mechûre⁴⁹¹ ruhve⁴⁹² müstefîle⁴⁹³ münfetiha

⁴⁸² (mk) nüshasında “dişlerin ucundan” yerine “dişlerin arasından” ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁸³ Söveltmek; sivrilip uzatmak, ovalleştirmek anlamındadır. Bk. Dilçin, “söveltmek”, 192.

⁴⁸⁴ Ba‘z; biraz, bir kısım anlamındadır. Bk. Mustafa, “ba‘aza”, 63.

⁴⁸⁵ (hp) nüshasında “izhâr olduğunda” yerine -sehven olsa gerek- “izhâr olmadığına” ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁸⁶ Diğer nüshalardaki birinci bâblar harflerin mahreçleri ve sıfatları hakkındadır. Ancak söz konusu bu bâb (mk) nüshasında iki ayrı bâb olarak değerlendirilmiş; birinci bâb harflerin mahreçlerine, ikinci bâb da harflerin sıfatlarına tahsis edilmiştir. (mk) nüshasında “ikinci bâb hurûfun sıfatları[nın] beyânı [hakkı]ndadır” ifadesi ziyadedir ve bundan sonraki bölüm de sözü edilen nüshanın ikinci bâbı olmaktadır.

⁴⁸⁷ (mk) nüshasında “harfler[in]” ifadesi ziyadedir.

⁴⁸⁸ (mk) nüshasında “sıfat[lar] dahî” ifadesi ziyadedir.

⁴⁸⁹ (hp) nüshasında “meselâ (ط) tâda şiddet isti‘lâ [ve] itbâk [sıfatları] cem‘ olur” ifadesi ziyadedir.

⁴⁹⁰ Âhar; diğer, başka anlamındadır. Bk. Fîrûzâbâdî, “uhur”, 342.

⁴⁹¹ (aö) nüshasında şu hâşiye mevcuttur: “(سَمِيَتْ مَجْهُورَةٌ لِمَنْعِ النَّفْسِ أَنْ يَجْرِيَ مَعَهَا لِقَوَّيْهَا عِنْدَ خُرُوجِهَا)” summiyet mechûreten li-men‘-i‘n-nefesi en yecriye me‘ahâ li-kuvvetihâ inde hurûcihâ”. Mânası şöyledir: “Harfın telaffuzu esnasında mahrece dayanmanın kuvvetli olması sebebiyle nefesin hapsolması durumuna ‘mechûre’ adı verilmiştir”.

[ve] musmatadır

Mechûrenin zıddı mehmûsedir⁴⁹⁴ on harfdır [bu harfleri] (فَحْتُهُ شَخْصٌ سَكْتُ) fe-hassehû şahsun seket cem‘ eder

Ruhvenin⁴⁹⁵ zıddı şedîdedir⁴⁹⁶ sekiz harfdır [bu harfleri] (أَجْدُ قَطٍ بَكْتُ) ecid katin beket⁴⁹⁷ [cem‘ eder] ya‘nî⁴⁹⁸ [şedîde sıfatını] telaffuz ettiğinde berk⁴⁹⁹ gerek[dir]⁵⁰⁰

Ruhve ile şedîde arasında olan⁵⁰¹ [beyyinedir] beş harfdır [bu harfleri] (لِنْ عُمَرِ) lin ömer cem‘ eder onun için bu beş harf sâkin olduğunda katı beyân gerekir

Müstefilenin zıddı müsta‘liyedir ya‘nî [müsta‘liye harfleri] her zamânda tefhîm okunur yedi harfdır [bu harfleri] (قَطْ خُصَّ ضَعُطِ) kız hussa zağtin cem‘ eder

Münfetihanın zıddı mutbakadır⁵⁰² ya‘nî [mutbaka harfleri mahrecinden] çıktığı vakit dil yukarı damağa kapanır dört harfdır [bu harfler] (ص) sâd (ض) dâd (ط) tâ (ظ) zâd

⁴⁹² (aö) nüshasında “-on altı harfdır bu [harf]leri (خَسُّ حَظٍّ شَخْصٌ هَرَّ ضَعُطٍ قَدْ) hassu hazzin şassun hezzin zağsin fez cem‘ eder-” ifadesi ziyadedir. Bununla beraber nüshaların tamamında geçen “ruhve” kelimesinin “rihvet” olarak okunması da mümkündür.

⁴⁹³ (aö) nüshasında “müstefile” kelimesinden sonra şu ifadeler ziyadedir: “-yirmi iki harfdır [bu harfler] (ا) hemze (ه) hâ (ل) elif (ع) ayn (ح) hâ (ك) kâf (ج) cîm (ش) şîn (ي) yâ (ل) lâm (ن) nûn (ر) râ (ذ) zâl (ث) sâ (س) sîn (ز) zâ (ف) fâ (م) mîm (و) vâv[dır]-”. Bununla beraber (he) nüshasında “müstefile” kelimesinin yerine karşıt sıfatı olan “müsta‘liye” kelimesi kullanılmıştır.

⁴⁹⁴ (aö) nüshasında şu hâşiye mevcuttur: “(الْهَمْسُ فِي اللَّغَةِ إِخْبَاءٌ سُمِّيَتْ بِذَلِكَ لِجَرَيَانِ النَّفْسِ مَعَهَا وَلِصَغْفِهَا وَضِعَتْ الْإِعْتِمَادُ) (عَلَيْهَا عِنْدَ خُرُوجِهَا) el-hemsu fi’l-lügati ihbâ’un summiyet bi-zâlike li-cerayâni’n-nefesi me‘ahâ ve li-da‘fihâ vuzi‘ati’l-i‘timâdü aleyhâ inde hurûcihâ”. Mânası şöyledir: “Hems sözlükte ‘gizlenmek’ demektir. Harf seslendirilirken mahrece dayanmanın zayıf olması sebebiyle nefesin harfle beraber akıp çıkması durumu ‘hems’ diye isimlendirilmiştir”.

⁴⁹⁵ (aö) nüshasında şu hâşiye mevcuttur: “(الرَّخَاوَةُ فِي اللَّغَةِ لِيْنٌ سُمِّيَتْ بِهَا لِجَرَيِ النَّفْسِ وَالصَّوْتِ مَعَهَا وَضَعَتْ الْإِعْتِمَادُ) (عَلَيْهَا) er-rehâvetu [fi’l-lügati] lînun summiyet bi-hâ yecrî’n-nefesü ve’s-savtu me‘ahâ ve da‘ufe’l-i‘timâdü aleyhâ”. Mânası şöyledir: “Rehâvet/ruhve ‘gevşeklik’ demektir. Harfin mahrece dayanmasının zayıf olması sebebiyle nefes ile sesin birlikte akması durumu ‘rehâvet’ olarak adlandırılmıştır”.

⁴⁹⁶ (aö) nüshasında şu hâşiye mevcuttur: “[Mahrece dayanmanın şiddetli olması] savtla çıkmayı men‘ ettiği için [buna] şedîde denildi”.

⁴⁹⁷ (he), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “cem‘ eder” ifadesi ziyadedir.

⁴⁹⁸ (ak) nüshasında “ruhvenin zıddını” ifadesi ziyadedir.

⁴⁹⁹ (mk) nüshasında “berk” yerine “pür (çok) [şiddet]” kelimesi kullanılmıştır.

⁵⁰⁰ (he) ve (hp) nüshalarında “bir dahî [bu harfleri] (أَجَدْتُ طَبَقَ) ecedte tabakake cem‘ eder” ifadesi ziyadedir. Nitekim ruhve sıfatının bulunduğu sekiz harf “(أَجْدُ قَطٍ بَكْتُ) ecid katin beket” ve “(أَجَدْتُ طَبَقَ) ecedte tabakake” kelime gruplarında bir araya getirilmiş olmaktadır.

⁵⁰¹ (mk) nüshasında “beyniyye[dir]” kelimesi ziyadedir.

⁵⁰² (aö) nüshasında şu hâşiye mevcuttur: “Mutbaka [harfleri] (ص) sâd (ض) dâd (ط) tâ (ظ) zâd bunlardan bâkî yirmi dört harfe münfetiha derler [bu harfler de] (ا) elif (ب) bâ (ت) tâ (ث) sâ (ج) cîm (ح) hâ (خ) hâ (د) dâl (ذ) zâl (ر) râ (ز) zâ (س) sîn (ش) şîn (ع) ayn (غ) ğayn (ف) fâ (ق) kâf (ك) kâf (ل) lâm (م) mîm (ن) nûn (و) vâv (ي) yâ[dır]”.

zâ[dır]

Musmatanın zıddı müzleka⁵⁰³ ya'nî [müzleka harfleri] dilin ucu[nun kendi] mahrec[ler]ine dayanmasıyla çıkar⁵⁰⁴ [bu harfleri] (فَرَّ مِنْ لُبِّ) ferra min lubbin cem' eder

Ammâ sıfât-ı mahsûsa budur ki ba'zı harflerde olan sıfat ğayrısında bulunmaya

Biri safîredir -ya'nî sıklıktır- ki üç harfe mahsûsdur [bu harfler] (ز) zâ (س) sîn [ve] (ص) sâd[dır] [bu harfler] safîresiz [olurlarsa başka harflere] tebdîl olunur[lar]

Biri dahî kalkaledir⁵⁰⁵ [bu harfleri] (قُطِبْ جَدِّ) kutbu cedin cem' eder ya'nî [aynı zamanda] bu harfler şedîde [harfler]dendir ammâ⁵⁰⁶ sâkin olduğunda mahrecinde inleyüb⁵⁰⁷ ıztırâb vermek⁵⁰⁸ gerektir ve illâ [sâkin kalkale harfi] hareket[li harf]e mübeddel olur⁵⁰⁹ [misâli] (مُجْرِمُونَ) mücrimûn⁵¹⁰ (تَجْرِي) tecrî⁵¹¹ (يَدْخُلُونَ) yedhalûn gibi⁵¹² ammâ [kalkale harfi] müşeddede olub⁵¹³ vakf olunursa berk⁵¹⁴ dahî gerek[dir] ve teşdîdin[e] ri'âyet gerek[dir] ve illâ [bu kalkale] harfi[ni] naks etmiş⁵¹⁵ olur misâli (وَتَبَّ) ve tebb⁵¹⁶ (فِي الْحَجِّ) fi'l-hacc⁵¹⁷ gibi⁵¹⁸ [bu husûs] kalkale[nin] kendi harflerinin

⁵⁰³ (aö) nüshasında şu hâşiye mevcuttur: “Müzelleka harfleri altı harfdır (ف) fâ (ر) râ (م) mîm (ن) nûn (ل) lâm (ب) bâ bunlardan bâkî yirmi iki harfe musammata derler [bu harfler de] (ا) elif (ت) tâ (ث) sâ (ج) cîm (ح) hâ (خ) hâ (د) dâl (ذ) zâl (ز) zâ (س) sîn (ش) şîn (ص) sâd (ض) dâd (ط) tâ (ظ) zâ (ع) ayn (غ) ğayn (ق) kâf (ك) kâf (و) vâv (ه) hâ (ي) yâ[dır]”.

⁵⁰⁴ (mk) nüshasında “altı harfdır” ifadesi ziyadedir.

⁵⁰⁵ (mk) nüshasında “beş harfdır” ifadesi ziyadedir.

⁵⁰⁶ (mk) nüshasında “bu harfler” ifadesi ziyadedir.

⁵⁰⁷ İnlemek; gür ve güçlü sesler çıkarmak anlamındadır. Bk. Ayverdi, “inlemek”, 564.

⁵⁰⁸ İzitrâb vermek; hareket ettirmek, sarsmak anlamındadır. Bk. Altınbilek, “ıztırâb”, 1/74.

⁵⁰⁹ Mübeddel olmak, dönüşmüş olmak anlamındadır. Bk. Sâmî, “mübeddel”, 1269.

⁵¹⁰ ed-Duhân 44/22; el-Mürselât 77/46.

⁵¹¹ (hp) nüshasında “(تَجْرِي) tecrî” yerine “(يَقْتُلُ) yaktul (en-Nisâ 4/92) (الْمَطْلُوبُ) el-matlûb (el-Hacc 22/73)” misâlleri zikredilmiştir.

⁵¹² (hp) nüshasında “[kalkale harflerinin] vakfında ziyade beyân gerek[dir]” ifadesi ziyadedir.

⁵¹³ Müşedded olmak, şeddeli olmak anlamındadır. Bk. Sâmî, “müşedded”, 1350.

⁵¹⁴ (he), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “berk” yerine “nebra” kelimesi kullanılmıştır.

⁵¹⁵ Naks etmek; eksiltmek, bozmak anlamındadır. Bk. Mehmed Bahaeddin, *Yeni Türkçe Lügat* (İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1927), “naks”, 756.

⁵¹⁶ Tebbet 111/1.

⁵¹⁷ el-Bakara 2/196, 197.

⁵¹⁸ (hp) nüshasında “nebra” kelimesi ziyadedir.

ğayrısında dahi⁵¹⁹ [bulunur]

Birisi dahî inhirâfdır -ya'nî dil[in] ucundan dönmekdir- (ل) lâm ile (ر) râya mahsûsdur

Biri dahî tekrârdır⁵²⁰ (ر) râya mahsûsdur ya'nî [bu harf] dilin ucundan tekrâr[lanmış] gibi olur ammâ katı ziyade ihtirâz⁵²¹ gerekdir

Biri dahî tefeşşîdir -[ya'nî] mahrecden dağılmak[dır]⁵²² (ش) şîne mahsûsdur

Biri dahî istitâledir (ض) dâda mahsûsdur ya'nî mahrecinden uzanub⁵²³ savtı yüce olmak ve tamâm olmak⁵²⁴ -ki savtı⁵²⁵ kâmil ola- istitâle [kendi] mahrecinde uzanmaktır⁵²⁶ ammâ [istitâle deyü] medd[in] mahrecinden taşra olmağa⁵²⁷ derler [meselâ] (وَلَا الضَّالِّينَ) ve lâ'd-dâllinde⁵²⁸ ikisi bile cem' olmuştur

Bu (ض) dâdın mahrecin[e] ve istitâlesin[e] ri'âyet etmediğinde [bu harf] tebdîl olub (ظ) zâ yâhûd (ز) zâ olub⁵²⁹ ma'nâsı fâsid olub namâzı dahî fâsid olur nitekim (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ) ğayri'l-mağdûbide⁵³⁰ (وَلَا الضَّالِّينَ) ve lâ'd-dâllinde⁵³¹ (فِي تَضَلُّلٍ) fî tatlîlde⁵³² [harfin] tebdîl[i] vâki' olsa [bu husûs] müfsid-i salâtıdır⁵³³

⁵¹⁹ (he), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “bulunur [bu harfler] müşedded olursa misâli (هَنَّ) hunn (el-Bakara 2/187; Âl-i İmrân 3/7; Hûd 11/78; ez-Zümer 39/38; el-Mücâdele 58/2) ve (وَلَا جُنَّ) ve lâ cânn (er-Rahmân 55/39, 56, 74) gibi [bunların] vezinleri semâ'a mevkûfdur” ifadesi ziyadedir.

⁵²⁰ (mk) nüshasında “yalnız” ifadesi ziyadedir.

⁵²¹ İhtirâz; sakınmak, dikkatli olmak anlamındadır. Bk. Mustafa, “haraze”, 166.

⁵²² (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “mahrecden dağılmak[dır]” yerine “ya'nî mahrecinden dağılmaktır” ifadesi kullanılmıştır.

⁵²³ (ak) nüshasında “uzanub” yerine “uzatub” ifadesi kullanılmıştır.

⁵²⁴ (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “gerek[dir]” ifadesi ziyadedir.

⁵²⁵ (ak) nüshasında “savtı” yerine “sıfatı” ifadesi kullanılmıştır.

⁵²⁶ (ak) nüshasında “uzanmaktır” yerine “uzatmaktır” ifadesi kullanılmıştır.

⁵²⁷ (he) ve (mk) nüshalarında “olmağa” yerine “uzanmağa”, (hp) nüshasında ise “uzatmağa” ifadesi kullanılmıştır.

⁵²⁸ el-Fâtiha 1/7.

⁵²⁹ (ak) nüshasında “(ظ) zâ yâhûd (ز) zâ olub” yerine “(ظ) zâ[ya] yâhûd (ز) zâya dönüb” ifadesi kullanılmıştır.

⁵³⁰ el-Fâtiha 1/7.

⁵³¹ el-Fâtiha 1/7.

⁵³² el-Fîl 105/2. (hp) nüshasında “(ض) dâdı ya (ز) zâ ya (ذ) zâl ya (ظ) zâ okuyub” ifadesi ziyadedir.

⁵³³ Müfsid-i salât, namazı bozan durum anlamındadır. Bununla beraber (he), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “yukarıda geçdi” ifadesi ziyadedir.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ben (ض) dâdı söylemekde ğâyet fasîhim⁵³⁴ demişdir [bu harfi çıkarmak] ğâyet güç olduğundan⁵³⁵ vezni meşâyihden semâ'a mevkûfdur

[Vallâhu a'lem bi's-savâb]

⁵³⁴ Bu rivayet uydurma hadis kitaplarında geçmektedir. İbnü'l-Cevzî, İbn Kesîr, Ali el-Kârî ve Kavukcî bu hadisin aslının olmadığını; Şevkânî ise aslı olmamakla beraber mânasının sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Nûreddîn Ali b. Muhammed el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a fî'l-ahbâri'l-mevzû'a*, nşr. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1406/1986), 136-137; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a fî'l-ehâdîsi'l mevzû'a*, thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu'allimî el-Yemânî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1995), 327; Ebü'l-Mehâsin Muhammed b. Halîl el-Kavukcî, *el-Lü'lü'ü'l-mersû' fî mâ lâ asle lehû ev bi-aslihi mevzû'*, nşr. Fevâz Ahmed Zemerli (Beyrut: Dârü'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 1415/1994), 49. Rivayetin metni ise şöyledir: “أَنَا أَفْصَحُ مَنْ نَطَقَ بِالصَّادِ”. Öte yandan (ak) nüshasında “fasîhim” yerine -sehven- “âcizim” ifadesi imlâ olunmuştur.

⁵³⁵ (ak) nüshasında “ötürü” ifadesi ziyadedir.

1.4. Bâb-ı Sâni⁵³⁶: Beyân-ı Tefhîm ve Terkîk⁵³⁷

Tefhîm ve terkîk[in] ahkâmını⁵³⁸ ve tahzîrâtı⁵³⁹ bildirir

Bilgil ki kaçan⁵⁴⁰ (الله) lafzatullâh[in] (ل) lâminin mâ kabli -ya'nî yukarı yanında gelen harf- meftûh ya madmûm olsa⁵⁴¹ ol (ل) lâm tefhîm okunur [böyle okunması] sünnetdir ya'nî yoğun ve kaba okunur⁵⁴² ta'zîm için misâli⁵⁴³ (قُلْ هُوَ اللهُ) kul huvelâh⁵⁴⁴ (نَصْرُ اللهِ) nasrullâh⁵⁴⁵ (رُسُلُ اللهِ) rusûlullâh⁵⁴⁶ gibi ammâ mâ kabli meksûr olsa -ya'nî esreli olsa- terkîk okunur ya'nî (الله) lafzatullâh[in] (ل) lâminin ince okumak gerek[dir] misâli (أَعُوذُ بِاللّٰهِ) e'ûzu billâh⁵⁴⁷ (بِسْمِ اللهِ) bismillâh⁵⁴⁸ gibi⁵⁴⁹

(الله) lafzatullâh[in] (ل) lâmindan ğayrı (ل) lâmlar hep terkîk olur⁵⁵⁰ [bu ğayrı (ل) lâmlar] lafzatullâh[in] (ل) lâmina mücâvir⁵⁵¹ olursa gene terkîk okunur [misâli] (قَالَ) kâllâh (رُسُلُ اللهِ) rusûlullâh⁵⁵² gibi

⁵³⁶ Harflerde ârizî olarak bulunan tefhîm ve terkîk sıfatlarının hükümlerinden ve bu iki sıfat üzerinde dikkat edilmesi gerekenlerden bahseden bu bâb (**mk**) nüshasında iki ayrı bâb olarak ele alınmış; söz konusu nüshanın üçüncü bâbı tefhîm ve terkîkin ahkâmına, dördüncü bâbı da tahzîrâta tahsis edilmiştir. Dolayısıyla bu bâbın ilk yarısı (**mk**) nüshasının üçüncü bâbı olmaktadır.

⁵³⁷ İkinci bâbın konu başlığı olan “Beyân-ı Tefhîm ve Terkîk” ifadesi sadece (**hp**) nüshasında yer almaktadır.

⁵³⁸ (**hp**) nüshasında “tefhîm ve terkîk[in] ahkâmını” yerine “yoğun ve ince[nin] ahkâmını” ifadesi kullanılmıştır.

⁵³⁹ Tahzîrât; uyarılar, tembihler anlamındadır. Bk. Nâcî, “tahzîr”, 194. Bununla beraber (**ak**) nüshasında “tahzîrâtı” yerine -sehven- “tecvidâtı” ifadesi imlâ olunmuştur.

⁵⁴⁰ Kaçan; her ne vakit, ne zaman ki anlamındadır. Bk. Bahaeddin, “kaçan”, 523.

⁵⁴¹ (**mk**) ve (**hp**) nüshalarında “-ya'nî üstünlü olsa ya ötreli olsa-” ifadesi ziyadedir.

⁵⁴² (**hp**) nüshasında “Allâh te'âlâya” ifadesi ziyadedir.

⁵⁴³ (**hp**) nüshasında “(وَاللّٰهُ) vallâh” misâli ziyadedir.

⁵⁴⁴ el-İhlâs 112/1.

⁵⁴⁵ el-Bakara 2/214; en-Nasr 110/1.

⁵⁴⁶ el-En'âm 6/124.

⁵⁴⁷ el-Bakara 2/67.

⁵⁴⁸ el-Fâtîha 1/1; Hûd 11/41; en-Neml 27/30. (**hp**) nüshasında “(اللّٰهُ) lillâh” misâli ziyadedir.

⁵⁴⁹ (**mk**) ve (**hp**) nüshalarında “ba'zı [kârî]ler katında üç hâlinde bile tefhîm okunur kezâ fî *Tefsîr-i Kâdî [Beyzâvî]*” cümlesi ziyadedir.

⁵⁵⁰ (**mk**) ve (**hp**) nüshalarında “terkîk olur” yerine “terkîk okunur” ifadesi kullanılmıştır.

⁵⁵¹ Mücâvir; bitişik, birleşik anlamındadır. Bk. Sâmi, “mücâvir”, 1290.

⁵⁵² el-En'âm 6/124.

Kaçan (ر) râ dahî meftûh ya madmûm olsa tefhîm ederler⁵⁵³ misâli (الرَّحْمَنِ) er-Rahmâni'r-Rahîm⁵⁵⁴ (رُسُلُ اللَّهِ) rusûlullâh⁵⁵⁵ (نَصْرُ اللَّهِ) nasrullâh⁵⁵⁶ gibi meksûr olsa terkîk ederler⁵⁵⁷ [misâli] (رَحْلَةً) rihle⁵⁵⁸ (رِجَالٌ) ricâl⁵⁵⁹ gibi

Kaçan (ر) râ⁵⁶⁰ sâkin olsa mâ kablinin hareketine tâbi' olur ya'nî [(ر) rânın] mâ kabli meftûh ve ya madmûm olursa tefhîm ederler⁵⁶¹ [misâli] (مَرْقَدِنَا) merkadinâ⁵⁶² (مُرْسَلَاتٍ) mürselât⁵⁶³ gibi [mâ kabli] meksûr olursa terkîk ederler⁵⁶⁴ [misâli] (فِرْعَوْنَ) fir'avn gibi

Meğer ki (ر) râ harf-i isti'lâdan evvel gelmiş ola⁵⁶⁵ yâhûd⁵⁶⁶ kesresi sonradan gelmiş ola ol vakit (ر) râ tefhîm olunur [(ر) rânın] harf-i isti'lâyâ uğradığı Kur'ân'da⁵⁶⁷ üç harfde vâki' oldu⁵⁶⁸ [bu harfler] (ق) kâf (ط) tâ (ص) sâd[dır] misâli (إِرْسَادٍ) irsâd⁵⁶⁹ (مِرْسَادٍ) mirsâd⁵⁷⁰ (قِرْطَاسٍ) kırtâs⁵⁷¹ gibi ammâ [(ق) kâfin] kesresi mevcûd olduğu içün (فِرْقٍ) firkinde⁵⁷² ihtilâf vardır⁵⁷³ kesre-i ârizînin⁵⁷⁴ misâli (اِرْكَبُوا)

⁵⁵³ (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “tefhîm ederler” yerine “tefhîm okunur” ifadesi kullanılmıştır.

⁵⁵⁴ el-Fâtiha 1/1, 3; en-Neml 27/30; Fussilet 41/2.

⁵⁵⁵ el-En'âm 6/124.

⁵⁵⁶ el-Bakara 2/214; en-Nasr 110/1.

⁵⁵⁷ (mk) ve (hp) nüshalarında “terkîk ederler” yerine “terkîk okunur” ifadesi kullanılmıştır.

⁵⁵⁸ Kureyş 106/2.

⁵⁵⁹ (hp) nüshasında “(الرَّبِّ) er-ribâ (el-Bakara 2/275, 276, 278; Âl-i İmrân 3/156; en-Nisâ 4/161)” misâli ziyadedir.

⁵⁶⁰ (he), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “kendisi” ifadesi ziyadedir.

⁵⁶¹ (he) ve (mk) nüshalarında “tefhîm ederler” yerine “tefhîm olunur”, (hp) nüshasında ise “tefhîm olur” ifadesi kullanılmıştır.

⁵⁶² Yâsîn 36/52.

⁵⁶³ el-Mürselât 77/1.

⁵⁶⁴ (he) ve (mk) nüshalarında “terkîk ederler” yerine “terkîk olunur”, (ak) ve (hp) nüshalarında ise “terkîk olur” ifadesi kullanılmıştır.

⁵⁶⁵ (ak) nüshasında “gelmiş ola” yerine “gelmiş olsa” ifadesi kullanılmıştır.

⁵⁶⁶ (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “[(ر) rânın mâ kablinin] kesresi ârizî ola ya'nî mâ kablinin” ifadesi ziyadedir.

⁵⁶⁷ (ak) nüshasında “Kur'ân'da” yerine “kırâ'atde” ifadesi kullanılmıştır.

⁵⁶⁸ (ak) nüshasında “vâki' oldu” yerine “vâki' olur” ifadesi kullanılmıştır.

⁵⁶⁹ et-Tevbe 9/107.

⁵⁷⁰ en-Nebe' 78/21; el-Fecr 89/14.

⁵⁷¹ el-En'âm 6/7.

⁵⁷² eş-Şu'arâ 26/63.

⁵⁷³ (mk) nüshasında “ihtilâf vardır” yerine “ihtilâf olundu” ifadesi kullanılmıştır.

irkebû⁵⁷⁵ (إِرْجِي) irci‘î⁵⁷⁶ (إِنْ ارْتَبْتُمْ) inirtebtum⁵⁷⁷ (رَبِّ ارْجِعُونِ) rabbirci‘ûn⁵⁷⁸ gibi

Ammâ kaçan (ر) rânın mâ kabli dahî sâkin olsa vakıfda mâ kablinin mâ kabline nazar olunur (ر) râ onun hareketine tâbi‘ olur misâli (عَصْرُ) asr⁵⁷⁹ (صَبْرُ) sabr⁵⁸⁰ (قَدْرُ) kadr⁵⁸¹ (فَجْرُ) fecr⁵⁸² gibi

Meğer ki [(ر) rânın] mâ kabli (ي) yâ-i sâkine ola ol vakit gene (ر) râ terkîk okunur zîrâ sâkin (ي) yâ kesre hükmündedir [misâli] (حَيْرُ) hayr (طَيْرُ) tayr⁵⁸³ (سَيْرُ) seyr⁵⁸⁴ gibi⁵⁸⁵

İmdî bilgil ki (الله) lafzatullâh (ل) lâmi ile (ر) râ kâh tefhîm olunur kâh terkîk olunur ammâ (قَطُّ خُصَّ صَغُطٍ) kız hussa zağtin harfleri her zamânda ve her hâlde isti‘lâ⁵⁸⁶ ve tefhîm olunur [bu harfleri] terkîk etse sıfatları mübeddel olub lahn olur [ve] bu dokuz harften⁵⁸⁷ ğayrısı külliyyen⁵⁸⁸ yirmi harfdir her zamânda ve her hâlde terkîk olunur[lar] şöyle ki [bu harfleri] tefhîm etse Yahûdî ve Nasârâ savtına mültebis⁵⁸⁹ olur [bunlardan] ba‘zısı ğayrı harfe döner lahn olur ma‘nâsı dahî fâsid olur nitekim *Zelletü’l-kârî*’de bir mikdâr zikir olunmuştur

Tahzîrât⁵⁹⁰

⁵⁷⁴ Kesre-i ârizî, harfe geçici suretle verilen kesre anlamındadır.

⁵⁷⁵ Hûd 11/41.

⁵⁷⁶ el-Fecr 89/28.

⁵⁷⁷ el-Mâ’ide 5/106; et-Talâk 65/4.

⁵⁷⁸ el-Mü’mînûn 23/99.

⁵⁷⁹ el-Asr 103/1.

⁵⁸⁰ Yûsuf 12/18, 83.

⁵⁸¹ el-Kadr 97/1-3.

⁵⁸² el-İsrâ 17/78; en-Nûr 24/58; el-Fecr 89/1; el-Kadr 97/5.

⁵⁸³ el-Vâkı‘a 56/21.

⁵⁸⁴ Sebe’ 34/18.

⁵⁸⁵ (hp) nüshasında “nitekim bunlara benzer [her] ne varsa [böyledir]” ifadesi ziyadedir.

⁵⁸⁶ (ak) nüshasında “olur” ifadesi ziyadedir.

⁵⁸⁷ (ak) nüshasında “bu dokuz harften” yerine “bu yedi harften” ifadesi kullanılmıştır. Nitekim tefhîm harflerine “(ل) lâmi” ve “(ر) râ” harflerinin dâhil edilip edilmemesi durumu bu sayıyı belirlemektedir.

⁵⁸⁸ Külliyyen; tamamı, tümü anlamındadır. Bk. Bahaeddin, “külliyyen”, 597.

⁵⁸⁹ Mültebis, karıştırılmış anlamındadır. Bk. Mustafa, “lebise”, 812.

⁵⁹⁰ Diğer nüshalardaki ikinci bâblar tefhîm ve terkîk sıfatlarının ahkâmı ile tahzîrâtı hakkındadır. Ancak söz konusu bu bâb (mk) nüshasında iki ayrı bâb olarak değerlendirilmiş; söz konusu nüshanın üçüncü bâbı tefhîm ve terkîkin ahkâmına, dördüncü bâbı da tahzîrata tahsîs edilmiştir. (mk) nüshasında

Bilgil ki tefhîm harf ile terkîk harf cem‘ olsa katı hazer⁵⁹¹ ve kemâlince ri‘âyet gerekdir meselâ (اللَّهُ) Allâh[ın] (ا) elifin[de] (هُوَ اللَّهُ) Huvellâh[ın] (و) vâvın[da] tefhîmden hazer gerek[dir] [misâli] dahî (قَالَ اللَّهُ) kâlallâh (صُورِ النَّاسِ) sudûri’n-nâs⁵⁹² (بِالصِّدْقِ) bi’s-sıdk⁵⁹⁵ (فَوَسَّطَنَ) fe-vesatne⁵⁹⁴ (بِالْقِسْطِ) bi’l-kist⁵⁹³ (سَيَصْنَعُ نَارًا) seyaslâ nâran⁵⁹³ (يَصْنَعُ النَّاسُ) yasduru’n-nâs⁵⁹⁶ (صَدْرَكَ) sadrake⁵⁹⁷ (صَلَاةً) salât (وَالصَّيْفِ) ve’s-sayf⁵⁹⁸ (حَظُّكَ) ehattü⁶⁰⁰ (بِالْحَقِّ) bi’l-hakk (خَلَقَ) halaka (وَالْأَرْضَ) ve’l-ard (حَصَصَ) hashasa⁵⁹⁹ (أَخْطُتُ) ehattü⁶⁰⁰ (ذَاتِ الصَّدْعِ) zâtî’s-sad⁶⁰¹ (وَلَا نَاصِرَ) ve lâ nâsir⁶⁰² gibi

⁶⁰³Ammâ (وَلَا نَاصِرَ) ve lâ nâsirde⁶⁰⁴ (ر) râ harf-i isti‘lâya mukârin⁶⁰⁵ olduğu için⁶⁰⁶ tefhîm dahî câ’izdir

Ammâ bilgil ki (ص) sâdı terkîk edersen (س) sîn olur [ve] (ط) tâ dahî (د) dâl olur [ve] (ظ) zâ dahî terkîk ile (ذ) zâl olur [ve] gene onculayın (س) sîn dahî tefhîm ile (ص) sâd olur safîre [sıfat]sız (ث) sâ olur [ve] (ق) kâf dahî şiddet [sıfat]sız (غ) ğayn olur [ve] (د) dâl (ط) tâ olur [ve] (ذ) zâl (ظ) zâ olur [ve] (ز) zâ (ض) dâd olur⁶⁰⁷ [bu ahvâlde]

“dördüncü bâb tahzîrât[ı] beyân eder” ifadesi ziyadedir ve bundan sonraki bölüm de sözü edilen nüshanın dördüncü bâbı olmaktadır. (ak) nüshasında ise “tahzîrât” yerine -sehven- “tahdidât” ifadesi imlâ olunmuştur.

⁵⁹¹ Hazer; sakınma, dikkat, tedbir anlamındadır. Bk. Fîrûzâbâdî, “hızr”, 373. Bununla beraber (hp) nüshasında “gerek[dir]” ifadesi ziyadedir.

⁵⁹² en-Nâs 114/5. (he), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “(نَصْرُ اللَّهِ) nasrullâh (el-Bakara 2/214; en-Nasr 110/1)” misâli ziyadedir.

⁵⁹³ Tebbet 111/3.

⁵⁹⁴ el-Âdiyât 100/5.

⁵⁹⁵ ez-Zümer 39/32.

⁵⁹⁶ ez-Zilzâl 99/6.

⁵⁹⁷ el-İnşirâh 94/1.

⁵⁹⁸ Kureş 106/2.

⁵⁹⁹ Yûsuf 12/51.

⁶⁰⁰ en-Neml 27/22.

⁶⁰¹ et-Târik 86/12.

⁶⁰² et-Târik 86/10.

⁶⁰³ (hp) nüshasında “ammâ (أَخْطُتُ) ehattüde (en-Neml 27/22) izhâr dahî lâzımdır” ifadesi ziyadedir.

⁶⁰⁴ (he) ve (mk) nüshalarında “-bunun vakfında- (ر) râyı terkîk gerek[dir] ammâ” ifadesi, (hp) nüshasında ise “-[bunun] vakfında- (ص) sâdı tefhîm ve (ر) râyı terkîk gerek[dir]” ifadesi ziyadedir.

⁶⁰⁵ Mukârin; bitişik, birleşik anlamındadır. Bk. Sâmî, “mukârin”, 1386.

⁶⁰⁶ (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “mukârin olduğu için” yerine “mukârenet (bitişmek) için” ifadesi kullanılmıştır.

⁶⁰⁷ (he) ve (ak) nüshalarında “(ض) dâd hod ya (ظ) zâ ya (ذ) zâl olur”, (hp) nüshasında ise “(ض) dâd dahî ya (ظ) zâ olur ya (ذ) zâl olur ya (ز) zâ olur” ifadesi ziyadedir.

ma'naları fâsîd olub namâzı dahî fâsîd olur

Ve (ذ) zâlde ve (ث) sâda safîre -ya'nî sıklık- etse (ذ) zâl (ز) zâya döner ve (ث) sâ (س) sîn olur meselâ (كَثِيرٌ) kesîr gibi [(ث) sâ harfini] (س) sîn ile [okusa] ma'nâsı fâsîd olur ve dahî (اِسْمٌ) ismi[deki (س) sîn harfini] (ث) sâ ile okusa öyledir⁶⁰⁸ nitekim (بِسْمِ اللّٰهِ) bismillâhda⁶⁰⁹ geçdi

[Ve] dahî (وَلَا الضَّالِّينَ) ve lâ'd-dâllîn[in]⁶¹⁰ (ل) lâminî (مَخْمَصَةٌ) mahmasa[nın]⁶¹¹ (مَرَضٍ) marad[in] (م) mîmlerini (بِرَقٍّ) berk[in]⁶¹² (بَاطِلٍ) bâtıl[in]⁶¹³ (ب) bâlarını tefhîmden sakına

⁶¹⁴Tefhîm⁶¹⁵ harflerinin karârını⁶¹⁶ bilmek dilerse⁶¹⁷ harekât-ı selâse eyle -ya'nî fetha damme kesre eyle⁶¹⁸ - [böylece] hece[ler]inde olan vezin[ler]ini gör⁶¹⁹ meselâ (أَ اِ اُ) e-i-ü (ب ب ب) be-bi-bü (م م م) me-mi-mü (ل ل ل) le-li-lü de ondan sonra [bu hecelerin] vasat veznini ihtiyâr eyle⁶²⁰ ve⁶²¹ hurûf-u tefhîme mukârin olduğunda [bu] vezni sakla

Ve dahî iki harf cem' olsa sıfatında muhâlif olsa [bu husûsda] beyân lâzımdır idğâmdan hazer gerek[dir] meselâ (سَبَّحْهُ) sebbihhu⁶²² (لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا) lâ tuziğ kulûbenâ⁶²³

⁶⁰⁸ (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “(نَفَّاثٌ) neffâsâtı (el-Felak 113/4) dahî hazer gerek[dir]” cümlesi ziyadedir.

⁶⁰⁹ el-Fâtiha 1/1; Hûd 11/41; en-Neml 27/30.

⁶¹⁰ el-Fâtiha 1/7.

⁶¹¹ el-Mâ'ide 5/3; et-Tevbe 9/120.

⁶¹² el-Bakara 2/19.

⁶¹³ el-A'râf 7/139; Hûd 11/16.

⁶¹⁴ (hp) nüshasında “eğer” kelimesi ziyadedir.

⁶¹⁵ (hp) nüshasında “ve terkîk” ifadesi ziyadedir.

⁶¹⁶ (hp) nüshasında “karârını” yerine -sehven- “karâ'inini (karînelerini, ipuçlarını)” ifadesi imlâ olunmuştur.

⁶¹⁷ (ak) ve (hp) nüshalarında “dilersen” yerine “istersen” ifadesi kullanılmıştır.

⁶¹⁸ (ak) nüshasında “ya'nî fetha damme kesre eyle” yerine “ya'nî fethala dammele kesrele” ifadesi kullanılmıştır.

⁶¹⁹ (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “gör” yerine “tetebbu' eyle” ifadesi kullanılmıştır.

⁶²⁰ İhtiyâr eylemek; seçmek, belirlemek anlamındadır. Bk. Nâcî, “ihtiyâr”, 73.

⁶²¹ (hp) nüshasında “imdî bunlar” ifadesi ziyadedir.

⁶²² el-İnsân 76/26.

⁶²³ Âl-i İmrân 3/8.

gibi ve dahî (ب) enkada zahrak⁶²⁴ gibi (بَعْضُ الظَّالِمِينَ بَعْضًا) ba'da'z-zâlimîne ba'dan⁶²⁵ gibi (الظَّالِمِينَ) ez-zâliminde [aralarını] fark [etmek] lâzımdır⁶²⁶

Ve dahî (ج) cîmde ve (ب) bâda şiddet ve cehr gerekdir ki (ب) bâ (م) mîme (ج) cîm⁶²⁷ [(ش) şîne] dönmeye⁶²⁸ ammâ katı şiddetden ve ifrâtdan⁶²⁹ hazer gerekdir ki [aksi hâlde (ب) bâ] (پ) pâ olub ve [(ج) cîm] (چ) cîm-i acemî olur⁶³⁰

Ammâ (ك) kâfda ve (ت) tâda ziyade şiddet [sıfatı] gerekdir [(ك) kâf] (گ) kâf-ı acemî -ya'nî sağır kâf- olmaya ve (ت) tâ (د) dâla dönmeye⁶³¹ [ve] husûsan ikisi cem' ola meselâ (بِشْرِكِكُمْ) bi-şirkikum⁶³² (تَتَوَفَّيْهُمْ) teteveffâhum⁶³³ (تَبَّتْ يَدَى) tebbet yedâ⁶³⁴ gibi

Ve (أَنْزَلْنَا) enzelnâ[nın] (جَعَلْنَا) ce'alnâ[nın] (ل) lâmları -ya'nî lâmü'l-fi'il[leri]- (ن) nûna uğrasa⁶³⁵ sükûnunu izhâr ede ve dahî (حَلَقْنَا) halaknâ[nın] (ق) kâfında sükûnu izhâr ede⁶³⁶ ve illâ ma'nâsı fâsid olub namâzı dahî fâsid olur

Ve dahî bilgil ki mâ-i nâfiye ne yerde gelse kârîye⁶³⁷ lâzımdır ki âvâzını bir def'a⁶³⁸ kaldıra izhâr-ı nefy⁶³⁹ içün ve mâ-i mevsûleden⁶⁴⁰ fark[ı olsun] içün misâli

⁶²⁴ el-İnşirâh 94/3.

⁶²⁵ el-En'âm 6/129.

⁶²⁶ (he), (mk) ve (ak) nüshalarında “(بَعْضُ الظَّالِمِينَ بَعْضًا) ba'da'z-zâlimîne ba'dan gibi (الظَّالِمِينَ) ez-zâliminde [aralarını] fark [etmek] lâzımdır” yerine “(بَعْضُ الظَّالِمِينَ) ye'addu'z-zâlim (el-Furkân 25/27) ve (بَعْضُ الظَّالِمِينَ) ba'da'z-zâliminde (el-En'âm 6/129) (ض) dâdı (ظ) zâdan fark [etmek] lâzımdır” ifadesi, (hp) nüshasında ise “(بَعْضُ الظَّالِمِينَ) ba'da'z-zâlimîn gibi ki bunlara benzer ne [varsa] Kur'ân-ı azimde (ض) dâdı (ظ) zâdan fark etmek lâzımdır” ifadesi kullanılmıştır.

⁶²⁷ (he), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “(ش) şîne” ifadesi ziyadedir.

⁶²⁸ (he), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “dönmeye” yerine “benzemeye” ifadesi kullanılmıştır.

⁶²⁹ İfrât, aşırılık anlamındadır. Bk. Sâmî, “ifrât”, 136.

⁶³⁰ (kb) nüshasında “olur” yerine “olmaya” ifadesi kullanılmıştır.

⁶³¹ (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “(گ) kâf-ı acemî -ya'nî sağır kâf- olmaya ve (ت) tâ (د) dâla dönmeye” yerine “ve illâ (گ) kâf-ı acemî -ya'nî sağır kâf- olur ve (ت) tâ (د) dâla döner” ifadesi kullanılmıştır.

⁶³² Fâtır 35/14.

⁶³³ en-Nahl 16/28, 32.

⁶³⁴ Tebbet 111/1.

⁶³⁵ (he) nüshasında “(ل) lâm[ları]n” ifadesi ziyadedir.

⁶³⁶ (mk) nüshasında “ve dahî (أَنْعَمْتَ) en'amte[de] (el-Fâtîha 1/7; en-Neml 27/19; el-Kasas 28/17; el-Ahzâb 33/37; el-Ahkâf 46/15)”, (hp) nüshasında ise “ve dahî (أَنْعَمْتَ) en'amtede (ن) nûnun sükûnunun izhârı gerek[dir]” ifadesi ziyadedir.

⁶³⁷ (mk) nüshasında “kârîye” yerine -sehven- “karîne” ifadesi imlâ olunmuştur.

⁶³⁸ (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “bir def'a” yerine “bir def'acık” ifadesi kullanılmıştır.

⁶³⁹ İzhâr-ı nefy, olumsuzluk mânasını açığa çıkarmak anlamındadır.

(مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى) mâ vedde‘ake rabbuke ve mâ kalâ⁶⁴¹ gibi ve dahî (وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ) ve mâ edrâke mâ leyletu‘l-kadr⁶⁴² (وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ) ve mâ edrâke mâ‘l-kâri‘a⁶⁴³ [gibi] evvelki [misâlde gelen] mâ‘lar [mâ-i] nâfiyedir sonraki [misâllerde gelen mâ‘lar mâ-i] istifhâmiyyedir⁶⁴⁴

Ve dahî (أ) hemze-i istifhâmda ref‘-i savt⁶⁴⁵ gerek [misâli] (أَرَأَيْتَ) e ra‘eyte (أَلَمْ) e lem tera (أَلَمْ يَجْزِكَ) e lem yecidke⁶⁴⁶ (أَلَمْ يَجْعَلْ) e lem yec‘al⁶⁴⁷ gibi [bunların] vezinleri ve karârları üstâd ağzından işitmeye mevkûfdur

Vallâhu a‘lem⁶⁴⁸ [bi’s-savâb]

⁶⁴⁰ (hp) nüshasında “ve [mâ-i] istifhâmiyyeden ve [mâ-i] masdariyyeden” ifadesi ziyadedir.

⁶⁴¹ ed-Duhâ 93/3.

⁶⁴² el-Kadr 97/2.

⁶⁴³ el-Kâri‘a 101/3.

⁶⁴⁴ (mk) nüshasında “[mâ-i] istifhâmiyyedir” yerine “[mâ-i] mevsûledir ve bunun emsâli [dahî böyledir]” ifadesi kullanılmıştır. Bununla beraber (hp) nüshasında ise “ve illâ ma‘nâ müteğayyir olur” ifadesi ziyadedir.

⁶⁴⁵ Ref‘-i savt, ses tonunu ve perdesini yükseltmek anlamındadır.

⁶⁴⁶ ed-Duhâ 93/6.

⁶⁴⁷ el-Fîl 105/2.

⁶⁴⁸ (hp) nüshasında “bi’s-savâb” ifadesi ziyadedir.

1.5. Bâb-ı Sâlis⁶⁴⁹: Beyân-ı İzhâr İdğâm İklâb ve İhfâ⁶⁵⁰

İzhâr idğâm iklâb [ve] ihfâ[nın] ahkâmını beyân eder

Bilgil ki tenvîn ve ya (ن) nûn-u sâkin hurûf-u halka uğrasa⁶⁵¹ cemî‘-i kurrâ - rahimehumullâhu te‘âlâ- izhâr ederler⁶⁵² (ن) nûn-u sâkin gerek kelimenin ortasında [olur] gerek [kelimenin] âhirinde olur tenvîn hod [kelimenin] âhir[in]de olur⁶⁵³

Beyit⁶⁵⁴ [şöyledir]

حَرْفٍ خَلْقَ شَيْءٍ بُودَى آيٍ نُورَيْنِ هَاءٌ وَهَمْزَةٌ حَاءٌ وَخَاءٌ عَيْنٌ وَعَيْنٌ

Hurûf-u halk şeş bu da ey nûr-i ayn Hâ‘u ve hemzetu hâ‘u ve hâ‘u ayn ve ğayn⁶⁵⁵

Kaçan tenvîn ya (ن) nûn-u sâkin (يَزْمَلُونُ) yarmelûn harflerine uğrasa idğâm ederler⁶⁵⁶ [kaçan] (لَا) lâma [ve] (رَا) râya uğrasa yedi şeyh -rahimehumullâhu te‘âlâ- idğâm-ı bi-lâ ğunne ederler⁶⁵⁷ misâli (يَكُنْ لَهُ) yekun lehû (وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ) veylun li‘l-

⁶⁴⁹ Bu bâb (**mk**) nüshasının beşinci bâbıdır. Nitekim diğer nüshaların birinci ve ikinci bâbları sözü edilen nüshanın ilk dört bâbını oluşturmaktadır.

⁶⁵⁰ Üçüncü bâbın konu başlığı olan “Beyân-ı İzhâr İdğâm İklâb ve İhfâ” ifadesi sadece (**hp**) nüshasında yer almaktadır.

⁶⁵¹ (**hp**) nüshasında “hurûf-u halka uğrasa” yerine “hurûf-u halkdan bir harfe uğrasa” ifadesi kullanılmıştır.

⁶⁵² (**hp**) nüshasında “izhâr ederler” yerine “katında izhâr olunur” ifadesi kullanılmıştır.

⁶⁵³ (**hp**) nüshasında “[izhâr] hurûfu bunlardır (أ) hemze (و) hâ (ح) hâ (خ) hâ (ع) ayn [ve] (غ) ğayn[dır] misâli (عَذَابُ أَلِيمٍ) azâbun elîm ve (مِنْ أَمْرِهِ) min emrihi (en-Nahl 16/2; el-Mü‘min 40/15; et-Talâk 65/4) ve (إِنْ هُوَ) in huve ve (عَلِيمًا حَكِيمًا) alîmen hakîmâ ve (مَنْ حَمَلْنَا) men hamelnâ (el-Îsrâ 17/3) ve (عَلِيمًا خَبِيرًا) alîmen habîrâ (en-Nisâ 4/35) ve (سَمِيعًا عَلِيمًا) semî‘an alîmâ (en-Nisâ 4/148) ve (مِنْ عِلْمٍ) min ilmin ve (إِلَهُ) ilâhun ğayrullâh (el-En‘âm 6/129; el-Kasas 28/71, 72; et-Tûr 52/43) gibi” ifadeleri ziyadedir.

⁶⁵⁴ Bu kelime sadece (**ak**) nüshasında ziyadedir.

⁶⁵⁵ Bu beyite kaynaklarda rastlanılmamıştır. Müellif tarafından söylenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Mânası ise şöyledir: “Ey göz nûru insan, bil ki boğaz harfleri altıdır, bunlar da (و) hâ, (أ) hemze, (ح) hâ, (خ) hâ, (ع) ayn ve (غ) ğayndır”.

⁶⁵⁶ (**hp**) nüshasında “kaçan” ifadesi ziyadedir.

⁶⁵⁷ (**ao**) nüshasında şu hâşiye mevcuttur: “Şeyh Cezerî -rahimehûllâhu te‘âlâ- kendi *Tayyibe*’sinde [şu beyti] zikir etmiştir:

وَأَدْعِيَهُمْ بِلَا غَنَاءٍ فِي لَامٍ وَرَا وَهِيَ لَغَيْرِ صُخْبَةٍ أَيْضًا ثَرَى

mutaffifin⁶⁵⁸ (وَيْلٌ لِّكُلِّ) veylun li-küllü⁶⁵⁹ (مِنْ رَسُولٍ) min rasûlin⁶⁶⁰ gibi

Ammâ Hafs -rahimehûllâhu te‘âlâ- (مَنْ رَاقٍ) men râkda⁶⁶¹ sekte eder idğâm etmez

Kaçan⁶⁶² [bu harflerden] mâ bakiye⁶⁶³ (ي) yâ (م) mîm (و) vâv [ve] (ن) nûn harflerine uğrasa idğâm-ı me‘a’l-ğunne ederler⁶⁶⁴ ğunne⁶⁶⁵ [deyü] genizden çıkan savta⁶⁶⁶ derler⁶⁶⁷ misâli (أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ) ebî lehebin ve tebb⁶⁶⁸ (حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ) hablun min mesed⁶⁶⁹ gibi ve bun[lar]a benzer ne varsa [böyledir]

Ve edğim bi-lâ ğunnetin fî lâmin ve râ Ve hiye li-ğayri suhbetin eydan türâ”.

(Bu beyit İbnü’l-Cezerî’nin 1019 beyitlik *Tayyibetü’n-Neşr fî’l-kırâ’âti’l-aşr* adlı eserinde geçmektedir. Bk. Ebü’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü’l-Cezerî, *Tayyibetü’n-Neşr fî’l-kırâ’âti’l-aşr*, thk. Muhammed Temîm ez-Zü’bî (Cidde: Mektebetü Dâri’l-Hüdâ, 1414/1994), 50. Bu beytin mânası ise şöyledir: “(Cumhûr ulemânın yaptığı gibi tenvîn veya sâkin nûnu) (ن) lâm ve (و) râya ğunne olmaksızın idğâm eyle. (Bununla beraber) edâ ehlinde bazılarının bu idğâmı ğunneli yaptığı da görülmüştür.” Daha geniş bilgi için bk. Ebü’l-Kâsım Muhammed b. Muhammed en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibetü’n-Neşr fî’l-kırâ’âti’l-aşr*, thk. Mecdî Muhammed Sürûr (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424/2003), 1/556-557.)

⁶⁵⁸ el-Mutaffifin 83/1.

⁶⁵⁹ el-Câsiye 45/7; el-Hümeze 104/1. **(hp)** nüshasında “(هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) huden li’l-mütttekîn (el-Bakara 2/2) (وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ) ve lâkin lâ yeş‘urûn (el-Bakara 2/12)” misâlleri ziyadedir.

⁶⁶⁰ **(he)** ve **(mk)** nüshalarında “(مِنْ رِّجَالِكُمْ) min ricâlîkum (el-Bakara 2/282; el-Ahzâb 33/40)”, **(hp)** nüshasında ise (غَفُورٌ رَّحِيمٌ) ğafûrun rahîm (مِنْ رَبِّكُمْ) min rabbikum (مِنْ رِّجَالِكُمْ) min ricâlîkum” misâlleri ziyadedir.

⁶⁶¹ el-Kıyâmet 75/28.

⁶⁶² **(kb)** nüshasında “tenvîn yâhûd (ن) nûn-u sâkin” ifadesi ziyadedir.

⁶⁶³ Mâ bakiye; geriye kalanlar, diğerleri anlamındadır. Bk. Sâmi, “mâ bâkî”, 1253.

⁶⁶⁴ **(ak)** nüshasında “idğâm-ı me‘a’l-ğunne ederler” yerine “idğâm-ı me‘a’l-ğunne olur” ifadesi kullanılmıştır.

⁶⁶⁵ **(hp)** nüshasında “deyü” ifadesi ziyadedir.

⁶⁶⁶ **(hp)** nüshasında “savta” yerine “âvâza” ifadesi kullanılmıştır.

⁶⁶⁷ **(hp)** nüshasında “genizden çıkan savta derler” yerine “ve dahî bilgil ki ğunne [öyle] bir âvâzdır ki [bu âvâz] hayşûmdan gelir ya‘nî genizden çıkan bir savtdır ve dahî ğunne iki kısımdır [biri] ğunne-i kâmile [biri de] ğunne-i nâkısadır [ğunne-i] kâmile idğâmda isti‘mâl olunur (kullanılır) zîrâ ki idğâmda iki harf cem‘ olu[nu]r -[bu iki harfîn] bir[i] müdğam bir[i] dahî müdğamun fih[dir]- imdî bu takdîrde [ğunne] müdğam [ve] müdğamun fihînin ikisinin sıfatı olduğundan ötürü ğunneyi tamâm getirmek gerek[ir] ammâ ğunne-i nâkıs ihfâda ve iklâbda isti‘mâl olunur zîrâ ki ihfâda [yalnızca] bir harf ihfâ olunur iklâbda [yine] bir harf kalb olunur imdî bunlarda ğunneyi nâkıs getirmek gerek[ir]” ifadeleri kullanılmıştır.

⁶⁶⁸ Tebbet 111/1.

⁶⁶⁹ Tebbet 111/5. **(hp)** nüshasında “(جَزَاءٌ وَفَاقًا) cezâ‘en vifâkâ (en-Nebe’ 78/26) ve (مِنْ وَالٍ) min vâl (er-Ra‘d 13/11) ve (مِنْ مَاءٍ) min mâ‘in ve (كُلًّا نَقْصًا) küllen nekussu (Hûd 11/120) ve (خَيْرًا يَرَاهُ) hayran yerah (ez-Zilzâl 99/7) ve (مَنْ يُؤْمِنُ) men yu‘min” misâlleri ziyadedir.

Meğer ki mudâ‘afa⁶⁷⁰ benzemek korkusu⁶⁷¹ ola ol vakit [sâkin (ن) nûn bu harflere] idğâm olunmaz [misâli] (دُنْيَا) dünyâ (قِنْوَان) kinvân⁶⁷² (صِنْوَان) sinvân⁶⁷³ (بُنْيَان) bünyân⁶⁷⁴ gibi⁶⁷⁵

Ammâ Halef [tenvîn ve ya (ن) nûn-u sâkin] (ي) yâya [ve ya] (و) vâva uğradığında [burada] ğunne etmez

Ve dahî⁶⁷⁶ [hurûf-u] mukatta‘âtta (ن وَالْقَلَم) nûn ve‘l-kalem⁶⁷⁷ (يَس وَالْقُرْآن الْحَكِيم) yâ-sîn ve‘l-Kur‘ânî‘l-hakîm⁶⁷⁸ gibi- cemî‘-i kurrâ -rahimehumullâhu te‘âlâ- izhâr ederler⁶⁷⁹ ammâ Ebû Bekir⁶⁸⁰ idğâm eder⁶⁸¹

⁶⁸²Kaçan tenvîn ve ya (ن) nûn-u sâkin (ب) bâya uğrasa iklâb me‘a‘l-ğunne ederler ya‘nî [tenvîn ve ya sâkin] (ن) nûnu (م) mîme kalb ederler⁶⁸³ misâli (مِنْ بَيْنِنَا) min beyninâ⁶⁸⁴ (سَمِيعٌ بَصِيرٌ) semî‘un basîr⁶⁸⁵ gibi⁶⁸⁶

⁶⁷⁰ Mudâ‘af, aslî harflerinde şeddenin bulunduğu kelime anlamındadır. Bk. Bahaeddin, “mudâ‘af”, 690.

⁶⁷¹ (he) nüshasında “korkusu” yerine aynı anlamda “havfı” ifadesi kullanılmıştır.

⁶⁷² el-En‘âm 6/99.

⁶⁷³ er-Ra‘d 13/4.

⁶⁷⁴ es-Saff 61/4.

⁶⁷⁵ (hp) nüshasında “eğer su‘âl edersen [bunların hepsinde] tenvînden ve ya (ن) nûn-u sâkinden sonra (و) vâv ve yâhûd (ي) yâ vâki‘ [olduğu hâlde] ne için bun[lar]da[ki] [tenvîn ve ya] (ن) nûn-u sâkini (و) vâv ve (ي) yâya idğâm etmek câ‘iz oldu lâkin (دُنْيَا) dünyâ (قِنْوَان) kinvân (el-En‘âm 6/99) (صِنْوَان) sinvân (er-Ra‘d 13/4) (بُنْيَان) bünyânda (es-Saff 61/4) [idğâm etmek] câ‘iz olmadı cevâb budur ki [bu kelimelerdeki] harf[ler] mudâ‘af [olmak]a (şeddeli olmakla) ma‘nâ mültebis olmasın (karışmasın) deyü idğâm etmek câ‘iz olmadı ammâ (مِنْ يَشَاءُ) men yeşâ‘uda (مِنْ وَالٍ) min vâlde (er-Ra‘d 13/11) [ma‘nâ] iltibâs olmaz (karışmaz) zirâ ki harf-i mudâ‘af olmak ıstîlâhca iki kelimedede olmaz bir kelimedede olur [ve] imdî bu takdîrde (دُنْيَا) dünyâda ve (قِنْوَان) kinvânda ve (صِنْوَان) sinvânda ve (بُنْيَان) bünyânda [her bir harfi] izhâr etmek gerek[dir]” ifadeleri ziyadedir.

⁶⁷⁶ (mk) nüshasında “hurûf-u” ifadesi ziyadedir.

⁶⁷⁷ el-Kalem 68/1.

⁶⁷⁸ Yâsîn 36/2.

⁶⁷⁹ (he) ve (mk) nüshalarında “idğâm olunmaz”, (hp) nüshasında ise “idğâm olmaz” ifadesi ziyadedir.

⁶⁸⁰ (he), (kb) ve (mk) nüshalarında “mukatta‘âtta” ifadesi ziyadedir.

⁶⁸¹ (kb) nüshasında “ammâ (طَسَمَ) tâ-sîn-mîmde (eş-Şu‘arâ 26/1; el-Kasas 28/1) Hamza izhâr eder ğayrı kurrâ idğâm ederler” cümlesi ziyadedir.

⁶⁸² (hp) nüshasında “ve dahî bilgil ki” ifadesi ziyadedir.

⁶⁸³ (hp) nüshasında “(م) mîm dahî (ب) bânın içinde idğâm olu[nu]r” ifadesi ziyadedir.

⁶⁸⁴ el-En‘âm 6/53; Sâd 38/8; Fussilet 41/5; el-Kâmer 54/25.

⁶⁸⁵ el-Hacc 22/61, 75; Lokmân 31/28; el-Mücâdele 58/1. (hp) nüshasında “(مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ) min beyni eydihim (el-A‘râf 7/17; Yâsîn 36/9; Fussilet 41/14)” misâli ziyadedir.

⁶⁸⁶ (hp) nüshasında “bunlara benzer [her] ne var ise [böyledir]” ifadesi ziyadedir.

[Tenvîn ve ya (ن) nûn-u sâkin] bunlardan bâkî⁶⁸⁷ on beş harfe uğrasa ihfâ me‘a’l-ğunne ederler⁶⁸⁸ [ihfâ harfleri] (ت) tâ (ث) sâ (ج) cîm (د) dâl (ذ) zâl (ز) zâ (س) sîn (ش) şîn (ص) sâd (ض) dâd (ط) tâ (ظ) zâ (ف) fâ (ق) kâf [ve] (ك) kâf[dir] [kâriler] bu on beş harfî[n evvelinde] ihfâ me‘a’l-ğunne ederler⁶⁸⁹

Ammâ [tenvîn ve ya (ن) nûn-u sâkin bu on beş harfden] (د) dâla (ت) tâya (ط) tâya uğrasa ihfâ-i kalîl olur (ج) cîmde⁶⁹⁰ [ihfâ-i] mutavassıttır [bunlardan] bâkîde⁶⁹¹ ihfâ-i kâmil me‘a’l-ğunnedir⁶⁹²

Ve dahî bilgil ki tenvîn [ve ya (ن) nûn-u sâkin] (ال) elif lâma uğrasa meksûrluca izhâr olur⁶⁹³ zîrâ (الْسَّائِكُنْ إِذَا حُرِّكَ حُرِّكَ بِالْكَسْرِ) es-sâkinu izâ hurrike hurrike bi’l-kesrdir⁶⁹⁴ misâli (الَّذِي) (ن) kâdîru(ni)llezi⁶⁹⁵ gibi

[Ve] dahî bilgil ki (ال) elif lâma-ı ta‘rîf kaçan (عَابَ) hakkake

⁶⁸⁷ (mk) nüshasında “kaçan” ifadesi ziyadedir. Ayrıca (ak) nüshasında “bâkî” yerine “mâ bakiye”, (hp) nüshasında ise “mâ bâkî” ifadesi kullanılmıştır.

⁶⁸⁸ (hp) nüshasında “bu harflerdir” ifadesi ziyadedir.

⁶⁸⁹ (hp) nüshasında “misâli (شَجَرَةً تَخْرُجُ) şeceraten tahrucu (el-Mü’minûn 23/20) ve (مِنْ ثَمَرَةٍ) min semeratin (el-Bakara 2/25) ve (مِنْ جَنَاتٍ) min cennâtin (eş-Şu‘arâ 26/57; ed-Duhân 44/25) ve (فَتَوَّانَ دَانِيَةً) kınvânun dâniyetun (el-En‘âm 6/99) ve (مِنْ دُونِ) min dûni ve (خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ) hayran min zâlike (el-Furkân 25/10) ve (غُلَامًا زَكِيًّا) ğulâmen zekiyyâ (Meryem 19/19) ve (لَوْطًا سَيِّئًا) Lûtan sî‘e (Hûd 11/77; el-Ankebût 29/33) ve (مِنْ سُلْطَانٍ) min sultân ve (غَفُورٌ شَكُورٌ) ğafûrun şekûr (Fâtır 35/30, 34; eş-Şûrâ 42/23) ve (لَيْنِ) le-in şekertum (İbrâhîm 14/7) ve (مَائَةً صَابِرَةً) mi‘etun sâbiratun (el-Enfâl 8/66) ve (وَلَمَنْ صَبَرَ) ve le-men sabera (eş-Şûrâ 42/43) ve (مُسْفِرَةٌ صَاحِكَةٌ) müsfiratun dâhiketun (Abese 80/38, 39) ve (مَنْ ضَلَّ) men dalle [ve (مِنْ طَيِّبَاتٍ) min tayyibât (el-Bakara 2/57, 172, 267; el-A‘râf 7/160; Tâhâ 20/81)] ve (قَوْمٍ ظَلَمُوا) kavmin zalemû (Âl-i İmrân 3/117) ve (عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ) azâben fevka’l-azâb (en-Nahl 16/88) ve (عَرَضًا قَرِيبًا) arazan karîbâ (et-Tevbe 9/42) ve (مِنْ قَبْلِ) min kablü ve (رَجَالًا كَثِيرًا) ricâlen kesîrâ (en-Nisâ 4/1) ve (إِنْ كُنْتُمْ) in kuntum gibi dahî bunlara benzer [her] ne var ise [böyledir]” ifadesi ziyadedir.

⁶⁹⁰ (hp) nüshasında “ihfâ-i” ifadesi ziyadedir.

⁶⁹¹ (mk) nüshasında “bâkîde” yerine “kusûrunda” ifadesi kullanılmıştır. Kusûr, bir şeyden geriye kalan kısım anlamında da kullanılır. Bununla beraber (ak) nüshasında “bâkîde” yerine “mâ bakiye[de]”, (hp) nüshasında ise “mâ bâkîde” ifadesi kullanılmıştır.

⁶⁹² (he), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “misâlleri *Asl-ı Arabî* kitâbda mezkûrdur tâlib olan[in] Kur‘ân okurken [ihfâyı] bulması efdaldır” cümlesi, (kb) nüshasında ise “ihfâda [bulunan] bu evzân-ı selâse (üç vezin) Hoca-yı merhûmdan rivâyet[le gelmiş]dir ammâ Şeyh Şâtîbî -rahmetullâhi aleyhim ecma‘în- ve sair meşâyih katında [bu] on beş harfde[ki ihfâ] ihfâ-i kâmil me‘a’l-ğunnedir [bunun] misâlleri *Asl-ı Arabî* kitâbda mezkûrdur tâlib olan[in] Kur‘ân okurken [ihfâyı] bulması efdaldır” cümleleri ziyadedir.

⁶⁹³ (mk) ve (hp) nüshalarında “olur” yerine “ederler” ifadesi kullanılmıştır.

⁶⁹⁴ Es-sâkinu izâ hurrike hurrike bi’l-kesr, “sâkin harekeleneceği zaman kesreyle harekelenir” anlamındadır. (kb) nüshasında “[bu bir] kâ’idedir” ifadesi ziyadedir.

⁶⁹⁵ el-Mülk 67/1, 2. (he), (kb), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “أَحَدُ (ن) الله) ehadu(ni)llâhu (el-İhlâs 112/1, 2)” misâli ziyadedir.

cema‘ûhu hafîyyun ğâbe harflerine uğrasa izhâr-ı kamer⁶⁹⁶ olur [tıpkı] kamer yanında yıldızlar zuhûr etdiği⁶⁹⁷ gibi⁶⁹⁸ bunlardan ğayrı harflerde⁶⁹⁹ idğâm-ı şems⁷⁰⁰ ederler⁷⁰¹

[Ve] dahî (م) mîm sâkin olsa (و) vâva [ve] (ف) fâya uğrasa izhâr-ı şefevî ederler misâli (هُم وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ) hum ve ezvâcuhum fî zilâlin⁷⁰² gibi [ve] (م) mîm-i sâkin (ب) bâya uğrasa ihfâ [edilme]si evlâdır⁷⁰³ [bunlardan] bâkî hurûfda dahî bir mikdâr izhâr edüb⁷⁰⁴ ihfâdan hazer gerek[dir]

Dahî bilgil ki iki harf bir cinsden olsa evvelkisi sâkin olsa ikincisi müteharrik olsa idğâm vâcibdir ona idğâm-ı misleyn derler gerek bir kelimede cem‘ olsun gerek iki kelimede⁷⁰⁵ [cem‘ olsun] misâli (مَدَّ) medde⁷⁰⁶ (بَلْ لَا) bel lâ⁷⁰⁷ (كُلْ لَكُم) kul lekum⁷⁰⁸ (فَمَا رِبْحَتْ تَجَارَتُهُمْ) fe-mâ rabihat ticâretuhum⁷⁰⁹ (إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ) in kuntum mü‘minîn (يُذَرِّكُكُمُ الْمَوْتُ) yudrikkumu’l-mevt⁷¹¹ (فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ) fe-lâ testeti‘ aleyh⁷¹⁰

⁶⁹⁶ (he), (kb), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “izhâr-ı kamer” yerine “izhâr-ı kameriyye” ifadesi kullanılmıştır.

⁶⁹⁷ Zuhûr etmek, ortaya çıkmak anlamındadır. Bk. Bahaeddin, “zuhûr”, 471.

⁶⁹⁸ (kb) nüshasında “[bu] on dört harf[in] yanında (ل) elif lâ-ı ta‘rîf[in] (ل) lâ-ı âşikâre (açıkça) okunur” ifadesi ziyadedir.

⁶⁹⁹ (ak) nüshasında “bunlardan ğayrı harflerde” yerine “bunlardan ğayrı harflere uğrarsa” ifadesi kullanılmıştır. (kb) nüshasında ise “on dört harften biri (ل) elif lâ-ı ta‘rîfden sonra vâki‘ olsa” ifadesi ziyadedir.

⁷⁰⁰ (he), (kb), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “idğâm-ı şems” yerine “idğâm-ı şemsiyye” ifadesi kullanılmıştır.

⁷⁰¹ (mk), (kb) ve (hp) nüshalarında “ederler” yerine “olur” ifadesi kullanılmıştır. (kb) nüshasında ise “orta yerde olan (ل) elif lâ-ı (ل) lâ-ı gizlenir nitekim şemsin yanında yıldızlar gizlendiği gibi onun için idğâm-ı şemsiyye [deyü] tesmiye olunur (adlandırılır)” ifadesi ziyadedir.

⁷⁰² Yâsîn 36/56. (hp) nüshasında “(هُم فِيهَا) aleyhim ve lâ‘d-dâllîn (el-Fâtiha 1/7) hum fihâ” misâlleri ziyadedir.

⁷⁰³ (hp) nüshasında “(م) mîm-i sâkin (ب) bâya uğrasa ihfâ [edilme]si evlâdır” yerine “ve dahî [sâkin] (م) mîmden sonra (ب) bâ vâki‘ olsa meşâyih-i kurrâdan menkûl olarak (rivâyet edildiği üzere) ihfâ etmek evlâdır [böyle] der[ler]” ifadesi kullanılmıştır.

⁷⁰⁴ (hp) nüshasında “bir mikdâr izhâr edüb” yerine sadece “izhâr edüb” ifadesi kullanılmıştır.

⁷⁰⁵ (mk) ve (hp) nüshalarında “olsun”, (kb) nüshasında ise “cem‘ olsun” ifadesi ziyadedir.

⁷⁰⁶ er-Ra‘d 13/2; el-Furkân 25/45.

⁷⁰⁷ el-Mü‘minûn 23/56; et-Tûr 52/33, 36; el-Müddessir 74/53; el-Fecr 89/17. (mk) nüshasında “(بَلْ لَا) bel lâ” yerine “(كُلْ لَكُم) kul lâ” misâli verilmiştir.

⁷⁰⁸ Sebe’ 34/30.

⁷⁰⁹ el-Bakara 2/16.

⁷¹⁰ el-Kehf 18/78.

⁷¹¹ en-Nisâ 4/78.

yusrif fi'l-katl⁷¹² (إِذْ ذَهَبَ) iz zehebe⁷¹³ (قَدْ دَخَلُوا) kad dehalû⁷¹⁴ gibi

Meğer ki [cinsleri bir olan iki harften] evvelkisi harf-i medd ola - (فِي يَوْمٍ) fi yevmin⁷¹⁵ (قَالُوا وَهُمْ) kâlû ve hum⁷¹⁶ gibi- ol vakit beyân lâzımdır⁷¹⁷

Dahî iki harf ki mahrecde bir olsalar sıfatda muhâlif olsalar evvelkisi sâkin olsa yine idğâm olunur gerek bir kelimeye gerek iki kelimeye⁷¹⁸ [cem‘] olsun ona idğâm-ı mütecâniseyn derler (ل) lâm ile (ر) râ (د) dâl ile (ط) tâ ve (ت) tâ (ذ) zâl ile [(ظ) zâ]⁷¹⁹ ve (ث) sâ gibi misâli (قُلْ رَبِّ) kul rabbi (قَدْ تَبَيَّنَ) kad tebeyyene⁷²⁰ (أَجِيبْ دَعْوَتَكُمْ) ucîbet da‘vetukumâ⁷²¹ (أَتَقَلَّتْ دَعْوَا اللَّهِ) eskalet da‘avâllâh⁷²² (قَالَتْ طَائِفَةٌ) kâlet tâ‘ifetun⁷²³ (إِذْ) iz zalemû⁷²⁴ (بَلْ رَانَ) bel râne⁷²⁵ gibi

Ammâ Hafs (بَلْ رَانَ) bel râne⁷²⁶ sekte eder idğâm etmez

Ammâ idğâm-ı mütekâribeyn Ebû Amr’ın [kırâ’atinde]dir [idğâm-ı mütekâribeyn] Âsım[in] katında yokdur illâ iki yerdedir biri (يَلْهَتْ ذَلِكَ) yelhes zâlike[nin]⁷²⁷ vaslinda[dır] ammâ (يَلْهَتْ) yelhesde vakf evlâdır biri de (يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا) yâ buneyye irkeb me‘anâ[nın]⁷²⁸ vaslindadır]

Hafs’ın -rahimehûllâhu te‘âlâ- sektesi Kur’ân-ı azîmde dört yerdedir

⁷¹² el-İsrâ 17/33.

⁷¹³ el-Enbiyâ 21/87.

⁷¹⁴ el-Mâ’ide 5/61.

⁷¹⁵ İbrâhîm 14/18; es-Secde 32/5; el-Me‘âric 70/4; el-Beled 90/14.

⁷¹⁶ eş-Şu‘arâ 26/96.

⁷¹⁷ (kb) nüshasında “[burada] idğâm olmaz” ifadesi ziyadedir.

⁷¹⁸ (hp) nüshasında “cem” ifadesi ziyadedir.

⁷¹⁹ (aö), (he), (kb), (mk) ve (ak) nüshalarında “(ظ) zâ” harfi imlâ olunmamıştır.

⁷²⁰ el-Bakara 2/256; el-Ankebût 29/38.

⁷²¹ Yûnus 10/89.

⁷²² el-A‘râf 7/189.

⁷²³ Âl-i İmrân 3/72; el-Ahzâb 33/13.

⁷²⁴ en-Nisâ 4/64.

⁷²⁵ el-Mutaffîfîn 83/14.

⁷²⁶ el-Mutaffîfîn 83/14.

⁷²⁷ el-A‘râf 7/176.

⁷²⁸ Hûd 11/42.

Bir[i] sûre-i Kehf'de⁷²⁹ (عَوَجًا قَيِّمًا) ivacen kayyimende[dir]⁷³⁰ [burada] ihfâ etmez (l) elif-i tenvîn üzere sekte eder

Bir[i] dahî sûre-i Yâsîn'de (مِنْ مَرْقَدِنَا^(هـ) هَذَا) min merkadinâ [hâzâdedir]⁷³¹ (l) elif üzere sekte eder

Bir[i] dahî sûre-i Kiyâmet'de (وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ) [ve kîle] men râkda[dır]⁷³² (مَنْ) men üzere sekte eder

Bir[i] dahî [sûre-i] (وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ) Veylun li'l-mutaffifinde⁷³³ (كَلَّا بَلْ رَانَ) kellâ bel râne[de]⁷³⁴ (بَلْ) bel⁷³⁵ üzere sekte eder

Sekte⁷³⁶ [deyü] nısf harf mikdârı nefesi kat' etmeye⁷³⁷ derler ammâ [kat'-u nefes] bir harf mikdârı ya dahî [bundan] ziyade⁷³⁸ olsa ona vakf derler

Ve Hafs'ın imâlesi ancak bir yerdedir (بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا) bismillâhi mecrâhâdadır⁷³⁹

Ve [Hafs'ın] sılası⁷⁴⁰ (فِيهِ مُهَاتَا) fihî mühânâdadır⁷⁴¹ İbn Kesîr'e⁷⁴² tâbi' oluban⁷⁴³

Ve [Hafs'ın] teshîli (ءَأْجَمِي) e a'cemiyyundadır⁷⁴⁴

⁷²⁹ (mk) nüshasında “sûre-i Kehf'de” yerine -sehven- “sûre-i (كَلَامُهَا) Kâf-hâ-yâ-ayn-sâdda” ifadesi imlâ olunmuştur. Nitekim “(عَوَجًا قَيِّمًا) ivacen kayyimen” ifadesi bir diğer adı da “Kâf-hâ-yâ-ayn-sâd sûresi” olan Meryem sûresinde değil, Kehf sûresinde yer almaktadır.

⁷³⁰ el-Kehf 18/1, 2. (hp) nüshasında “beyne'l-(ج) cîm ve'l-(ق) kâf[dadır]” ifadesi ziyadedir.

⁷³¹ Yâsîn 36/52. (hp) nüshasında “beyne'n-(ن) nûn ve'l-(هـ) hâ[dadır]” ifadesi ziyadedir.

⁷³² el-Kiyâmet 75/27. (hp) nüshasında “beyne'n-(ن) nûn ve'r-(ر) râ[dadır]” ifadesi ziyadedir.

⁷³³ (he) nüshasında “[sûre-i] (وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ) Veylun li'l-mutaffifinde” yerine “sûre-i (تَطْفِيفٍ) Tatfifde” ifadesi kullanılmıştır.

⁷³⁴ el-Mutaffifîn 83/14. (hp) nüshasında “beyne'l-(ل) lâm ve'r-(ر) râ[dadır]” ifadesi ziyadedir.

⁷³⁵ (kb) ve (hp) nüshalarında “...de olan (ل) lâm” ifadesi ziyadedir.

⁷³⁶ (mk) nüshasında “deyü” ifadesi ziyadedir.

⁷³⁷ Kat' etmek, kesmek anlamındadır. Bk. Bahaeddin, “kat'”, 549.

⁷³⁸ (mk) ve (hp) nüshalarında “ziyade” yerine “artık” kelimesi kullanılmıştır.

⁷³⁹ Hûd 11/41. (kb) nüshasında “[rânın harekesi] beyne'l-kesri ve'l-fetha[dır]” ifadesi ziyadedir.

⁷⁴⁰ Sıla; müfret müzekker gâib zamirini uzatma, medd yapma anlamındadır. Bununla beraber (kb) nüshasında “[ancak] bir yerde gelir” ifadesi ziyadedir.

⁷⁴¹ el-Furkân 25/69.

⁷⁴² Bu kişi, yedi kıraat imamından biri olan İbn Kesîr'dir.

⁷⁴³ Oluban, olarak anlamındadır.

⁷⁴⁴ Fussilet 41/44.

Ve hilâf-ı kıyâs⁷⁴⁵ üzere [Hafs'ın] dammesi⁷⁴⁶ (وَمَا أُنْسَانِيَهُ) ve mâ ensânîhudadır⁷⁴⁷ ve (عَلَيْهِ اللَّهُ) aleyhullâhdadır⁷⁴⁸

Ve [Hafs'ın] ihtilâsı⁷⁴⁹ -ya'nî hareketi⁷⁵⁰ [kaptırması]- (لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ) lâ te'mennâ alâ Yûsuf'dadır⁷⁵¹ [bunların] vezinleri semâ'a mevkûfdur

⁷⁵²Teşdîd dahî dört kısımdır⁷⁵³ [bunlar] aslî bedelî lâzım-ı edavât⁷⁵⁴ [ve] idğâm-ı ğunne[dir]

Teşdîd⁷⁵⁵[-i aslî] oldur ki (ل) elif lâmsız harfde ola⁷⁵⁶ misâli (وَا) evvâh⁷⁵⁷ (فَعَالٌ) fa'âl⁷⁵⁸ (جَنَّةٌ) cennet (جِنَّةٌ) cinnet⁷⁵⁹ (رَبُّ) rabb (إِيَّاكَ) iyyâke⁷⁶⁰ (نَفَّاسَاتٌ) neffâsât⁷⁶¹ (حَنَّاسٌ) hannâs⁷⁶² gibi

Ve teşdîd-i bedelînin misâli idğâm-ı şems[iyyenin] teşdîdleridir ki (ل) elif lâmdan bedel ola bu teşdîdin karârı aslînin sūdüs⁷⁶³ mikdârıdır -ya'nî altı bölükde bir

⁷⁴⁵ Hilâf-ı kıyâs, benzerlerine ters ve aykırı olmak anlamındadır. Bk. Sâmî, “hilâf”, 585; “kıyâs”, 1122.

⁷⁴⁶ (kb) ve (hp) nüshalarında “sûre-i Kehf”de” ifadesi ziyadedir.

⁷⁴⁷ el-Kehf 18/63.

⁷⁴⁸ el-Fetih 48/10.

⁷⁴⁹ İhtilâs, hareketin çoğunu gizli ve hafif bir sesle telaffuz etmek anlamındadır. Bu konu hakkında bk. Fatih Çollak, “Revî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/32. Bununla beraber (mk) nüshasında “[Hafs'ın] ihtilâsı” yerine “[Hafs'ın] işmâmı” ifadesi kullanılmıştır.

⁷⁵⁰ (kb) ve (ak) nüshalarında “hareketi” yerine “hareketi kaptırması” ifadesi kullanılmıştır.

⁷⁵¹ Yûsuf 12/11.

⁷⁵² (hp) nüshasında “ve dahî bilgil ki” ifadesi ziyadedir.

⁷⁵³ (aö), (he), (kb), (mk) ve (ak) nüshalarında “teşdîd dahî dört kısımdır” yerine “teşdîd dahî beş kısımdır” ifadesi kullanılmıştır. Bu nüshalarda idğâm-ı ğunne, “idğâm” ve “ğunne” şeklinde iki ayrı kısım olarak değerlendirilmiştir.

⁷⁵⁴ (hp) nüshasında “lâzım-ı edavât” yerine “edavât-ı lâzım” ifadesi kullanılmıştır.

⁷⁵⁵ (aö), (he), (kb), (mk) ve (ak) nüshalarında “...-i aslî” ifadesi ziyadedir.

⁷⁵⁶ (kb) ve (hp) nüshalarında “(ل) elif lâmdan bedel olmaya” ifadesi ziyadedir.

⁷⁵⁷ et-Tevbe 9/114; Hûd 11/75.

⁷⁵⁸ Hûd 11/107; el-Burûc 85/16.

⁷⁵⁹ el-A'râf 7/184; el-Mû'minûn 23/25, 70; Sebe' 34/8, 46; en-Nâs 114/6.

⁷⁶⁰ el-Fâtîha 1/5.

⁷⁶¹ el-Felak 113/4.

⁷⁶² en-Nâs 114/4.

⁷⁶³ Sūdüs, altıda bir anlamındadır. Bk. Altınbilek, “sūdüs”, 1/655. Bununla beraber (kb) nüshasında “sūdüs” yerine eş anlamlısı “sūdâs” kelimesi kullanılmıştır.

bölüğünce⁷⁶⁴- misâli (الله) Allâh (الرَّحْمَنُ) er-Rahmân (الرَّحِيمُ) er-Rahîm (الَّذِي) ellezî (النَّاسِ) en-nâs (الصَّلَاةِ) es-salât gibi

Ve teşdîd[lerden biri dahî] lâzım-ı edavât teşdîd[i]dir misâli (أَنَّ) inne (أَنَّ) enne⁷⁶⁵ (كَلَّا) kellâ⁷⁶⁶ (كُلُّ) sümme (إِذَا) immâ⁷⁶⁷ (لَمَّا) lemmâ (حَتَّى) hattâ⁷⁶⁸ gibi [teşdîd-i lâzım-ı] edavâtın vezni dahî [teşdîd-i] aslîye karîndir⁷⁶⁹ [ve] zâ'iddir

Ve teşdîd-i idğâm-ı bi-lâ ğunne [teşdîd-i] aslîye karîbdir⁷⁷⁰ ve [teşdîd-i idğâm-ı] me'a'l-ğunne [teşdîd-i] bedelîye karîbdir⁷⁷¹ [teşdîd-i idğâm-ı] me'a'l-ğunne[nin] misâli (مَنْ يَشَاءُ) men yeşâ'u (مِنْ نَارٍ) min nâr gibi⁷⁷² [teşdîd-i idğâm-ı] bi-lâ ğunne[nin] misâli (مِنْ رَسُولٍ) min rasûlin (عَنْ رَبِّهِمْ) an rabbihim⁷⁷³ (مَدَّ) medde⁷⁷⁴ (قَالَ) kalle (رَبِّ) rabb⁷⁷⁵ gibi

İmdî teşdîd-i aslîde ve [teşdîd-i lâzım-ı] edavâtta katı ihtirâz gerek ve anlanmak⁷⁷⁶ gerek[dir] ve illâ lahn-ı celî olur⁷⁷⁷ ba'zı yerde namâzı fâsid olur⁷⁷⁸

⁷⁶⁴ (kb) nüshasında “bölüğünce⁷⁶⁴” yerine “bölüğüdür” ifadesi kullanılmıştır.

⁷⁶⁵ (mk) nüshasında “(أَنَّ) enne” yerine “(كُلُّ) ke'enne (Lokmân 31/7)” misâli verilmiştir.

⁷⁶⁶ (he) nüshasında “(كَلَّا) kellâ” yerine “(كُلُّ) ke'enne (Lokmân 31/7)” misâli verilmiştir.

⁷⁶⁷ (mk) nüshasında “(إِذَا) immâ” yerine “(عَمَّ) amme (en-Nebe' 78/1)”, (hp) nüshasında ise “(لَمَّا) ammâ” misâli verilmiştir.

⁷⁶⁸ (ak) nüshasında “(مِمَّ) mimme (et-Târik 86/5)”, (hp) nüshasında “(كُلُّ) ke'enne (Lokmân 31/7)”, (kb) nüshasında ise “(كُلُّ) ke'enne [ve] (مِمَّ) mimme” misâlleri ziyadedir.

⁷⁶⁹ Karîn, yakın anlamındadır. Bk. Bahaeddin, “karîn”, 546. Bununla birlikte (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “karîndir” yerine “karîbdir”, (ak) nüshasında “yakındır”, (kb) nüshasında ise “karîbdir - ya'nî yakındır-” ifadesi kullanılmıştır.

⁷⁷⁰ Karîb, yakın anlamındadır. Bk. Bahaeddin, “karîb”, 545.

⁷⁷¹ (mk) nüshasında “ve teşdîd-i idğâm-ı bi-lâ ğunne [teşdîd-i] aslîye karîbdir ve [teşdîd-i idğâm-ı] me'a'l-ğunne [teşdîd-i] bedelîye karîbdir” yerine karşıt mâna oluşturacak şekilde “ve teşdîd-i idğâm-ı me'a'l-ğunne [teşdîd-i] asliyyeye karîbdir ve [teşdîd-i idğâm-ı] bi-lâ ğunne dahî [teşdîd-i] bedeliyyeye karîbdir” ifadesi kullanılmıştır.

⁷⁷² el-A'râf 7/12; el-Hicr 15/27; el-Hacc 22/19; Sâd 38/76; er-Rahmân 55/15, 35. (hp) nüshasında “teşdîd-i müdğam [ya] idğâm-ı bi-lâ ğunne ya idğâm-ı mütecâniseyn ya [idğâm-ı] mütemâsileyn ya [idğâm-ı] mütekâribeynden olandır” ifadesi ziyadedir.

⁷⁷³ el-Mutaffifîn 83/15.

⁷⁷⁴ er-Ra'd 13/2; el-Furkân 25/45.

⁷⁷⁵ (mk) ve (ak) nüshalarında “(قُلْ لَا) kul lâ”, (hp) nüshasında “(وَلَمْ يَكُنْ لَهُ) ve lem yekun lehû (el-İsrâ 17/111; el-Furkân 25/2; el-İhlâs 112/4)”, (kb) nüshasında ise “(قُلْ لَا) kul lâ [ve] (وَلَمْ يَكُنْ لَهُ) ve lem yekun lehû” misâlleri ziyadedir.

⁷⁷⁶ Anlanmak; anlaşılacak, anlaşılır olmak anlamındadır. Bk. Sâmî, “anlanmak”, 47.

⁷⁷⁷ (hp) nüshasında “İmdî teşdîd-i aslîde ve [teşdîd-i lâzım-ı] edavâtta katı ihtirâz gerek ve anlanmak gerek[dir] ve illâ lahn-ı celî olur” yerine “İmdî [bu] teşdîdlerden katı hazer gerek[dir] ve illâ lahn olur” ifadesi kullanılmıştır.

[tafsîli] *Zelletü 'l-kârî*' de geçdi

Vallâhu te'âlâ a'lem [bi's-savâb]

⁷⁷⁸ (kb) nüshasında “nitekim” ifadesi ziyadedir.

1.6. Bâb-ı Râbi⁷⁷⁹: Beyân-ı Medd⁷⁸⁰

Meddler[in] ahkâmını bildirir⁷⁸¹

Evvelâ hurûf-u meddi ve sebeb-i meddi bilmek gerekdir

Hurûf-u medd ve [hurûf-u] lîn (و) vâv (ي) yâ (ا) elifdir sâkin olub mâ kabillerinin hareketi kendi cinsinden ola ya'nî (و) vâvın mâ kabli⁷⁸² madmûm (ي) yânın mâ kabli meksûr (ا) elifin mâ kabli meftûh olub kendileri sâkin ola (ا) elif hod her zamânda sâkindir [(ا) elif] müteharrik olduğunda (أ) hemze olur

Sebeb-i medd dahî (ء) hemze ve sükûn ve idğâmdır

Kaçan harf-i medd ile (ء) hemze bir kelimede cem' olsa ona medd-i muttasıl⁷⁸³ ve medd-i vâcib derler⁷⁸⁴ kurrâ -rahimehumullâhu te'âlâ- katında medd [etmesi] vâcib olduğu için misâli (جَاءَ) câ'e (جيءَ) cî'e⁷⁸⁵ (سِئَ) sî'e⁷⁸⁶ (سُوْءٌ) sû'un (مَلَأَتْ) melâ'ike gibi

Ammâ harf-i medd bir kelimede (أ) hemze bir kelimede⁷⁸⁷ olsa ona medd-i munfasıl⁷⁸⁸ derler ve medd-i câ'iz dahî derler misâli (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ) innâ enzelnâhu⁷⁸⁹ (إِنَّا)

⁷⁷⁹ Bu bâb (mk) nüshasının altıncı bâbıdır.

⁷⁸⁰ Dördüncü bâbın konu başlığı olan “Beyân-ı Medd” ifadesi sadece (hp) nüshasında yer almaktadır.

⁷⁸¹ (kb) nüshasında şu hâşiye mevcuttur: “Bilgil ki medd deyü lüğat-i Arabiyyede ziyadeye derler ve istilâh-ı kurrâda hurûf-u meddin savtını uzatmaya derler bilgil ki medd iki kısımdır [biri medd-i] aslîdir ve [biri medd-i] fer'îdir medd-i aslî şol mikdârdır ki harf-i meddin zâtı ol mikdâr ile [ve] farzan kâ'im olur ol mikdârdan [medd] naks olunursa harf-i medd kelimeden sâkit olur ol mikdâr (ا) elifde iki fetha mikdârdır ya'nî fethanın işbâ'ıdır (ي) yâda iki kesre mikdârdır ya'nî kesrenin işbâ'ıdır (و) vâvda iki damme mikdârdır ki dammenin işbâ'ıdır bu mikdâr-ı mezkûr[a] medd-i aslî denildiği gibi medd-i tab'î ve [medd-i] kasr dahî denir ve hurûf-u meddlerin şartları kendileri[nin] sâkin olması ve mâ kabillerinin hareketleri[nin] kendi cinslerinden olmasıdır bu şartlar bulunursa medd-i aslî bulunur ve medd-i fer'î [ise] şol mikdârdır ki medd-i aslî üzerine ziyade olunur meğer [ki] harf-i medden sonra sebeb-i medd ola [ol vakit medd-i fer'î olur] sebeb-i medd ikidir biri hemzedir ve biri sükündür sükûn dahî iki kısımdır biri sükûn-u lâzımdır ve biri sükûn-u ârizdir”.

⁷⁸² (kb) nüshasında “-ya'nî (و) vâvdan evvel olan harf-” ifadesi ziyadedir.

⁷⁸³ (mk) nüshasında “derler” ifadesi ziyadedir.

⁷⁸⁴ (kb) ve (hp) nüshalarında “cemî'-i” ifadesi ziyadedir.

⁷⁸⁵ ez-Zümer 39/69; el-Fecr 89/23.

⁷⁸⁶ Hûd 11/77; el-Ankebût 29/33. (he) nüshasında “(سِئَ) sî'e” yerine “(سَوَاءٌ) sevâ'un” misâli verilmiştir.

⁷⁸⁷ (mk) nüshasında “vâki” kelimesi ziyadedir.

⁷⁸⁸ (hp) nüshasında “medd-i munfasıl” yerine -sehven- “medd-i muttasıl” ifadesi imlâ olunmuştur.

⁷⁸⁹ Yûsuf 12/2; ed-Duhân 44/3; el-Kadr 97/1.

innâ a'taynâ⁷⁹⁰ (أَعْطَيْنَا) innâ (إِنِّي أَمَرْتُ) kâlû innâ (قَالُوا إِنَّا) innî ümirtu⁷⁹¹ gibi

Medd-i muttasılın ve [medd-i] munfasılın vezin[ler]i Âsım -rahimehûllâhu te'âlâ- katında dört elif mikdârıdır ve cemî'-i kurrâdan -rahimehumullâhu te'âlâ- iki elifden aşağıya çekmiş [olan kimse] yoktur

Sıla zamîri dahî (إِ) hemzeye uğrarsa⁷⁹² [medd-i] munfasıl hükmündedir [zamîrin] hareketin[i] işbâ'la⁷⁹³ hurûf-u medd-i lîn mevcûd olduğu için misâli (مِنْ) (مِنْ) min ilmihi illâ⁷⁹⁴ (لَهُ إِلَّا) le-hû illâ⁷⁹⁵ (بِهَا إِلَّا) bi-hâ illâ⁷⁹⁶ gibi

Kaçan harf-i medd sükûna uğrarsa ol [sükûn] dahî iki kısımdır biri sükûn-u aslî biri⁷⁹⁷ [sükûn-u] ârizî[dir]

⁷⁹⁸[Sükûn-u] aslî dahî kâh müdğam⁷⁹⁹ olur -misâli (طَامَّةٌ) tâmmeh⁸⁰⁰ (صَاخَّةٌ) sâhha⁸⁰¹ (وَلَا الضَّالِّينَ) ve lâ'd-dâllîn⁸⁰² (وَالْعَائِدِينَ) ve'l-âddîn⁸⁰³ gibi- ona medd-i lâzım derler elbette medd etmesi lâzım olduğu için

Kaçan sükûn-u aslî idğâmsız olsa -fevâtih-i suverde⁸⁰⁴ gelen[ler] gibi- ammâ⁸⁰⁵ [ona] medd-i mukatta'ât ve medd-i şeb'⁸⁰⁶ ve medd-i lâzım ve medd-i zarûrî derler

⁷⁹⁰ el-Kevser 108/1.

⁷⁹¹ el-En'âm 6/14; ez-Zümer 39/11.

⁷⁹² (he), (kb), (ak) ve (hp) nüshalarında “medd-i” ifadesi ziyadedir.

⁷⁹³ İşbâ'; doyurmak, artırmak anlamındadır. Bk. Salâhî, “işbâ'”, 1/358. Bununla beraber (he) nüshasında “[zamîrin] hareketin[i] işbâ'la” yerine “[zamîrin] hareket[in]de”, (mk) ve (hp) nüshalarında ise “[zamîrin] harekesinde” ifadesi kullanılmıştır.

⁷⁹⁴ el-Bakara 2/255.

⁷⁹⁵ el-En'âm 6/17; Yûnus 10/107.

⁷⁹⁶ el-Bakara 2/99; el-Ahzâb 33/14.

⁷⁹⁷ (ak) nüshasında “sükûn-u” ifadesi ziyadedir.

⁷⁹⁸ (hp) nüshasında “sükûn-u” ifadesi ziyadedir.

⁷⁹⁹ Müdğam; idğâm edilmiş, şeddelenmiş anlamındadır. Bk. Mustafa, “değame”, 288.

⁸⁰⁰ en-Nâzi'ât 79/34.

⁸⁰¹ Abese 80/33.

⁸⁰² el-Fâtîha 1/7.

⁸⁰³ el-Mü'minûn 23/113.

⁸⁰⁴ Fevâtih-i suver, sûrelerin başlangıç âyetleri anlamındadır.

⁸⁰⁵ (kb), (ak) ve (hp) nüshalarında “ona”, (mk) nüshasında ise “onlara” ifadesi ziyadedir.

⁸⁰⁶ Şeb'; doyma, doyurma anlamındadır. Bk. Bahaeddin, “şeb'”, 410. Bununla beraber (he), (kb), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “medd-i şeb'” yerine “medd-i müşba'” ifadesi kullanılmıştır.

misâli (كَيْعَصَن) kâf-hâ-yâ-ayn-sâd⁸⁰⁷ (حَمْ) hâ-mîm⁸⁰⁸ (عَسَقَ) ayn-sîn-kâf⁸⁰⁹ (آَمْ) elif-lâm-mîm⁸¹⁰ (يَسَن) yâ-sîn⁸¹¹ (نْ) nûn⁸¹² (قْ) kâf⁸¹³ gibi

Ammâ (ا) elif (ي) hâ (ي) yâ (ط) tâ harfler[inin âhirin]de sebep-i medd yokdur [bu sebeble] bir elifden ziyade⁸¹⁴ medd olunmaz[lar]

Ammâ (ع) aynda ihtilâf vardır⁸¹⁵ [(عَيْنْ) ayndaki sâkin] (ي) yânın mâ kabli meksûr olmadığı için⁸¹⁶ ammâ [burada] tûl efdaldır

Ve dahî sûre-i Yûnus'da (أَنَّ) âl-âne[nin]⁸¹⁷ ve [sûre-i] En'âm'da (الذَّكْرَيْنِ) âz-zekerayni⁸¹⁸ [nin meddleri] medd-i zarûrîdir ve [medd-i] tavîldir bunların mikdâr[lar]ı hadrda [medd-i] muttasıl[ın] karârından aşağıdadır tersîlde⁸¹⁹ dı'f⁸²⁰ tertîlde üç ol [dı'f] kadardır⁸²¹

Ammâ hurûf-u medd sükûn-u ârizîye uğrasa -meselâ vakf ecli için⁸²² [âhir harf] sâkin olsa- ona medd-i câ'iz derler [hurûf-u meddin] meddi ve kasrı cemî'-i kurrâ -rahimehumullâh- katında câ'iz olduğu için

Kaçan [âhir harfin] fetha[sın]da vakf olunsa üç vech⁸²³ câ'izdir [bunlar] tûl ve

⁸⁰⁷ Meryem 19/1.

⁸⁰⁸ el-Mü'min 40/1; Fussilet 41/1; eş-Şûrâ 42/1; ez-Zuhuruf 43/1; ed-Duhân 44/1; el-Câsiye 45/1; el-Ahkâf 46/1.

⁸⁰⁹ eş-Şûrâ 42/2.

⁸¹⁰ el-Bakara 2/1; Âl-i İmrân 3/1; el-Ankebût 29/1; er-Rûm 30/1; Lokmân 31/1; es-Secde 32/1.

⁸¹¹ Yâsîn 36/2.

⁸¹² el-Kalem 68/1.

⁸¹³ Kâf 50/1.

⁸¹⁴ (he) nüshasında “ziyade” yerine “zâ'id” kelimesi kullanılmıştır.

⁸¹⁵ (he) ve (hp) nüshalarında “ihtilâf vardır ” yerine “hilâf vardır” ifadesi kullanılmıştır.

⁸¹⁶ (ak) ve (hp) nüshalarında “olmadığı için” yerine -sehven- “olduğu için” ifadesi kullanılmıştır.

⁸¹⁷ Yûnus 10/51, 91.

⁸¹⁸ el-En'âm 6/143, 144. (mk) nüshasında “[nin] meddleri” ifadesi ziyadedir.

⁸¹⁹ Tersîl, tedebbür ve teennî ile okumak anlamındadır. Genellikle tertîl ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bk. İbrahim Cûdî Efendi, *Lügat-ı Cûdî* (Trabzon: Mirkoviç Matbaası, 1332/1913), “tersîl”, 267; Salâhî, “tersîl”, 3/71; Nâcî, “tersîl”, 206.

⁸²⁰ Dı'f; iki katı, iki misli anlamındadır. Bk. Mustafa, “da'afe”, 540.

⁸²¹ (mk) nüshasında “tersîlde dı'f tertîlde üç ol [dı'f] kadardır” ifadesinin yerine zıt anlam oluşturacak şekilde “tertîlde dı'f tersîlde dı'feyndir” ifadesi kullanılmıştır.

⁸²² Ecl için; sebebiyle, dolayısıyla anlamındadır. Bk. Sâmi, “ecl”, 73.

⁸²³ (kb) nüshasında “vech” yerine “derece” kelimesi kullanılmıştır.

tevassut ve kasır[dır] (ل) elif[in] misâli (قُرْآن) Kur'ân (ي) yâ[nın] misâli (رَبِّ الْعَالَمِينَ) rabbi'l-âlemîn (وَلَا الضَّالِّينَ) ve lâ'd-dâllîn⁸²⁴ (و) vâv[ın] misâli (يَعْلَمُونَ) ya'lemûn ve bunların misâli gibi

[Kaçan âhir harfin] kesre[sin]de vakf olunsa dört vech câ'izdir [bunlar] tûl ve tevassut ve kasr ve revm[dir] -⁸²⁵[revm âhir harfin] hareketin[in] yarısını telaffuz etmektedir- (ل) elif[in] misâli (بِإِيمَانٍ) bi-îmân⁸²⁶ (ي) yâ[nın] misâli (الرَّحِيمِ) er-Rahîm (يَوْمَ) yevmi'd-dîn (و) vâv[ın] misâli (أَطِيعُونَ) atî'ûn (فَاتَّقُونَ) fettekûn⁸²⁷ gibi

Kaçan [âhir harfin] damme[sin]de vakf olunsa yedi vech câ'izdir [bunlar] tûl ve tevassut ve kasr ve kasr me'a'r-revm ve tûl me'a'l-işmâm ve tevassut me'a'l-işmâm ve kasr me'a'l-işmâm[dır] misâli (الْأَنْهَارِ) el-enhâr (نَسْتَعِينُ) nesta'in⁸²⁸ (وَالْيَهُ) ve ileyhi'n-nüşûr⁸²⁹ gibi

[Ve] dahî bilgil ki (و) vâv (ي) yâ sâkin olsalar mâ kabli⁸³⁰ meftûh olsa⁸³¹ ve mâ ba'di⁸³² vakf için sâkin olsa⁸³³ [ona medd-i lîn derler] [âhir harfin] fetha[sın]dan vakıfda üç vech câ'izdir [bunlar] tûl ve tevassut ve kasır[dır] (و) vâv[ın] misâli (فِرْدَوْسٍ) fir'avn (فِرْدَوْسٍ) firdevs⁸³⁴ gibi [âhir harfin] kesre[sin]den vakıfda dört vech câ'izdir [bunların] üç[ü] tûl tevassut kasr [biri de] revm[dir]⁸³⁵ [(و) vâvın] misâli (مِنْ) min havf⁸³⁶ (حَذَرَ الْمَوْتِ) hazera'l-mevt⁸³⁷ gibi [âhir harfin] damme[sin]den vakıfda yedi vech câ'izdir [bunlar] yukarıdaki gibi[dir]

⁸²⁴ el-Fâtiha 1/7.

⁸²⁵ (he), (kb), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “ya'nî” ifadesi ziyadedir.

⁸²⁶ et-Tûr 52/21.

⁸²⁷ el-Bakara 2/41; en-Nahl 16/2; el-Mü'minûn 23/52; ez-Zümer 39/16.

⁸²⁸ el-Fâtiha 1/5.

⁸²⁹ el-Mülk 67/15.

⁸³⁰ (mk) nüshasında “mâ kabli” yerine “mâ kabilleri” ifadesi kullanılmıştır.

⁸³¹ (kb) nüshasında “ona harf-i lîn derler” ifadesi ziyadedir.

⁸³² Mâ ba'd; sonrası, devamı anlamındadır. Bk. Ayverdi, “mâba'd”, 750.

⁸³³ (hp) nüshasında “ona medd-i lîn derler” ifadesi ziyadedir.

⁸³⁴ el-Kehf 18/107; el-Mü'minûn 23/11.

⁸³⁵ (he) ve (hp) nüshalarında “[bunların] üç[ü] tûl tevassut kasr [biri de] revm[dir]” yerine “[bunların] üçü [yukarıda] geçen[lerdir] biri de revm[dir]”, (mk) nüshasında ise “[bunların] üçü [yukarıda] geçdi biri [de] revm[dir]” ifadesi kullanılmıştır.

⁸³⁶ Kureyş 106/4.

⁸³⁷ el-Bakara 2/19.

Revm [ve] işmâm vakf bâbında gelse gerek[dir] -in şâ'allâhu te'âlâ-

⁸³⁸[Âhir harfin] fetha[sın]da vakf olunduğu[nun]⁸³⁹ misâli (فَلَا يُؤَدِّنْ) fe-lâ yu'zeyn⁸⁴⁰ (وَدَّرُوا أَلْبَيْعَ) ve zerû'l-bey⁸⁴¹ gibi [âhir harfin] kesre[sinde vakf olunduğunun] misâli (بِالْغَيْبِ) bi'l-ğayb (وَالصَّيْفِ) ve's-sayf⁸⁴² gibi [âhir harfin] damme[sinde vakf olunduğunun] misâli (عَلَيْهِ أَلِيلٌ) aleyhi'l-leyl⁸⁴³ (وَلَكُمْ أَلْوَيْلٌ) ve lekumu'l-veyl⁸⁴⁴ gibi bu ahkâm hep⁸⁴⁵ vakf hâlinedir ammâ [bunların] vaslında⁸⁴⁶ medd[ler] sâkıt olur

Ammâ hurûf-u medd ve [hurûf-u] lîn olsa [mâ ba'dinde] sebab-i medd olmasa hemân⁸⁴⁷ mâ kablinin hareketi[nin] mikdârı medd olunur⁸⁴⁸ ona medd-i tab'î⁸⁴⁹ derler misâli (قَالَ) kâle⁸⁵⁰ (قِيلَ) kîle (نُوحٌ) Nûh (أَعُوذُ) e'ûzu gibi ba'zı [kârî]ler medd-i müşba⁸⁵¹ dahî derler [mâ kablinin] hareketi[ni] işbâ' ma'nâsına [geldiği için]

Ve dahî kelimenin evvelinde[ki] (ٲ) hemze-i sâbite[den] ya [(ٲ) hemze-i] mübeddeleden sonra hurûf-u medd olsa cemî'-i kurrâ -rahimehumullâhu te'âlâ-katında [bunun] hükmü kasırdır ya'nî [bir] harf-i medd mikdârı⁸⁵² medd olunur ona medd-i veznî derler⁸⁵³ [ammâ] ba'zı rivâyetde Verş tûl ile ve tevassut ile okur⁸⁵⁴

⁸³⁸ (ak) nüshasında “(ي) yâ[nın] misâl[ler]i [ise şunlardır]” ifadesi ziyadedir.

⁸³⁹ (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “vakf olunduğu[nun]” yerine “vakf olduğu[nun]” ifadesi kullanılmıştır.

⁸⁴⁰ el-Ahzâb 33/59.

⁸⁴¹ el-Cum'a 62/9.

⁸⁴² Kureyş 106/2.

⁸⁴³ el-En'âm 6/76.

⁸⁴⁴ el-Enbiyâ 21/18.

⁸⁴⁵ (hp) nüshasında “hep” yerine “[bi'l-]cümle” ifadesi kullanılmıştır.

⁸⁴⁶ (mk) nüshasında “vaslında” yerine “vasl hâlinde” ifadesi kullanılmıştır.

⁸⁴⁷ Hemân; derhal, hemen anlamındadır. Bk. Bahaeddin, “hemân”, 784.

⁸⁴⁸ (mk) ve (hp) nüshalarında “medd olunur” yerine “medd olur” ifadesi kullanılmıştır.

⁸⁴⁹ (he) nüshasında “medd-i tab'î” yerine “medd-i tabî'î”, (ak) ve (hp) nüshalarında ise “medd-i tab'” ifadesi kullanılmıştır.

⁸⁵⁰ (he), (kb) ve (hp) nüshalarında “(قُرْآنٌ) Kur'ân (Yâsîn 36/69; el-Burûc 85/21)” misâli ziyadedir.

⁸⁵¹ Müşba'; doymuş, doyurulmuş anlamındadır. Bk. Bahaeddin, “müşba'", 685.

⁸⁵² (hp) nüshasında “[bir] harf-i medd mikdârı” yerine “bir harf mikdârı” ifadesi kullanılmıştır.

⁸⁵³ (hp) nüshasında “ammâ” ifadesi ziyadedir.

⁸⁵⁴ (mk) nüshasında “tûl ile ve tevassut ile okur” yerine “tavîl [ile] ve tevassut [ile] okur” ifadesi kullanılmıştır.

misâli (الْهَةِ) âlihetun (أَمْنُو) âmenû (أَتَيْنَا) âteynâ (أُوتِي) ûtiye (لِلْإِيمَانِ) li'l-îmân⁸⁵⁵ gibi [bunların] evzânına⁸⁵⁶ katı ri'âyet gerek[dir]⁸⁵⁷ ifrâtdan ve tefrîtden⁸⁵⁸ hazer gerek[dir]

Nitekim (بَارَكْ) bârekede⁸⁵⁹ bir elif mikdârı çekmese⁸⁶⁰ (بَرَكَ) bereke olur⁸⁶¹ ve dahî (مَا كَانَ) mâ kânede medd etmese (مَكَان) mekân olur [ve dahî] (لَا أَعْبُدُ) lâ a'bududa⁸⁶² (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) lâ ilâhe illâllâhda⁸⁶³ (لَا) lâ[lar]ı medd etmese ma'nâları müteğayyir⁸⁶⁴ olur namâzı fâsîd olur⁸⁶⁵ [bunların bâkîsini dahî] ona göre kıyâs eyle

[Ve] dahî bilgil ki Kur'ân-ı azîmde ba'zı kelimeler vardır ki [bu kelimelerin] vasl[ın]da âhirindeki (l) elifler hazf olunur⁸⁶⁶ ve hâlet-i vakıfda⁸⁶⁷ medd olunur [âhir harflerinin] hareketi üzere vakıf [yapmak]dan ihtirâz edüb ve muhaffefe benzemekden kaçub⁸⁶⁸ [bunlardan] biri (أَنَا) enedir vasl[ın]da kasr ile okunur vakf[ın]da (l) elif ile dur[ul]ur (أَنْ) en kelimesine benzemekden kaçınmak için⁸⁶⁹ ve bir[i] dahî sûre-i Kehf'de⁸⁷⁰ (لَاكِنَّ) lâkinne[dir]⁸⁷¹ ve [üçü dahî] sûre-i Ahzâb'da

⁸⁵⁵ Âl-i İmrân 3/167, 193; el-Hucurât 49/17.

⁸⁵⁶ Evzân, vezinler anlamındadır. Bk. Cûdî Efendi, “evzân”, 163.

⁸⁵⁷ (kb) nüshasında “katı ri'âyet gerek[dir]” yerine “katı ri'âyet edeler” ifadesi kullanılmıştır.

⁸⁵⁸ Tefrît; ihmal ve gevşeklik anlamındadır. Bk. Bahaeddin, “tefrît”, 229.

⁸⁵⁹ (kb) nüshasında “(بَارَكْ) bârekede” yerine “(بَارَكْ اللَّهُ) bârekallâhda” ifadesi kullanılmıştır.

⁸⁶⁰ (he), (kb) ve (hp) nüshalarında “çekmese” yerine “medd etmese” ifadesi kullanılmıştır.

⁸⁶¹ (he) ve (kb) nüshalarında “olur” yerine “dese”, (mk) nüshasında “deyü”, (hp) nüshasında ise “der” ifadesi kullanılmıştır.

⁸⁶² Yûnus 10/104; Yâsîn 36/22; el-Kâfirûn 109/2.

⁸⁶³ es-Sâffrât 37/35; Muhammed 47/19.

⁸⁶⁴ Müteğayyir, değişmiş anlamındadır. Bk. Salâhî, “müteğayyir”, 4/434.

⁸⁶⁵ (hp) nüshasında “[bunların] bâkîsini dahî” ifadesi ziyadedir.

⁸⁶⁶ Hazf olunmak; yok edilmek, giderilmek anlamındadır. Bk. Cûdî Efendi, “hazf”, 415.

⁸⁶⁷ (he) nüshasında “hâlet-i vakfda” yerine “vakfında” ifadesi kullanılmıştır.

⁸⁶⁸ (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “muhaffefe benzemekden kaçub” yerine “muhaffefe müşâbehetden kaçub” ifadesi kullanılmıştır.

⁸⁶⁹ (he), (kb), (mk) ve (ak) nüshalarında “benzemekden kaçınmak için” ifadesinin yerine “benzemekden kaçub”, (hp) nüshasında ise “benzemekden kaçalar” ifadesi kullanılmıştır.

⁸⁷⁰ (mk) nüshasında “sûre-i Kehf'de” yerine -sehven- “sûre-i (كَهْفِ) kâf-hâ-yâ-ayn-sâdda” ifadesi imlâ olunmuştur. Nitekim “(لَاكِنَّ) lâkinne” ifadesi bir diğer adı da “Kâf-hâ-yâ-ayn-sâd sûresi” olan Meryem sûresinde değil, Kehf sûresinde yer almaktadır. Müstensihin bu yanlışlığı üçüncü bâbın sekte bahsine misâl olarak getirilen “(عَوْجًا قَيْمًا) ivacen kayyimen (el-Kehf 18/1, 2)” ifadesinde de tekrarlanmıştır.

⁸⁷¹ el-Kehf 18/38.

(الْطُّونَا) ez-zunûne⁸⁷² (الرَّسُولَا) er-rasûle⁸⁷³ [ve] (السَّيِّلَا) es-sebîle[dir]⁸⁷⁴ ve [biri dahî sûre-i] Hel'de⁸⁷⁵ (قَوَارِيرَا) kavârîra[dır]⁸⁷⁶ [bunların] vakfında [(l) elifler] isbât olunur⁸⁷⁷ fevâsıl-ı münevvene-i mansûbeye⁸⁷⁸ ve resm[-i Osmânî]ye tâbi' oluban⁸⁷⁹

[Vallâhu a'lem bi's-savâb]

⁸⁷² el-Ahzâb 33/10.

⁸⁷³ el-Ahzâb 33/66.

⁸⁷⁴ el-Ahzâb 33/67.

⁸⁷⁵ **(he)**, **(kb)**, **(mk)**, **(ak)** ve **(hp)** nüshalarında “[sûre-i] Hel'de” ifadesinin yerine “[sûre-i] Hel Etâ'da” ifadesi kullanılmıştır. Nitekim Hel Etâ, ilk kelimeleri olması dolayısıyla İnsân sûresinin bir diğer adı olarak da bilinir.

⁸⁷⁶ el-İnsân 76/15.

⁸⁷⁷ **(kb)** ve **(hp)** nüshalarında “vaslında (l) elifler hazf olunur” ifadesi ziyadedir.

⁸⁷⁸ Fevâsıl-ı münevvene-i mansûbe, fethalı tenvinle biten (iki üstünlü) Kur'ân âyetlerinin son kelimeleri anlamındadır. Bk. Mustafa, “fesale”, 691; “nevvene”, 965.

⁸⁷⁹ **(he)** ve **(mk)** nüshalarında “resm[-i Osmânî]ye tâbi' oluban” yerine “resm[-i Osmânî]ye ittibâ'an (uyarak)” ifadesi kullanılmıştır.

1.7. Bâb-ı Hâmis⁸⁸⁰: Beyân-ı Ahvâl-i Hâ⁸⁸¹

(◌) hânın aksâmını ve ahkâmını beyân eder

Bilgil ki (◌) hâ dört kısımdır [bunlar] (◌) hâ-i zamîr ve (◌) hâ-i tenbîh ve⁸⁸² [(◌) hâ-i] te'nîs ve⁸⁸³ [(◌) hâ-i] sekte[dir]

Ammâ (◌) hâ-i zamîr oldur ki nefis⁸⁸⁴ kelimededen olmaya [ve] bil ki kelimenin âhirinde ğâ'ibden ve ğâ'ibeden kinâye⁸⁸⁵ içün ziyade olunmuş ola ve [(◌) hâ-i zamîr] vakıfda ve vasılda sâbit olur ammâ vakıfda sâkin olur

Kaçan ki (◌) hâ-i zamîrin mâ kabli ve mâ ba'di müteharrik olsa⁸⁸⁶ kurrâ -rahimehumullâhu te'âlâ- [zamîrin] hareketi[nin] cinsi [bir] harf mikdârı medd ederler ve ona [medd-i] sıla derler misâli (وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ) ve lem yekun le-hû kufuven ehad⁸⁸⁷ (لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ) le-hû mâ fi's-semâvât (لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ) lâ te'huzuhû sinetun⁸⁸⁸ gibi [ve] illâ (يَرْزُقُهُ لَكُمْ) yerdahu lekumde⁸⁸⁹ kurrâ -rahimehumullâhu te'âlâ- ihtilâf etdiler Nâfi' Âsım Hamza ve Hişâm bir rivâyetde damm-i (◌) hâ ile ve kasırla okudular⁸⁹⁰ Ebû Amr ve Hişâm bir rivâyetde dahî (◌) hânın sükûnu ile okudular⁸⁹¹ İbn Kesîr Dûrî⁸⁹² [ve] Kisâ'î damm-i (◌) hâ ile ve sılayla okudular⁸⁹³

Ammâ (◌) hâ-i zamîrden sonra müteharrik (◌) hemze gelse [zamîrin] vaslında hükmü medd-i munfasıl[ın] hükmü gibidir misâli (مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ) min ilmihi illâ bi-

⁸⁸⁰ Bu bâb (mk) nüshasının yedinci bâbıdır.

⁸⁸¹ Beşinci bâbın konu başlığı olan “Beyân-ı Ahvâl-i (◌) Hâ” ifadesi sadece (hp) nüshasında yer almaktadır.

⁸⁸² (kb), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “(◌) hâ-i” ifadesi ziyadedir.

⁸⁸³ (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “(◌) hâ-i” ifadesi ziyadedir.

⁸⁸⁴ Nefs; aynı, bir anlamındadır. Bk. Bahaeddin, “nefs”, 754.

⁸⁸⁵ Kinâye; örtülü anlatım, dolaylı ifade anlamındadır. Bk. Ayverdi, “kinâye”, 681.

⁸⁸⁶ (he), (kb), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “cemî-i” ifadesi ziyadedir.

⁸⁸⁷ el-İhlâs 112/4.

⁸⁸⁸ el-Bakara 2/255.

⁸⁸⁹ ez-Zümer 39/7.

⁸⁹⁰ (ak) nüshasında “okudular” yerine “okurlar” ifadesi kullanılmıştır.

⁸⁹¹ (ak) nüshasında “okudular” yerine “okurlar” ifadesi kullanılmıştır.

⁸⁹² (he), (kb), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “İbn Zekvân” ismi ziyadedir.

⁸⁹³ (ak) nüshasında “okudular” yerine “okurlar” ifadesi kullanılmıştır.

mâ şâ'e⁸⁹⁴ gibi ve bunun emsâli⁸⁹⁵ [her ne var ise hâl böyledir]

Ammâ (◌) hâ[-i zamîr]in mâ kabli sâkin olsa mâ ba'di müteharrik olsa [zamîri] kasr ederler ammâ İbn Kesîr [burada] sîla eder misâli (عَنْهُ) anhu⁸⁹⁶ ve (فِيهِ) fihi gibi ammâ Hafş -rahimehûllâhu te'âlâ- (وَيَخْلُدُ فِيهِ مُهَانًا) ve yahlud fihî muhânâda⁸⁹⁷ O'na⁸⁹⁸ tâbi' olub⁸⁹⁹ sîla eder ancak

Ve kaçan ki (◌) hâ-i zamîrin mâ ba'di sâkin olsa meşâyih⁹⁰⁰ -rahimehumullâhu te'âlâ- [zamîri] hep kasr ederler gerek mâ kabli sâkin [olsun] gerek [mâ kabli] müteharrik olsun misâli (لَهُ الْحَمْدُ) lehû'l-hamd⁹⁰¹ (وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ) ve lehû'l-kibriyâ⁹⁰² gibi

Ve (◌) hâ-i sekte oldur ki vakıfda [kelimenin âhirine] sâkinlice⁹⁰³ ziyade olunmuş ola mâ kablinde[ki] hareket[in] beyânı içün ammâ [(◌) hâ-i sekteyi] müteharrik eylesen lahn⁹⁰⁴ ve hatâ olur

[(◌) hâ-i sekte] Kur'ân-ı azîmde dokuz yerde⁹⁰⁵ vâki' olmuşdur biri sûre-i Bakara'da (لَمْ يَتَسَنَّهْ) lem yetesenneh[dir]⁹⁰⁶ bir[i] dahî sûre-i En'âm'da (فَيَهْدِيهِمْ أَفْئِدَةً) fe-bi-hudâhumuktedih[dir]⁹⁰⁷ altı[sı dahî sûre-i] Hâkka'da iki yerde (كِتَابِيَّةً) kitâbiyeh⁹⁰⁸

⁸⁹⁴ el-Bakara 2/255.

⁸⁹⁵ (hp) nüshasında “bunun emsâli” yerine “bunun emsâli [her] ne var ise [böyledir]” ifadesi, (kb) nüshasında ise “(قِسْ عَلَى هَذَا نَظَائِرَهُ) kis alâ hâzâ nezâ'irehû (benzerlerini bu misâle kıyasla)” ifadesi kullanılmıştır.

⁸⁹⁶ (ak) nüshasında “(مِنْهُ) minhu” misâli ziyadedir.

⁸⁹⁷ el-Furkân 25/69.

⁸⁹⁸ Burada kastedilen İbn Kesîr'dir.

⁸⁹⁹ (mk) nüshasında “O'na tâbi' olub” yerine “O'na tâbi' olmuşdur”, (hp) nüshasında ise “O'na tâbi'dir” ifadesi kullanılmıştır.

⁹⁰⁰ (kb), (mk) ve (hp) nüshalarında “...-i seb'a” ifadesi ziyadedir.

⁹⁰¹ el-Kasas 28/70; er-Rûm 30/18; Sebe' 34/1; et-Teğâbün 64/1.

⁹⁰² el-Câsiye 45/37.

⁹⁰³ (mk) nüshasında “sâkinlice” yerine “sâkinliği [ile]” ifadesi kullanılmıştır.

⁹⁰⁴ (hp) nüshasında “olur” ifadesi ziyadedir.

⁹⁰⁵ (aö), (he) ve (mk) nüshalarında “dokuz yerde” yerine “on bir yerde”, (kb) ve (ak) nüshalarında “on yerde”, (hp) nüshasında ise “üç yerde” ifadesi -sehven- imlâ olunmuştur. Bütün nüshalar her ne kadar (◌) hâ-i sektenin Kur'ân'da üç, on veya on bir yerde bulunduğu bahsetse de aslolan (◌) hâ-i sektenin Kur'ân'da dört sûrede yedi kelimedede toplamda ise dokuz yerde var olduğudur. “(أَرْجُهُ) ercih (el-A'râf 7/111; eş-Şu'arâ 26/36)” ile “(الْقِيَّةُ) elkih (en-Neml 27/28)” ifadelerinde yer alan (◌) hâlar kelimenin son harfinin harekesini korumak için getirilen (◌) hâ-i sekteler değil, aksine müfret müzekker gâibten kinâye için getirilen (◌) hâ-i zamîrlerdir.

⁹⁰⁶ el-Bakara 2/259.

⁹⁰⁷ el-En'âm 6/90. Tüm nüshalarda “bir[i] dahî [sûre-i] A'râf'da ve [sûre-i] Şu'arâ'da (أَرْجُهُ) ercih[dir] (el-A'râf 7/111; eş-Şu'arâ 26/36) ba'zı kavilde [böyledir] bir[i] dahî [sûre-i] Neml'de (الْقِيَّةُ) elkih[dir] (en-

iki⁹⁰⁹ [yerde] dahî (جَسَابِيَه) hisâbiyeh⁹¹⁰ (مَالِيَه) mâliyeh⁹¹¹ [ve] (سُلْطَانِيَه) sultâniyeh[dir]⁹¹² bir[i] dahî [sûre-i] Kâri‘a’da (مَا هِيَ) mâ hiyeh[dir]⁹¹³

Hamza katında [(◌) hâ-i sektenin] vasl[ın]da [(◌) hâ] sâkıt olur⁹¹⁴ ammâ ol (◌) hâ[-i sektenin] üzerine vakf evlâdır⁹¹⁵ mushaf-ı imâmnda -radıyallâhu anhu- sâbit olduğu için

Ammâ Nâfi‘ İbn Kesîr Ebû Amr İbn Âmir Âsım [ve] Kisâ‘î⁹¹⁶ -rahimehumullâhu te‘âlâ- [(◌) hâ-i sekteyi] vakfında ve vaslında⁹¹⁷ (◌) hâ ile⁹¹⁸ okudular

Ammâ (يَنْقُ) yettakhi⁹¹⁹ Hafs[ın] -rahimehüllâhu te‘âlâ- katında sükûn-u (ق) kâf ile ve kesr-i (◌) hâ ile dir

Ve (◌) tâ-i te’nîs⁹²⁰ [oldur] ki kelimenin âhirinde müzekker ile mü’ennes[in] arasını fark için gelmiş ola [misâli] (اِمْرَأَ) imra’un⁹²¹ (اِمْرَأَةً) imra’atun⁹²² gibi [ve] dahî vâhid ile cem‘[in arasını] fark için [gelmiş ola misâli] (بَقْرَةَ) bakaratun⁹²³ (بَقْرَ)

Neml 27/28)’ ifadeleri -sehven- imlâ olunmuştur. Ne var ki bu iki kelimenin sonlarındaki (◌) hâların her biri (◌) hâ-i sekte değil, bilakis (◌) hâ-i zamîrdir.

⁹⁰⁸ el-Hâkka 69/19, 25.

⁹⁰⁹ (aö), (kb) ve (ak) nüshalarında “iki” yerine -sehven- “bir” ifadesi imlâ olunmuştur. Buradaki “iki” kaydı sadece (he) nüshasında yer almaktadır.

⁹¹⁰ el-Hâkka 69/20, 26.

⁹¹¹ el-Hâkka 69/28.

⁹¹² el-Hâkka 69/29.

⁹¹³ el-Kâri‘a 101/10.

⁹¹⁴ Sâkıt olmak, düşmek anlamındadır. Bk. Cûdî Efendi, “sâkıt”, 560. Bununla beraber (hp) nüshasında “Hamza katında [(◌) hâ-i sektenin] vasl[ın]da [(◌) hâ] sâkıt olur” yerine “Hamza -rahimehû- [(◌) hâ-i sekteyi] vaslında (◌) hâsız vakfında (◌) hâ ile okudu” ifadesi kullanılmıştır. Yine (hp) nüshasında “Ya‘kûb [dahî] -rahimehû- sekiz yerde[ki] (◌) hâ-i sekteyi] vaslında (◌) hânın hazfî ile okudu” ifadesi ziyadedir

⁹¹⁵ (hp) nüshasında “vakf evlâdır” yerine “vakf müstehâbdır” ifadesi kullanılmıştır.

⁹¹⁶ (hp) nüshasında “Nâfi‘ İbn Kesîr Ebû Amr İbn Âmir Âsım [ve] Kisâ‘î” yerine “[Hamza ve Ya‘kûb’ dan] ğayrı şeyhler” ifadesi kullanılmıştır.

⁹¹⁷ (hp) nüshasında “sükûn-u” ifadesi ziyadedir.

⁹¹⁸ (hp) nüshasında “ve isbât ile” ifadesi ziyadedir.

⁹¹⁹ en-Nûr 24/52.

⁹²⁰ (hp) nüshasında “(◌) tâ-i te’nîs” yerine “(◌) hâ-i te’nîs” ifadesi kullanılmıştır.

⁹²¹ Meryem 19/28.

⁹²² en-Nisâ 4/12, 128; en-Neml 27/23; el-Ahzâb 33/50.

⁹²³ el-Bakara 2/67, 68, 69, 71.

bakurun⁹²⁴ ve (تَمْرَةٌ) semeraton⁹²⁵ (تَمْرٌ) semerun⁹²⁶ gibi [(ة) tâ-i te'nîsde] vakf edersen [bu (ة) tâ] (ة) hâ olur

Bu (ة) tâ-i te'nîsden ba'zı[sı dahî] te'nîs-i lafız içün ziyade olunur [ammâ] hakikatde te'nîs yokdur (قَرِيَّةٌ) karyetun⁹²⁷ (غُرْفَةٌ) ğurfetun⁹²⁸ (نِعْمَةٌ) ni'metun⁹²⁹ (رَحْمَةٌ) rahmetun (جَنَّةٌ) cennetun⁹³⁰ (مُعِظَةٌ) mev'izatun⁹³¹ ve bunların emsâli[nin âhirindeki (ة) tâlar] vakıfda (ة) hâ olur ba'zılar katında

Ammâ ba'zılar ve Âsım -rahimehûllâhu te'âlâ- katında ve resm-i Osmânî'de -radiyallâhu te'âlâ anhu- [bu (ة) tâ-i te'nîs] uzun (ت) tâ ile yazıldı ise (ت) tâ ile vakf ederler ve illâ [kapalı (ة) tâ ile yazıldı ise] (ة) hâ ile vakf eder[ler] [bu husûs] rusûm[-u Osmâniyye]de tafsîl ile gelir -in şâ'allâhu te'âlâ-

Ve (ة) hâ-i tenbîh kelime[nin] evvelinde tenbîh içün ziyade olunandır [misâlî] (هَآ اَنْتُمْ) hâ entum⁹³² (هَآ اَنْتُمْ) hâ'ulâ'i (يَا أَيُّهَا) yâ eyyühâ gibi ve dahî bunlara benzer ne varsa [böyledir]

⁹³³[Vallâhu a'lem bi's-savâb]

⁹²⁴ el-Bakara 2/70; el-En'âm 6/144, 146.

⁹²⁵ el-Bakara 2/25.

⁹²⁶ el-Kehf 18/34. (aö), (he), (kb), (mk) ve (ak) nüshalarında “(تَمْرَةٌ) semeraton (تَمْرٌ) semerun” yerine “(تَمْرَةٌ) temratun (تَمْرٌ) temrun” misâli kullanılmıştır.

⁹²⁷ Yûnus 10/98.

⁹²⁸ el-Bakara 2/249. (hp) nüshasında “(غُرْفَةٌ) ğurfetun” yerine “(عَرَفَةٌ) arafetun” misâli verilmiştir.

⁹²⁹ eş-Şu'arâ 26/22; el-Kalem 68/49.

⁹³⁰ el-Bakara 2/266; el-İsrâ 17/91; el-Furkân 25/8.

⁹³¹ el-Bakara 2/275; Âl-i İmrân 3/138; Yûnus 10/57; Hûd 11/120.

⁹³² Âl-i İmrân 3/66, 119; en-Nisâ 4/109; Muhammed 47/38.

⁹³³ (kb) nüshasında “vallâhu a'lem bi's-savâb” ifadesi ziyadedir.

1.8. Bâb-ı Sâdis⁹³⁴: Beyân-ı Ahvâl-i Vakf⁹³⁵

Vakf[ın] aksâmını ve ahkâmını bildirir ve dahî revmî ve işmâmı ve ihtilâsı bildirir

⁹³⁶[Nitekim] Hazret-i Alî -kerremallâhu te‘âlâ vecchehû-⁹³⁷ tertîl hurûfu tecvîd etmektedir ve vakf yerlerini bilmekdir der

İmdî bilgil ki ehl-i tefsîr katında husûsa⁹³⁸ sâhib [*Tefsîrû'l-Kevâşî*][nin kavli üzere] ve ehl-i Fetâvâ⁹³⁹ katında husûsa sâhib *Hulâsa[tü'l-fetâvâ]* muhtârları[nın kavli üzere] ve şeyhu'l-kurrâ⁹⁴⁰ Şeyh Cezerî[nin] -rahimehûllâhu te‘âlâ- kavli üzere vakf üç kısımdır [bunlar] tâmm kâfi [ve] hasen[dir]

Ebü'l-Alâ [el-Hemedânî]⁹⁴¹ tarikince ve *Tefsîrû'l-Kevâşî*'de külliyyen vakf-ı tâmmın işâreti (ت) tâdır [vakf-ı] kâfinin⁹⁴² [işâreti] (ك) kâfdır [vakf-ı] hasenin [işâreti] (حسن) hasendir⁹⁴³

Vakf-ı tâmm [deyü] ona derler ki mâ ba'dine -ya'nî aşağı yanına- lafız ve ma'nâ cihetinden⁹⁴⁴ aslâ ta'alluku olmaya⁹⁴⁵ misâli (وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) ve ulâ'ike

⁹³⁴ Bu bâb (mk) nüshasının sekizinci bâbıdır.

⁹³⁵ Altıncı bâbın konu başlığı olan “Beyân-ı Ahvâl-i Vakf” ifadesi sadece (hp) nüshasında yer almaktadır.

⁹³⁶ (hp) nüshasında “nitekim” ifadesi ziyadedir.

⁹³⁷ (he), (kb), (mk) ve (ak) nüshalarında “buyurur ki” ifadesi ziyadedir.

⁹³⁸ Husûs; ayrıcalık, üstünlük anlamındadır. Bk. Altınbilek, “husûs”, 1/498.

⁹³⁹ Ehl-i Fetâvâ ifadesiyle şu müellifler kastedilmiş olabilir: *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'nin yazarı Âlim b. Alâ, *Fetâvâ Kâdîhân*'nın yazarı Kadîhan, *Hulâsatü'l-fetâvâ*'nın yazarı Tâhir el-Buhârî, *Zahîretü'l-fetâvâ*'nın yazarı Burhâneddin el-Buhârî ve *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*'nin yazarı Muhammed el-Bezzâzî. Fetva hususunda her türlü bilgi ve birikime sahip kimseler anlamında daha genel bir mefhumun kastedilmiş olması da muhtemeldir. Bununla beraber (hp) nüshasında “ehl-i Fetâvâ” yerine “ehl-i fetvâ” ifadesi kullanılmıştır.

⁹⁴⁰ (mk) nüshasında “şeyhu'l-kurrâ” yerine “şeyhu'l-Kur'ân” ifadesi kullanılmıştır.

⁹⁴¹ Ebü'l-Alâ el-Hemedânî (öl. 569/1173) özellikle kıraat ve hadis ilimlerinde öne çıkmış bir âlimdir. *Kitâbü't-Temhîd*, *Gâyetü'l-ihisâr*, *Kırâ'atü Ebî Hanîfe en-Nu'mân* gibi tecvid ve kıraate dair önemli eserler kaleme almış, bunun yanında Arap dili ve tarih gibi alanlarla da ilgilenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ali Öge, “Ebu'l-Alâ el-Hemedânî ve ‘Kırâ'atu Ebî Hanîfeti'n-Nûman’ İsimli Risâlesi”, *Necmeddin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2013), 7-30.

⁹⁴² (kb) nüshasında “işâreti” ifadesi ziyadedir.

⁹⁴³ (mk) ve (ak) nüshalarında “(حسن) hasendir” yerine “(ح) hâdır”, (kb) nüshasında ise “(س) sîndir” ifadesi kullanılmıştır.

⁹⁴⁴ (hp) nüshasında “lafız ve ma'nâ cihetinden” yerine “lafzen ve ma'nen” ifadesi kullanılmıştır.

humu'l-müflihûn gibi [vakf-ı tâmm] re's-i âyet⁹⁴⁶ olmayan yerde dahî çokdur misâli (وَافِدَتْهُمْ هَوَاءٌ) ve ef'idetuhum hevâ⁹⁴⁷ [ve] dahî (وَجَعَلُوا أَعِزَّةً أَهْلِهَا أَذِلَّةً) ve ce'alû e'izzete ehlihâ ezilleh⁹⁴⁸ gibi

Vakf-ı kâfi oldur ki mâ ba'dine ma'nâ cihetinden ta'alluku ola⁹⁴⁹ lafız⁹⁵⁰ yüzünden [ta'alluku] olmaya misâli (وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ) ve yukîmû's-salât⁹⁵¹ vakf etmek gibi [ve] dahî (وَمِمَّا زَكَّيْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ) ve mimmâ razaknâhum yunfikûnda [vakf etmek gibi] ve dahî (سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ) subhâne rabbike rabbi'l-izzeti ammâ yasifûnda⁹⁵² [vakf etmek gibi] ve dahî (وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ) ve selâmun alâ'l-mürselinde⁹⁵³ vakf⁹⁵⁴ [etmek] gibi⁹⁵⁵

Bu vakf-ı tâmm ve [vakf-ı] kâfi olan yerde⁹⁵⁶ vakf edüb mâ ba'dinden başlamak câ'izdir

Vakf-ı hasen oldur ki hem lafız hem ma'nâ yüzünden⁹⁵⁷ mâ ba'dine ta'alluku ola⁹⁵⁸ [vakf-ı hasenin] ol[duğu] yerde dahî vakf⁹⁵⁹ câ'izdir⁹⁶⁰ ammâ mâ ba'dinden başlamak hasen değildir misâli (الْحَمْدُ لِلَّهِ) el-hamdu lillâh deyüb vakf etmek gibi ammâ (رَبِّ الْعَالَمِينَ) rabbi'l-âlemînden başlamaya [ve] gene (الْحَمْدُ لِلَّهِ) el-hamdu lillâhdan

⁹⁴⁵ Ta'alluku olmak; bağlantısı olmak, ilişiği olmak anlamındadır. Bk. Ayverdi, "ta'alluk", 1180.

⁹⁴⁶ Re's-i âyet, âyet başı anlamındadır.

⁹⁴⁷ İbrâhîm 14/43.

⁹⁴⁸ en-Neml 27/34.

⁹⁴⁹ (mk) nüshasında "ta'alluku ola" yerine "müte'allik ola" ifadesi kullanılmıştır. (hp) nüshasında ise "ta'alluku ola" yerine -sehven- "ta'alluku olmaya" ifadesi imlâ olunmuştur.

⁹⁵⁰ (kb) nüshasında "ciheti" ifadesi ziyadedir.

⁹⁵¹ el-Beyyine 98/5.

⁹⁵² es-Sâffât 37/180.

⁹⁵³ es-Sâffât 37/181.

⁹⁵⁴ (hp) nüshasında "etmek" ifadesi ziyadedir.

⁹⁵⁵ (he), (kb), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında "ve dahî (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ) hurrimet aleykum ümmehâtukumde (en-Nisâ 4/23) vakf [etmek] gibi" ifadesi ziyadedir.

⁹⁵⁶ (he), (kb), (mk) ve (hp) nüshalarında "bu vakf-ı tâmm ve [vakf-ı] kâfi olan yerde" yerine "bu vakf-ı tâmm ve [vakf-ı] kâfi[nin] misâllerinde" ifadesi kullanılmıştır.

⁹⁵⁷ (he) ve (mk) nüshalarında "hem lafız hem ma'nâ yüzünden" yerine "hem lafız hem ma'nâ yönünden", (hp) nüshasında ise "hem lafız hem ma'nâ cihetinden" ifadesi kullanılmıştır.

⁹⁵⁸ (mk) ve (hp) nüshalarında "ta'alluku ola" yerine "müte'allik ola" ifadesi kullanılmıştır.

⁹⁵⁹ (hp) nüshasında "etmek" ifadesi ziyadedir.

⁹⁶⁰ (kb), (mk) ve (hp) nüshalarında "ve hasendir" ifadesi ziyadedir.

başlaya zîrâ lafız ve ma'nâ⁹⁶¹ mâ ba'dine müte'allikdir⁹⁶² hem [de] mecrûrla başlamak⁹⁶³ kabîhdir⁹⁶⁴

Meğer ki âyet âhiri ola ol vakit⁹⁶⁵ [vakf] câ'izdir zîrâ her re's-i âyetde vakf etmek sünnetdir Rasûlullâh -sallâllâhu te'âlâ aleyhi ve sellem- öyle ederdî⁹⁶⁶ [Şeyh] Cezerî *Şerh*'inde⁹⁶⁷ bunun hakkında an'anesiyle⁹⁶⁸ [bir] hadîs [rivâyet] etmişdir⁹⁶⁹ [hâl] öyle olduğunda Secâvendî'nin⁹⁷⁰ vakfına i'tibâr yokdur⁹⁷¹ husûsan re's-i âyetlerde (لَا) lâ[nın] yazıldığı [yerlerde vakf etmemek] hadîse ve fi'l-i Rasûl'e -sallâllâhu te'âlâ aleyhi ve sellem- muhâlifdir Cezerî *Şerh*'inde⁹⁷² [bu] hadîsi an'anesiyle Ümmü Seleme'den -radiyallâhu te'âlâ anhâ- rivâyet ederler Rasûlullâh -sallâllâhu te'âlâ aleyhi ve sellem- her [re's-i] âyetde vakf ederdî⁹⁷³ deyü [ve bu hadîs] murâd-ı ma'nâ tamâm olmayan yerde vakf edüb eşğâl-i dünyeviyye⁹⁷⁴ [ile]⁹⁷⁵ meşğûl olma der

⁹⁶¹ (ak) ve (hp) nüshalarında “lafız ve ma'nâ” yerine “lafzen ve ma'nen” ifadesi kullanılmıştır.

⁹⁶² Müte'allik; bağlantılı, ilgili anlamındadır. Bk. Ayverdi, “müte'allik”, 895.

⁹⁶³ (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “başlamak” yerine “ibtidâ etmek” ifadesi kullanılmıştır.

⁹⁶⁴ Kabîh; çirkin, yakışsız anlamındadır. Bk. Bahaeddin, “kabîh”, 539.

⁹⁶⁵ (hp) nüshasında “vakf” kelimesi ziyadedir.

⁹⁶⁶ (hp) nüshasında “Şeyh” ifadesi ziyadedir.

⁹⁶⁷ Kesin olmamakla birlikte muhtemelen bu eser Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr* adlı eseridir.

⁹⁶⁸ An'ane; senedinde yer alan râviler, isnâd anlamındadır. Bk. Salâhî, “an'ane”, 4/148.

⁹⁶⁹ (he) ve (hp) nüshalarında “[Şeyh] Cezerî *Şerh*'inde bunun hakkında an'anesiyle [bir] hadîs [rivâyet] etmişdir” yerine “Cezerî *Şerh*'inde bunun hakkında [bir] hadîsi an'anesiyle isbât etmişdir”, (mk) nüshasında “Cezerî[nin] *Şerh*'inde bunun hakkında [bir] hadîs vardır [Cezerî bu hadîsi] an'anesiyle isbât etmişdir”, (kb) ve (ak) nüshalarında ise “Cezerî *Şerh*'inde bunun hakkında an'anesiyle [bir] hadîs-i şerîf irâd etmişdir (getirmiştir)” ifadesi kullanılmıştır.

⁹⁷⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî (öl. 560/1165) özellikle tefsir, kıraat ve vakıf yerleri hakkındaki çalışmalarıyla tanınan bir âlimdir. Hayatı hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bugün pek çok İslâm ülkesinde basılan mushaflarda onun sistemi dikkate alınmakta ve oluşturduğu rumuzlar kullanılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Tayyar Altıkulaç, “Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/268-269.

⁹⁷¹ (he) ve (kb) nüshalarında “Secâvendî'nin vakfına i'tibâr yokdur” yerine “Secâvendî'nin vukûf işârâtına i'tibâr yokdur”, (hp) nüshasında “Secâvendî'nin vukûf işâretine i'tibâr yokdur”, (mk) nüshasında ise “Secâvendî'nin vakf işâretine i'tibâr yokdur” ifadesi kullanılmıştır.

⁹⁷² Kesin olmamakla birlikte muhtemelen bu eser Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr* adlı eseridir.

⁹⁷³ Ebû Dâvûd, “Cenâ'iz”, 3; “Hurûf ve'l-Kırâ'at”, 33. Ayrıca bk. Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ' (b.y.: Dârü'l-Fikr, ts.), 1/226. Hadîs metninin ilgili kısmı şöyledir: “يَقْطَعُ قِرَاءَتَهُ آيَةً”.

⁹⁷⁴ Eşğâl-i dünyeviyye, dünya meşgaleleri anlamındadır.

⁹⁷⁵ (ak) nüshasında “eşğâl-i dünyeviyye [ile]” yerine “eşğâl-i dünyâ [ile]” ifadesi kullanılmıştır.

Ammâ⁹⁷⁶ (إِلَّا) illâ[nin] mâ kablinde vakf etmemek⁹⁷⁷ evlâdır misâli (وَالْعَصْرُ إِنَّ (ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ) ve'l-asri inne'l-insâne le-fî husr⁹⁷⁸ deyüb⁹⁷⁹ ve dahî summe radednâhu esfele sâfilîn⁹⁸⁰ deyüb⁹⁸¹ müstesnâlarını⁹⁸² demeden vakf etmek gibi

Ammâ üç yerde (إِلَّا) illâ[nin] mâ kablinde vakf câ'izdir birisi sûre-i Enfâl'de⁹⁸³ (وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِعَصْنَتِهِمْ أُولَئِكَ بَعْضٌ ط إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةً) - illâ tef'alûhu tekun fîtnet[dir]⁹⁸⁴ [ikisi dahî şu] iki yerde ve dahî⁹⁸⁵ [sûre-i] Tevbe'de (فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ۖ إِلَّا تَنْفَرُوا) fe-mâ metâ'u'l-hayâti'd-dünyâ fî'l-âhireti illâ kalîl - illâ tenfirû⁹⁸⁶ [ve] (وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۖ إِلَّا تَتَصَرَّوْهُ فَقَدْ تَصَرَّهَ اللَّهُ) illâ tensurûhu fe-kad nasarahûllâh[dir]⁹⁸⁷ vallâhu alâ külli şey'in kadîr - illâ tensurûhu fe-kad nasarahûllâh[dir]⁹⁸⁷

Ve bilgil ki re's-i âyet olmayub ma'nâ dahî tamâm olmayan yerde vakf etmek kabîhdir misâli (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ) ğayri'l-mağdûbide⁹⁸⁸ vakf [etmek] gibi [ve] dahî (مِنْ شَرِّ) min şerri mâ halaka - ve min⁹⁸⁹ deyüb⁹⁹⁰ vakf [etmek] gibi [ve] dahî (هُمْ يُوقِنُونَ) ilâhi'n-nâsda⁹⁹¹ ilâh deyüb vakf⁹⁹² [etmek] gibi [ve] dahî (وَسَلَامٌ) ulâ'ike[nin] üzerinde vakf⁹⁹⁴ [etmek] gibi [ve] dahî

⁹⁷⁶ (mk) nüshasında “eydan (kezâ, aynı şekilde)” kelimesi ziyadedir.

⁹⁷⁷ (mk) ve (ak) nüshalarında “vakf etmemek” yerine -sehven- “vakf etmek” ifadesi imlâ olunmuştur.

⁹⁷⁸ el-Asr 103/1, 2.

⁹⁷⁹ (hp) nüshasında “vakf edüb” ifadesi ziyadedir.

⁹⁸⁰ et-Tin 95/5.

⁹⁸¹ (he), (kb) ve (ak) nüshalarında “ve [dahî] (لَا إِلَهَ) lâ ilâhe deyüb” ifadesi, (hp) nüshasında “vakf edüb ve [dahî] (لَا إِلَهَ) lâ ilâhe deyüb vakf edüb” ifadesi, (mk) nüshasında ise “ve [dahî] (لَا إِلَهَ) lâ ilâhede [ve] dahî bunlara benzer ne varsa [buralarda vakf edüb]” ifadesi ziyadedir.

⁹⁸² Müstesnâ, istisna edatından sonraki kısım anlamındadır. Bk. Cûdî Efendî, “müstesnâ”, 901.

⁹⁸³ (mk) nüshasında “sûre-i Enfâl'de” yerine -sehven- “sûre-i En'âm'da” ifadesi imlâ olunmuştur.

⁹⁸⁴ el-Enfâl 8/73.

⁹⁸⁵ (he), (kb) ve (mk) nüshalarında “sûre-i” ifadesi ziyadedir.

⁹⁸⁶ et-Tevbe 9/38, 39.

⁹⁸⁷ et-Tevbe 9/39, 40.

⁹⁸⁸ el-Fâtîha 1/7.

⁹⁸⁹ el-Felak 113/2, 3.

⁹⁹⁰ (he), (kb) ve (hp) nüshalarında “(مِنْ) min üzere” ifadesi ziyadedir.

⁹⁹¹ en-Nâs 114/3.

⁹⁹² (hp) nüshasında “etmek” ifadesi ziyadedir.

⁹⁹³ el-Bakara 2/4; Lokmân 31/4.

⁹⁹⁴ (hp) nüshasında “etmek” ifadesi ziyadedir.

(عَلَى الْمُرْسَلِينَ) ve selâmun alâ'l-mürselinde⁹⁹⁵ vakf etmeyüb (وَالْحَمْدُ لِلَّهِ) ve'l-hamdu lillâhda vakf [etmek] gibi [ve] ya (وَالْحَمْدُ) ve'l-hamdu deyüb husûsan (د) dâlsız (وَالْحَمْدُ) ve'l-ham deyüb vakf [etmek] gibi⁹⁹⁶ [ve dahî bunların emsâli] vakf-ı kabîhdir nitekim cehele-i kurrâ öyle ederler⁹⁹⁷ hattâ Cezerî Şerh'inde⁹⁹⁸ eydür cehele-i kurrâ Secâvendî'nin vakfıyla istidlâl edüb⁹⁹⁹ sünnet olan yerde re's-i âyetde vakf etmezler ve dahî aslâ ma'nâ tamâm olmayan yerlerde vakf ederler der

Meğer ki kârî muztarr ola¹⁰⁰⁰ nefesi yetişmeye¹⁰⁰¹ ol vakit vakf ede geri yukarisından başlaya¹⁰⁰²

Nitekim Şeyh Cezerî -rahimehûllâhu te'âlâ- buyurur ki

وَعَيَّرُ مَا تَمَّ قَبِيحٌ وَلَهُ يُوقِفُ مُضَرًّا وَيَبْدَأُ قَبْلَهُ

Ve ğayru mâ temme kabîhun ve lehû Yûgafu muztarran ve yebdâ kablehû¹⁰⁰³

Ve bundan dahî ziyade kabîh vakıf oldur ki (لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا) le-kad semi'allâhu kavlellezîne kâlû¹⁰⁰⁴ deyüb vakf edüb (إِنَّ اللَّهَ فَكِيرٌ) innallâhe fakîrundan¹⁰⁰⁵

⁹⁹⁵ es-Sâffât 37/181.

⁹⁹⁶ (kb) nüshasında “[ve dahî] bunların emsâli”, (hp) nüshasında ise “[ve dahî] bunların emsâlinde vakf etmek” ifadesi ziyadedir.

⁹⁹⁷ (mk) nüshasında “cehele-i kurrâ öyle ederler” yerine “cehele-i kurrâ bunlarda vakf ederler” ifadesi kullanılmıştır.

⁹⁹⁸ Kesin olmamakla birlikte muhtemelen bu eser Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr* adlı eseridir.

⁹⁹⁹ İstidlâl etmek; delil saymak, kanıt edinmek, delillendirmek anlamındadır. Bk. Cûdî Efendi, “istidlâl”, 67. Bununla beraber (mk) ve (hp) nüshalarında “cehele-i kurrâ Secâvendî'nin vakfıyla istidlâl edüb” yerine “cehele-i kurrâ Secâvendî'nin rakamıyla (vakıf işâretleriyle) istidlâl ederler”, (he) ve (kb) nüshalarında ise “cehele Kur'ân'ı Secâvendî'nin rakamıyla istidlâl ederler” cümlesi kullanılmıştır.

¹⁰⁰⁰ Muztarr olmak; çaresiz kalmak, mecbur olmak anlamındadır. Bk. Nâcî, “muztarr”, 722.

¹⁰⁰¹ (he) ve (hp) nüshalarında “nefesi yetişmeye” yerine “nefesi kesilmekle ve daralmakla” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰⁰² (ak) nüshasında “geri yukarisından başlaya” yerine “yine yukarı yanından başlaya” ifadesi, (mk) nüshasında “yine yukarıdan başlamak gerek[dir]” ifadesi, (hp) nüshasında ise “yine yukarı yanından başlamak gerek[dir]” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰⁰³ Bu beyit Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr* adlı eserinde geçmektedir. Bk. İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 37. Bu beyitin mânası ise şöyledir: “Tâmm, kâfi ve hasen vakıf dışındaki bir diğer vakıf çeşidi de kabîh vakıftır. (Bu vakıfta) zorunlu olarak durulur, (mâna bütünlüğü göz önüne alınarak o kelimeden veya) daha geriden başlanılır.” Daha geniş bilgi için bk. Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1/265-266.

¹⁰⁰⁴ Âl-i İmrân 3/181. (aö) nüshasında âyetde geçen “(قَالُوا) kâlû” ifadesi -sehven- imlâ olunmamıştır.

¹⁰⁰⁵ (ak) nüshasında “(إِنَّ اللَّهَ فَكِيرٌ) innallâhe fakîrun” yerine -sehven- “(إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ) innallâhe huve'l-Mesihubnü (el-Mâ'ide 5/17, 72)” âyeti imlâ olunmuştur. Nitekim âyetin bütünü şöyledir: “(لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ

başlamak ve dahî (لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا) le-kad keferallezîne kâlûda¹⁰⁰⁶ vakf edüb (إِنَّ اللَّهَ هُوَ) innallâhe huve'l-Mesîhüdan¹⁰⁰⁷ başlamak ve dahî (لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا) le-kad keferallezîne kâlûda¹⁰⁰⁸ vakf edüb (إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ) innallâhe sâlisu selâsetinden başlamak ve dahî (وَقَالَتِ الْيَهُودُ) ve kâleti'l-Yahûdda¹⁰⁰⁹ vakf edüb (عَزِيزُ ابْنُ اللَّهِ) Uzeyrun ibnullâhiden başlamak ve dahî (وَقَالَتِ النَّصَارَى) ve kâleti'n-Nasârâda¹⁰¹⁰ vakf edüb (فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ) fe-buhitellezî keferada¹⁰¹¹ vakf etmeyüb (وَاللَّهُ) vallâhda vakf etmek¹⁰¹² ve dahî (إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي) innallâhe¹⁰¹³ lâ yestahyî¹⁰¹⁴ ve (إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي) innallâhe¹⁰¹⁵ lâ yehdi ve (لَا يَبْعَثُ اللَّهُ) innî kefertüde¹⁰¹⁹ vakf etmek ve dahî bunların emsâli vakf-ı ekbahdır¹⁰²⁰ ve harâmdır ve [bunların] tafsîli [Asl-ı] Arabî kitâbda mastûrdur [ve bunlardan] ihtirâz gerek[dir] [vakf-ı kabîhe] kasd ederse küfür lâzım gelir¹⁰²¹ -ne'ûzu billâhi min zâlik- husûsan

(قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ... le-kad semi'allâhu kavlellezîne kâlû innallâhe fakîrun ve nahnu ağniyâ'u... (Âl-i İmrân 3/181)).

¹⁰⁰⁶ el-Mâ'ide 5/17, 72.

¹⁰⁰⁷ (aö) nüshasında bu âyette geçen “(هُوَ) huve” zamîri -sehven- imlâ olunmamıştır.

¹⁰⁰⁸ el-Mâ'ide 5/73. (aö), (mk) ve (hp) nüshalarında “لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا) le-kad keferallezîne kâlû” yerine -sehven- “وَقَالَتِ الْيَهُودُ) ve kâleti'l-Yahûd (el-Bakara 2/113; el-Mâ'ide 5/18, 64; et-Tevbe 9/30)” âyeti imlâ olunmuştur. Nitekim âyetin bütünü şu şekildedir: “لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ...” le-kad keferallezîne kâlû innallâhe sâlisu selâsetin... (el-Mâ'ide 5/73)).

¹⁰⁰⁹ et-Tevbe 9/30.

¹⁰¹⁰ et-Tevbe 9/30.

¹⁰¹¹ el-Bakara 2/258.

¹⁰¹² (he), (kb), (ak) ve (hp) nüshalarında “ve dahî (وَاللَّهُ) lillezîne lâ yu'minûne bi'l-âhireti meselü's-sev'i - ve lillâh deyü vakf etmek (en-Nahl 16/60)” ifadesi, (mk) nüshasında ise “ve dahî (وَاللَّهُ) lillezîne lâ yu'minûne bi'l-âhireti meselü's-sev'i - ve lillâhda vakf edüb alt yanından başlamak” ifadesi ziyadedir.

¹⁰¹³ (aö) nüshasında bu âyette geçen “(إِنَّ اللَّهَ) innallâhe” ifadesi -sehven- imlâ olunmamıştır.

¹⁰¹⁴ el-Bakara 2/26.

¹⁰¹⁵ (aö) nüshasında bu âyette geçen “(اللَّهُ) Allâh” kelimesi -sehven- imlâ olunmamıştır.

¹⁰¹⁶ en-Nahl 16/38.

¹⁰¹⁷ (he) nüshasında “ve [dahî] (لَا إِلَهَ) lâ ilâhede” ifadesi, (kb) ve (hp) nüshalarında ise “ve dahî (لَا إِلَهَ) lâ ilâhede vakf etmek” ifadesi ziyadedir.

¹⁰¹⁸ Âl-i İmrân 3/62; el-Mâ'ide 5/73; Sâd 38/65.

¹⁰¹⁹ İbrâhîm 14/22.

¹⁰²⁰ (kb) ve (mk) nüshalarında “vakf-ı ekbahdır” yerine “vakf-ı kabîhdir” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰²¹ (mk) nüshasında “[vakf-ı kabîhe] kasd ederse küfür lâzım gelir” yerine “ve dahî eğer [vakf-ı kabîhi] kasd ile ederse kâfir olur” ifadesi kullanılmıştır.

[vakf-ı kabîh] ma‘nâ bilenlere¹⁰²² katı müşkildir¹⁰²³

Ve bilgil ki vakf [deyü] nefesi kesmeye derler

[Kelimenin âhir harfî] evvelinden sâkin¹⁰²⁴ olan yerde âhiri harf-i sahîh ola [ol vakit evvelki] hâli üzere vakf olunur misâli (أَعْمَالُهُمْ) a‘mâlehum (أَمْثَالُهُمْ) emsâlehum¹⁰²⁵ gibi âhiri harf-i illet ve harf-i medd-i lîn olan yerde¹⁰²⁶ hurûf-u medd-i lîn¹⁰²⁷ üzerine vakf olunur misâli (يُحْيِي) Yahyâ¹⁰²⁸ (يُغْشِي) yuğşı¹⁰²⁹ (تَجَلَّى) tecellâ¹⁰³⁰ (كَامُوا) kâmû¹⁰³¹ (جَنَّتِي) cennetî¹⁰³² gibi

Mansûb münevven¹⁰³³ olan yerde (l) elif-i tenvîn üzere vakf olunur¹⁰³⁴

[Bir kelimenin âhirinde] iki harf-i sahîh cem‘ olsa [bu iki harfden] evveli sâkin olsa âhir harfini dahî sâkin etmekle [bu kelime üzerinde] vakf olunur zîrâ ictimâ‘-i sâkineyn¹⁰³⁵ vakıfda câ‘izdir misâli (قَدْر) kadr¹⁰³⁶ (فَجْر) fecr¹⁰³⁷ (صَبْر) sabr¹⁰³⁸ gibi

¹⁰²² (mk) nüshasında “ma‘nâ bilenlere” yerine “ma‘nâ bilenler katında” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰²³ Müşkil; sorun, zorluk anlamındadır. Bk. Sâmî, “müşkil”, 1353.

¹⁰²⁴ (ak) nüshasında “[kelimenin âhir harfî] evvelinden sâkin” yerine “[kelimenin âhir harfî] evvelinden sâkin”, (mk) nüshasında ise “[kelimenin âhir harfinin] evveli sâkin” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰²⁵ Muhammed 47/3; el-İnsân 76/28.

¹⁰²⁶ (kb) ve (hp) nüshalarında “yine” ifadesi ziyadedir.

¹⁰²⁷ (he) nüshasında “hurûf-u medd-i lîn” yerine “harf-i medd”, (mk) nüshasında “mâ kablinin hareketi”, (hp) nüshasında ise “evvelki hâl” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰²⁸ Âl-i İmrân 3/39; el-En‘âm 6/85; Meryem 19/7, 12; el-Enbiyâ 21/90. (he), (ak) ve (hp) nüshalarında “(يُحْيِي) Yahyâ” yerine “(سَجَى) secâ (ed-Duhâ 93/2)”, (mk) nüshasında ise “(مَجْرَى) mecrâ” misâli verilmiştir.

¹⁰²⁹ el-A‘râf 7/54; er-Ra‘d 13/3. (mk) nüshasında “(يُغْشِي) yuğşı” yerine “(يَغْنِي) ya‘nî” misâli verilmiştir.

¹⁰³⁰ el-A‘râf 7/143; el-Leyl 92/2.

¹⁰³¹ el-Bakara 2/20; en-Nisâ 4/142; el-Kehf 18/14.

¹⁰³² el-Fecr 89/30.

¹⁰³³ Münevven, tenvinli anlamındadır. Bk. Mustafa, “nevvane”, 965.

¹⁰³⁴ (he), (mk) ve (hp) nüshalarında “[misâli] (عَلِيمًا) alimâ (حَكِيمًا) hakîmâ (خَبِيرًا) habîrâ gibi bunların meddi dahî mâ kablinin hareketini işbâ‘dır ancak” cümlesi, (ak) nüshasında “misâli (عَلِيمًا) alimâ (خَبِيرًا) habîrâ (حَكِيمًا) hakîmâ gibi ve bunların emsâli [dahî böyledir] [bunlarda] bir elif mikdârı medd olunur” cümleleri, (kb) nüshasında ise “[misâli] (عَلِيمًا) alimâ (خَبِيرًا) habîrâ (حَكِيمًا) hakîmâ gibi ve bunların emsâli [dahî böyledir] [bunlarda] bir elif mikdârı medd olunur ve bunların meddi dahî mâ kablinin hareketini işbâ‘ etmektir ancak” cümleleri ziyadedir.

¹⁰³⁵ İctimâ‘-i sâkineyn, iki sessiz harfin yanyana bulunması anlamındadır. Bk. Ayverdi, “ictimâ”, 538.

¹⁰³⁶ el-Kadr 97/1, 2.

¹⁰³⁷ el-Bakara 2/187; el-İsrâ 17/78; en-Nûr 24/58; el-Fecr 89/1; el-Kadr 97/5. (he), (kb) ve (mk) nüshalarında “(عَصْر) asr (el-Asr 103/1)” misâli ziyadedir.

¹⁰³⁸ el-Bakara 2/45, 153; Yûsuf 12/18, 83; el-Beled 90/17; el-Asr 103/3.

(وَالْفَتْحُ) ve'l-feth (وَاسْتَعْفَرُهُ) vestağfirh¹⁰³⁹ gibi bunlara¹⁰⁴⁰ vakf-ı rumûz derler [bunların] vezin[ler]i semâ'a mevkûfdur¹⁰⁴¹

Ve kelimenin âhir harfinin mâ kabli harf-i medd-i lîn olsa¹⁰⁴² yine âhiri[ni]¹⁰⁴³ sâkin etmekle [bu kelime üzerinde] vakf olunur misâli (يُؤْمِنُونَ) yu'minûn (تَسْتَعِينُ) nesta'in¹⁰⁴⁴ (يُلْتَقِيَانِ) yeltakiyân¹⁰⁴⁵ gibi buna medd-i câ'iz derler¹⁰⁴⁶

Ve müdğam¹⁰⁴⁷ ve teşdîdli harf üzerine vakf etmek katı güçdür [bu harflerin] mahrecinde iki harf mikdârı¹⁰⁴⁸ eğlendikden¹⁰⁴⁹ sonra¹⁰⁵⁰ mahrecinden sıçramak¹⁰⁵¹ gerek[dir] ona nebra¹⁰⁵² derler misâli (هَنَّ) hunn¹⁰⁵³ (وَلَا جَانُّ) ve lâ cânn¹⁰⁵⁴ (وَتَبَّ) ve tebb¹⁰⁵⁵ (فِي الْحَجِّ) fi'l-hacc¹⁰⁵⁶ gibi [bu harflerden biri] karârından eksik olsa harfi¹⁰⁵⁷ naks ed[il]miş olur¹⁰⁵⁸ ma'nâsı fâsid olur¹⁰⁵⁹ [zîrâ bunların] vezin[ler]i semâ'a mevkûfdur

¹⁰³⁹ en-Nasr 110/3.

¹⁰⁴⁰ (kb) ve (ak) nüshalarında “bunlara” ifadesinin yerine “bu vakıf[lar]a” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰⁴¹ (he), (kb), (mk) ve (hp) nüshalarında “ğâyet de güçdür” ifadesi ziyadedir.

¹⁰⁴² (mk) nüshasında “mâ kabli harf-i medd-i lîn olsa” ifadesinin yerine “mâ kabli hurûf-u medd olsa ya harf-i lîn olsa” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰⁴³ (he), (kb), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “âhiri[ni]” yerine “âhir harfini” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰⁴⁴ el-Fâtiha 1/5.

¹⁰⁴⁵ er-Rahmân 55/19.

¹⁰⁴⁶ (mk) ve (hp) nüshalarında “buna medd-i câ'iz derler” yerine “[burada] medd dahî câ'izdir” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰⁴⁷ (kb) nüshasında “ve medd-i müdğam” ifadesi ziyadedir.

¹⁰⁴⁸ (mk) nüshasında “eğlemek gerek[dir]” ifadesi ziyadedir.

¹⁰⁴⁹ Eğlenmek; beklemek, durmak anlamındadır. Bk. Sâmî, “eğlenmek”, 149.

¹⁰⁵⁰ (kb) nüshasında “eğlendikden sonra” ifadesinin yerine “eğledikden sonra” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰⁵¹ (mk) nüshasında “mahrecinden sıçramak” yerine -sehven- “mahrecinden çıkarmak” ifadesi imlâ olunmuştur.

¹⁰⁵² Nebra; vurgu, vurgulama anlamındadır. Bk. Fîrûzâbâdî, “nebera”, 478.

¹⁰⁵³ el-Bakara 2/187; Âl-i İmrân 3/7; Hûd 11/78; ez-Zümer 39/38; el-Mücâdele 58/2.

¹⁰⁵⁴ er-Rahmân 55/39, 56, 74.

¹⁰⁵⁵ Tebbet 111/1.

¹⁰⁵⁶ el-Bakara 2/196, 197.

¹⁰⁵⁷ (he) nüshasında “harfî” yerine “Kur'ân'dan [bir] harf” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰⁵⁸ (mk) ve (hp) nüshalarında “harfî naks ed[il]miş olur” yerine “harf eksilmiş olur” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰⁵⁹ (mk) nüshasında “lahn olur vezinden çıkar[lar]” ifadesi, (hp) nüshasında ise “lahn-ı celî olur” ifadesi ziyadedir.

Ammâ bilgil ki harekât-ı selâse[nin] -ya'nî fetha damme kesre[nin]- üzerine vakf etmek ve tenvîn[in] üzerine vakf etmek lahnıdır meğer ki [ba'zı hareketlerin üzerine] revm ya işmâm ede [ol vakit lahn olmaz]

Revm oldur ki [revm deyü] da'îf savt ile [âhir harfîn] hareketin[in] ba'zını götürmeye derler bunu a'mâ¹⁰⁶⁰ idrâk eder¹⁰⁶¹ ve bu revm merfû'da madmûmda mecrûrda meksûrda isimde ve fi'le olur misâli (مِنْ قَبْلِ) min kabli (مِنْ بَعْدِ) min ba'di (الْأَنْهَارِ) el-enhâru (نَسْتَعِينُ) nesta'înu¹⁰⁶² (بِالْأَمْنِ) bi'l-emni¹⁰⁶³ (هُوَ لَا) hâ'ulâ'i¹⁰⁶⁴ (وَاحْشَنُونَ) vahşevni¹⁰⁶⁵ gibi ammâ fethadan vakıfda¹⁰⁶⁶ [revm] olmaz fetha hafif olub nutukda¹⁰⁶⁷ serî' olduğu için

İşmâm oldur ki¹⁰⁶⁸ [âhir harfî] sâkin eyledikten sonra iki dudağını bir araya getirüb ba'zını açık koyub dammeye işâret etmektedir bunu a'mâ idrâk etmez işmâmdan murâd¹⁰⁶⁹ aslı[nın] damme idüğüne [ve] asl[ın]da hareketi[n] var idüğüne işâretidir ve bu işmâm ancak madmûmda ve merfû'da olur

İhtilâs [deyü] hareketin ekserini¹⁰⁷⁰ götürmeye derler Hafs'ın¹⁰⁷¹ [ihtilâsı] - rahimehûllâhu te'âlâ- ancak sûre-i Yûsuf'da (لَا تَأْمَنَّا) lâ te'mennâdadır¹⁰⁷² bunların kararı ve evzânı ma'lûm olmaz illâ meşâyih-i huzzâk[ın] ağzından ahzla ve

¹⁰⁶⁰ (hp) nüshasında “-[ya'nî] kör-” ifadesi ziyadedir.

¹⁰⁶¹ (aö) nüshasında “a'mâ idrâk eder” yerine -sehven- “a'mâ idrâk etmez” ifadesi imlâ olunmuştur. Öte yandan (he) ve (hp) nüshalarında “esamm (sağır) [idrâk] etmez”, (kb), (mk) ve (ak) nüshalarında ise “ammâ bunu esamm idrâk etmez” ifadeleri ziyadedir.

¹⁰⁶² el-Fâtiha 1/5.

¹⁰⁶³ el-En'âm 6/81. (hp) nüshasında “(بِالْأَمْنِ) bi'l-emni” yerine “(بِالْأَمْسِ) bi'l-emsî (Yûnus 10/24; el-Kasas 28/18, 19, 82)” misâli verilmiştir.

¹⁰⁶⁴ (aö), (he), (kb), (mk) ve (hp) nüshalarında “(إِلْيَاسَ) İlyâse (el-En'âm 6/85; es-Sâffât 37/123)” kelimesi -sehven- revme misâl olarak verilmiştir. Bu kelime her ne kadar revme misâl olarak getirilmiş olsa da Kur'ân'da geçen tüm “(إِلْيَاسَ) İlyâs” kelimeleri meftûh olduğundan bu misâl üzerinde revm mümkün olmayacaktır.

¹⁰⁶⁵ el-Mâ'ide 5/3, 44.

¹⁰⁶⁶ (mk) nüshasında “bu edâlar” ifadesi ziyadedir.

¹⁰⁶⁷ Nutuk; ağızdan çıkarıp atma, telaffuz etme anlamındadır. Bk. Cûdî Efendi, “nutk”, 1048.

¹⁰⁶⁸ (mk) nüshasında “[âhir] harfî” ifadesi ziyadedir.

¹⁰⁶⁹ (mk) nüshasında “işmâmdan murâd” yerine “işmâm oldur ki” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰⁷⁰ Ekser; çok, yaridan fazlası anlamındadır. Bk. Salâhî, “ekser”, 1/157.

¹⁰⁷¹ (he), (kb), (mk), (ak) ve (hp) nüshalarında “ihtilâsı” ifadesi ziyadedir.

¹⁰⁷² Yûsuf 12/11. İhtilâsın bu misâli (ak) nüshasında aslına itibârla “(لَا تَأْمَنَّا) lâ te'menunâ” olarak imlâ edilmiştir.

(en-Nisâ 4/105; el-Mâ‘ide 5/44; Yûsuf 12/2; ez-Zümer 39/2, 41) gibi

Ve dahî medd-i zarûrî oldur ki kaçan medd [harfleri] ile teşdîd[li bir harf] bir kelime üzerinde cem‘ olsa ona medd-i zarûrî derler misâli (يُخَادُّونَ اللَّهَ) yuhâddûnallâhe (el-Mücâdele 58/5, 20) (يُؤَادُّونَ مَنْ خَادَّ) yuvâddûne men hâddallâhe (el-Mücâdele 58/22) [gibi] ve mâ eşbehe zâlik

Ammâ medd-i veznî [şudur] misâli (أَتَيْنَاكَ) âteynâke (el-Hicr 15/64, 87; Tâhâ 20/99) (وَأَتَيْنَاهُ) ve âteynâhu gibi ve mâ eşbehe zâlik

Ve dahî bilgil ki **lahnın ahvâli** (hâlleri) yukarıda bilindi lâkin bir mikdâr dahî [lahnın ahvâlini zikir etmek burada] münâsib düşdü imdî lahn-ı hafî oldur ki onu ilm-i tecvîdi bilenler bilir ya‘nî [lahn-ı hafî] terkîki tefhîmle okumak [gibi] yâhûd tefhîm mahallinde terkikle okumak gibi yâhûd medd mahallinde kasırla okumak gibi yâhûd kasır mahallinde meddle okumak gibi yâhûd idğâm mahallinde izhârla okumak gibi yâhûd izhâr mahallinde idğâmla okumak gibi yâhûd tahrîk (harekeli okuma) mahallinde iskânla (sükûnlu) okumak gibi [yâhûd iskân mahallinde tahrikle okumak gibi] yâhûd teşdîd mahallinde teşdidsiz okumak gibi [yâhûd teşdidsiz mahalde teşdîdli okumak gibi] yâhûd vasl mahallinde vakf etmek [gibi] yâhûd vakf mahallinde vasl etmek gibi[dir] [ve dahî] bunlara benzer ne varsa [hepsi lahn-ı hafîdir] gerçi bu kısım müfsid-i salâtta gelse [gerekdir] lâkin meşâyih-i kurrâ katında ve dahî ehl-i tecvîd arasında bu kısım kasır ile (kusurlu bir şekilde) amel [etmek] ta‘yîbdir (ayıptır) [ve] mekrûhdur

İmdî kârîye vâcib oldu ki okuduğu vakit Kur‘ân-ı azîmde kendisinden [kafasına göre] ziyade ve noksân etmeye meşâyih-i kurrâdan işitdi ise [okurken] onu isti‘mâl ede zirâ Hazret-i Peygamber -sallâllâhu te‘âlâ aleyhi ve sellem- okuma[yub öğrenme]diği nesneyi (şeyi) işlemek katı günâhdır deyü buyurur imdî [hâl] öyle ol[ur]sa [ve kârîler] bunun gibi günâh[lar]dan halâs olmak (kurtulmak) isterse[ler] ehl-i tecvîdin ve meşâyih-i kurrânın kitâblarında zikir etdikleri kavâ’idden tecâvüz etmeyeler (aykırı davranmayalar) ve eğer [ilm-i tecvîdi ve kavâ’idini] bilmezlerse varalar ehlinden öğreneler âr edüb (utanub) tekâbürlük etmeyeler (büyüklük taslamayalar) zirâ şeytân -aleyhi‘l-la-netu-mütekebbir (kibirli) olduğu için Hakk te‘âlâ dergâhından sürüldü merdûd oldu (kovuldu)”.

1.9. Bâb-ı Sâbi¹⁰⁷⁵: Beyân-ı Rusûm-u Osmâniyye¹⁰⁷⁶

Rusûm-u Osmâniyyeyi -radiyallâhu te‘âlâ anhu- beyân eder¹⁰⁷⁷ [ya‘nî] Rasûl -aleyhisselâm-ın emriyle [Hazret-i Osmân'ın] yazdığı resimlerin ba‘zın[ın] -fi zamâninâ- mühimlerini¹⁰⁷⁸ bildirir¹⁰⁷⁹ ve kırâ‘at-i Âsım‘da ve rivâyet-i Hafs‘da müşkil olan yerleri¹⁰⁸⁰ bildirir

Bilgil ki Hazret-i Osmân‘ın resmi çokdur kimisi vakfa işâretidir ve kimisi kırâ‘atlere işâretidir¹⁰⁸¹ ammâ şimdiki zamânda¹⁰⁸² vakfa işâret olan resimler kâfidir

Maktû‘¹⁰⁸³ ve mevsûl¹⁰⁸⁴ [olarak] yazılan [kelime]ler gibi ve (ة) tâ-i te‘nîsi uzun (ت) tâ ile yazmak gibi bunları bilmek her zamânda Kur‘ân[ı] okuyan[lar]a ve mushaf[ı]¹⁰⁸⁵ yazarlara lâzımdır¹⁰⁸⁶

Meşâyihi-i kurrâ mudâyakada¹⁰⁸⁷ maktû‘ üzere vakf ederler

Ve dahî (ة) tâ-i te‘nîs ki¹⁰⁸⁸ [uzun (ت) tâ ile yazılsa] Nâfi‘ İbn Âmir Âsım [ve] Hamza resme tâbi‘ olub (ت) tâ ile vakf ederler [ve] dahî ğayrıları (ه) hâ ile vakf

¹⁰⁷⁵ (mk) nüshası dışındaki diğer beş nüshanın giriş kısmında risâlenin bir mukaddime ve yedi bâbtan oluştuğu ifade edilmektedir. Nitekim yedinci bâba (kb), (mk) ve (hp) nüshalarında yer verildiği; (aö), (he) ve (ak) nüshalarında ise yer verilmediği görülmektedir. Buradaki yedinci bâb ise (mk) nüshası dikkate alınarak oluşturulmuş, diğer altı bâbın devamına eklenerek risâlenin bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. Bir diğer yandan söz konusu bu bâb (mk) nüshasının dokuzuncu bâbidir.

¹⁰⁷⁶ Yedinci bâbın konu başlığı olan “Beyân-ı Rusûm-u Osmâniyye” ifadesi sadece (hp) nüshasında yer almaktadır.

¹⁰⁷⁷ (kb) ve (hp) nüshalarında “ya‘nî Hazret-i Osmân‘ın -radiyallâhu anhu-” ifadesi ziyadedir.

¹⁰⁷⁸ (kb) nüshasında “mühimlerini” yerine “mübhemlerini” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰⁷⁹ (kb) nüshasında “[ve] Şeyh Cezerî‘nin muhtârı olanları[nı] beyân eder” ifadesi ziyadedir.

¹⁰⁸⁰ (kb) ve (hp) nüshalarında “tertîb-i sûre üzere ve sûrelerin aded-i âyetlerini” ifadesi ziyadedir.

¹⁰⁸¹ (hp) nüshasında “kimisinin [de] ğayrı hikmet[ler]i vardır” cümlesi ziyadedir.

¹⁰⁸² (hp) nüshasında “husûsan Şeyh Cezerî[nin] -rahmetullâhi ecma‘în- muhtârı üzere” ifadesi ziyadedir.

¹⁰⁸³ Maktû‘ kelime, mushaflarda birleşik yazılması gerekirken ayrı yazılan kelime anlamındadır.

¹⁰⁸⁴ Mevsûl kelime, mushaflarda ayrı yazılması gerekirken birleşik yazılan kelime anlamındadır.

¹⁰⁸⁵ (hp) nüshasında “mushaf[ı]” yerine “kelâm-ı şerîf[i]” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰⁸⁶ (hp) nüshasında “rusûm-u Osmâniyyeyi bilmeyene Kur‘ân-ı azîmi yazmak câ‘iz değildir” cümlesi ziyadedir.

¹⁰⁸⁷ Mudâyaka, nefes darlığı gibi bir zaruret hâli anlamındadır. Bk. Cûdî Efendi, “mudâyaka”, 934.

¹⁰⁸⁸ (kb) nüshasında “mutavvel [(ت) tâ olsa]”, (hp) nüshasında ise “mutavvel [(ت) tâ ile] yazılsa” ifadesi ziyadedir.

ederler¹⁰⁸⁹ bunları bilmek kurrâya lâzımdır¹⁰⁹⁰

(مَلَكَةً) melâ'ike her ne yerde vâki' olsa muttasıl [resimle] yazılır

(يَايَا) yâ eyyühâda¹⁰⁹¹ (إِ) elif¹⁰⁹² (يَايَا) muttasıl [resimle] yazılır

(يَادَمَ) yâ Âdem'de¹⁰⁹³ ve bunların emsâli[nde] dahî kezâlike¹⁰⁹⁴

Ve bilgil ki [Kur'ân'da] on sekiz kelimedede [vâki' olan meddler] -sünnet-i Rasûl'dür -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ve resm-i Osmânî'dir¹⁰⁹⁵ - (إِ) elifsiz yazılır (اللَّهُ) Allâh'da (إِلَهِ) ilâhda (الرَّحْمَنُ) er-Rahmân'da (إِبْرَاهِيمَ) İbrâhîm'de (إِسْمَاعِيلَ) İsmâ'îl'de (ذَلِكَ) Lokmân'da¹⁰⁹⁶ (لَقَمْنُ) Süleymân'da (سُلَيْمَانَ) Hârûn'da (هَارُونَ) İshâk'da (إِسْحَاقَ) zâlikede (هَٰهُنَا) hâhunâda¹⁰⁹⁷ (هَٰؤُلَاءِ) hâ'ulâ'ide (هَٰذِهِ) hâzihîde¹⁰⁹⁸ (أُولَٰئِكَ) ulâ'ikede (لَكِنَّ) lâkinnde¹⁰⁹⁹ [böyle]dir

Ve [dahî] (أُولَٰئِكَ) ulâ'ike (وَ) vâv ile yazılır (إِلَيْكَ) ileyke[ye müşâbehet]den¹¹⁰⁰ ihtirâz için¹¹⁰¹ (أُولَٰئِكَ) ulât[da]¹¹⁰² (الصَّلَاةَ) es-salâtda¹¹⁰³ (الزَّكَاةَ) ez-zekâtta el-

¹⁰⁸⁹ (mk) nüshasında “vakf ederler” yerine “yazarlar” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰⁹⁰ (kb) ve (hp) nüshalarında “lâzımdır” yerine “şartdır” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰⁹¹ el-Bakara 2/33, 35; el-A'râf 7/19; Tâhâ 20/117, 120.

¹⁰⁹² (kb) ve (hp) nüshalarında “(إِ) elif” yerine “(يَايَا) eyyü[nün] (إِ) elifi” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰⁹³ el-Bakara 2/33, 35; el-A'râf 7/19; Tâhâ 20/117, 120. (kb) ve (hp) nüshalarında “[ve] (يَايَا) yâ ehle[de] (Âl-i İmrân 3/64, 65, 70, 71, 89, 99; en-Nisâ 4/171; el-Mâ'ide 5/15, 19, 59, 68, 77; el-Kehf 18/77; el-Ahzâb 33/13)” misâli ziyadedir.

¹⁰⁹⁴ Kezâlike, böyle anlamındadır. Bk. Sâmi, “kezâlike”, 1153.

¹⁰⁹⁵ (kb) ve (hp) nüshalarında “ve kânûn-u kâtib[dir]” ifadesi ziyadedir.

¹⁰⁹⁶ Lokmân 31/12, 13.

¹⁰⁹⁷ Âl-i İmrân 3/154; el-Mâ'ide 5/24; eş-Şu'arâ 26/146; el-Hâkka 69/35.

¹⁰⁹⁸ (kb) ve (hp) nüshalarında “(هَٰذِهِ) hâzihî” yerine “(هَٰذَا) hâzâ” kelimesi kullanılmıştır.

¹⁰⁹⁹ (kb) ve (hp) nüshalarında “(لَكِنَّ) lâkinne” yerine “(لَكِنَّ) lâkin” kelimesi kullanılmıştır.

¹¹⁰⁰ Müşâbehet; benzemek, benzerlik anlamındadır. Bk. Nâcî, “müşâbehet”, 716.

¹¹⁰¹ (kb) nüshasında “(إِلَيْكَ) ileyke[ye müşâbehet]den ihtirâz için” yerine “(إِلَيْكَ) ileyke[ye müşâbehet]den ihtirâz edüb” ifadesi, (hp) nüshasında ise “(إِلَيْكَ) ileyke[ye müşâbehet]den ihtirâz edüb ammâ [(أُولَٰئِكَ) ulâ'ike] (وَ) vâvsız okunur” ifadesi kullanılmıştır.

¹¹⁰² et-Talâk 65/4, 6. (kb) ve (hp) nüshalarında “dahî kezâlike” ifadesi ziyadedir.

¹¹⁰³ (kb) nüshasında “[(الصَّلَاةَ) es-salât] (وَ) vâv ile yazılır” ifadesi, (hp) nüshasında ise “[(الصَّلَاةَ) es-salât] (وَ) vâv ile yazılır (إِ) elif ile okunur meğer ki [bu kelime] muzâf (izâfe edilmiş) ola ol vakit (إِ) elif ile yazılır (إِ) elif ile okunur [misâli] (صَلَاتِي) salâtî (el-En'âm 6/162) (صَلَاتِكَ) salâtiğe (el-İsrâ 17/110) (صَلَاتُهُ) salâtehû (en-Nûr 24/41) gibi [ve] illâ [bu kelime Kur'ân'da] üç yerde (وَ) vâv ile yazılır biri sûre-i Tevbe'de (إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ) inne salâteke sekenun lehum[dadır] (et-Tevbe 9/103) biri dahî sûre-i Hûd'da (أَصَلُّواْكُمْ) e salâtuke[dir] (Hûd 11/87) biri dahî sûre-i (فَذَلَّلْنَا الْمُؤْمِنُونَ) Kad eflaha'l-mü'minûnda (عَلَى صَلَواتِهِمْ يُخَافُونَ) alâ salavâtihim yuhâfîzûn[dadır] (el-Mü'minûn 23/9) bunların Kur'ân'da ihtilâfî [vâki'] olduğu için” ifadesi ziyadedir.

hayâtda (er-ribâda¹¹⁰⁴ ve (مَشْكُوتَة) mişkâtda¹¹⁰⁵ ve bunların emsâli[nde vâki‘ olan meddler] fi‘l-cümle¹¹⁰⁶ (و) vâv ile yazılır¹¹⁰⁷

¹¹⁰⁸Ve bilgil ki Kur‘ân okumaya niyet ettiğinde evvelen isti‘âze vâcibdir zîrâ Allâh te‘âlâ buyurur ki (فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ) fe-izâ kare‘te‘l-Kur‘âne feste‘iz billâh¹¹⁰⁹ -el-âye- [Kur‘ân’dan] bir âyet dahî okusa [isti‘âze] vâcibdir

[İsti‘âze] (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) e‘ûzu billâhi mine’s-şeytânî’r-racîm¹¹¹⁰ [demekdir]

Hamza¹¹¹¹ [isti‘âzeyi] (أَسْتَعِذُّ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ - إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) este‘îzu billâhi mine’s-şeytânî’r-racîm - innallâhe huve’s-semî‘u‘l-alîm [üzere] okudu

Kisâ‘î [isti‘âzeyi] (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ - إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) e‘ûzu billâhi mine’s-şeytânî’r-racîm - innallâhe huve’s-semî‘u‘l-alîm [üzere] okudu [bunlar] Rasûl -aleyhi’s-selâm-dan mervîdir

Ğayrıları meşhûr [olan isti‘âze] üzere okudular

Ammâ sûre[nin] evvelinde besmele vâcibdir

¹¹¹²[Ammâ bir işe başlarken] (بِسْمِ اللَّهِ) bismillâh deyüb ve [işin] âhirinde¹¹¹³

¹¹⁰⁴ el-Bakara 2/275, 276, 278; Âl-i İmrân 3/156; en-Nisâ 4/161.

¹¹⁰⁵ en-Nûr 24/35.

¹¹⁰⁶ Fi‘l-cümle, genellikle anlamındadır. Bk. Nâcî, “bi‘l-cümle”, 159. Bununla birlikte (**hp**) nüshasında “fi‘l-cümle” yerine “[bi‘l-]cümle” ifadesi kullanılmıştır.

¹¹⁰⁷ (**kb**) nüshasında “[ancak bir] kaç yerde (l) elif ile [yazılır] tafsîli gelse gerek[dir] in şâ‘allâhu te‘âlâ”, (**hp**) nüshasında ise “(l) elif ile okunur illâ bir kaç yerde [ımlâsı] (l) elif [ile]dir tafsîli gelse gerek[dir] in şâ‘allâhu te‘âlâ” ifadesi ziyadedir.

¹¹⁰⁸ (**kb**) nüshasında şu hâşiye mevcuttur: “İsti‘âze ile besmele[yi] bir nefesde dolaştırmak edeb değildir onun için ki zıdd ikidir (الْجِدْدَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ) ez-zıddân lâ yectemi‘ândır ya‘nî biri ism-i Allâh’dır biri ism-i şeytândır pes lâıyk olan [isti‘âze ile besmeleyi] birbirinden kat‘ ile demekdir [bu ikisinde] vasl muhâldir”.

Günümüz Türkçesiyle: İsti‘âze ile besmeleyi aralarında nefes almadan okumak edebe aykırıdır. Çünkü birbirine zıt iki şey, bir araya gelmez. Eûzü besmelede iki zıt şey vardır. Biri Allah, biri de şeytandır. Öyleyse doğru olan, nefes alarak aralarını ayırmak yani birbirine bitiş-tirmemektir.

¹¹⁰⁹ en-Nahl 16/98. (**hp**) nüshasında âyetin devamı olan “(مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) mine’s-şeytânî’r-racîm” ifadesi ziyadedir.

¹¹¹⁰ (**hp**) nüshasında “(إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) innallâhe huve’s-semî‘u‘l-alîm” ifadesi ziyadedir.

¹¹¹¹ (**kb**) ve (**hp**) nüshalarında “Hamza” ismi ziyadedir.

¹¹¹² (**hp**) nüshasında “ammâ bir işe başlarken” ifadesi ziyadedir.

¹¹¹³ (**hp**) nüshasında “[işin] âhirinde” yerine “[işin] sonunda” ifadesi kullanılmıştır.

(الْحَمْدُ لِلَّهِ) el-hamdu lillâh demek lâzımdır¹¹¹⁴

Ve dahî [bir kimse] Kur’ân okurken selâm alsa ya [Kur’ân okurken] mü’ezzine icâbet etse¹¹¹⁵ ya [Kur’ân okurken] tesbîh ya tehlîl¹¹¹⁶ etse isti’âzeyi tekrâr etmek lâzım değildir ammâ dünyâ kelâmını söylese ya bir ğayrı nesne ile meşğûl olsa¹¹¹⁷ tekrâr isti’âze lâzımdır¹¹¹⁸ [el-Fetâva’t-]Tatarhâniyye’de [böyle] mastûrdur¹¹¹⁹

İsti’âzeden murâd¹¹²⁰ [oldur ki bir kimse] Kur’ân okurken ve [Allâh’ı] tevhîd ederken ve namâz kılarken şeytân-ı la’în¹¹²¹ [ol] kârînin diline hatâ getirir¹¹²² ve dahî¹¹²³ [gönlünü ve] fikrini ğayrıya alır¹¹²⁴ ve dahî¹¹²⁵ [isti’âzenin] ma’nâsı la’netle taşlanmış şeytânın şerrinden Allâh te’âlâya sığınırım demektir ve ğazab¹¹²⁶ vaktinde dahî isti’âze¹¹²⁷ sünnetdir

(بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) bismillâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm¹¹²⁸ Kur’ân’dandır

Hüsni’l-kârî’de eydür [ki] sûre[nin] evvelinde (أَعُوذُ) e’ûzuden sonra besmele ile ibtidâ etmek cemî’-i kurrâya lâzımdır onlarla başlamak sünnet ve vâcibdir¹¹²⁹ illâ

¹¹¹⁴ (hp) nüshasında “küll (her) işe başlarken dahî [böyledir]” ifadesi, (kb) nüshasında ise “ammâ bir âyete başlarken (بِسْمِ اللَّهِ) bismillâh deyüb [âyetin] sonunda (الْحَمْدُ لِلَّهِ) el-hamdu lillâh [demek] için isti’âze lâzım değil[dir]” ifadesi ziyadedir.

¹¹¹⁵ Müezzine icâbet etmek, söylediklerini aynen tekrarlamak anlamındadır.

¹¹¹⁶ Tehlîl, lâ ilâhe illâllâh demektir. Bk. Salâhî, “tehlîl”, 3/173.

¹¹¹⁷ (kb) nüshasında “ya bir ğayrı nesne ile meşğûl olsa” yerine “işin sonun[d]a”, (hp) nüshasında ise “ya dünyâ işi işlese yine” ifadesi kullanılmıştır.

¹¹¹⁸ (kb) nüshasında “tekrâr isti’âze lâzımdır” yerine “tekrâr isti’âze ede”, (hp) nüshasında ise “tekrâr isti’âze eyleye” ifadesi kullanılmıştır.

¹¹¹⁹ (kb) nüshasında “[el-Fetâva’t-]Tatarhâniyye’de [böyle] mastûrdur” yerine “[el-Fetâva’t-]Tatarhân[iyye]’de böyledir”, (hp) nüshasında ise “[el-Fetâva’t-]Tatarhân[iyye]’de [böyle] eydür” ifadesi kullanılmıştır.

¹¹²⁰ (kb) nüshasında “oldur ki”, (hp) nüshasında ise “budur ki” ifadesi ziyadedir.

¹¹²¹ Şeytân-ı la’în, lânetlenmiş şeytan anlamındadır. Bk. Bahaeddin, “la’în”, 627.

¹¹²² (kb) ve (hp) nüshalarında “hatâ getirir” yerine “hatâ getirmeye” ifadesi kullanılmıştır.

¹¹²³ (hp) nüshasında “gönlünü [ve]” ifadesi ziyadedir.

¹¹²⁴ (kb) ve (hp) nüshalarında “fikrini ğayrıya alır” yerine “fikrini Hüdâ’dan ayırmaya” ifadesi kullanılmıştır.

¹¹²⁵ (kb) nüshasında “isti’âzenin” ifadesi ziyadedir.

¹¹²⁶ Gazab; öfke ve kızgınlık anlamındadır. Bk. Cûdî Efendî, “ğazab”, 693.

¹¹²⁷ (kb) ve (hp) nüshalarında “gerekdir [ve]” ifadesi ziyadedir.

¹¹²⁸ el-Fâtîha 1/1; en-Neml 27/30. (hp) nüshasında (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) bismillâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm” yerine “besmele” kelimesi kullanılmıştır.

¹¹²⁹ (kb) ve (hp) nüshalarında “sûre[nin] evvelinde (أَعُوذُ) e’ûzuden sonra besmele ile ibtidâ etmek cemî’-i kurrâya lâzımdır onlarla başlamak sünnet ve vâcibdir” yerine “te’avvûzden (isti’âzeden) sonra

sûre-i Berâ'e'de [sünnet ve vâcib] değil[dir] zîrâ [sûre-i Berâ'e âyet-i seyf ile ve¹¹³⁰] ğazab ile nâzil olmuşdur¹¹³¹ [oysa ki] besmele rahmet âyetidir [ğazab ve rahmetin her] ikisi bir yerde cem' olmaz¹¹³² sûre-i Berâ'e'nin eczâsında¹¹³³ dahî öyledir

Ammâ [el-Fetâva't-]Tatarhâniyye'de Muhammed b. Mukâtil'den¹¹³⁴ nakl ed[il]ir ki sûre-i Berâ'e'de besmeleyi terk etmek hatâdır meğer yukarı yanında[ki] ğayrı sûreyi [sûre-i Berâ'e'ye] vasl ede ol vakit [besmeleyi terk etmek] câ'izdir¹¹³⁵

Ve bu muhtasar risâle ancak mübtedîler için tesvîd olundu¹¹³⁶ [bu risâlede bildirilen husûsların] tafsîlini ve isbâtını isteyen¹¹³⁷ Asl-ı Arabî kitâbına nazar ede¹¹³⁸ -ki [bu kitâbın] ismi *Zahîretü'l-kârî*'dir-¹¹³⁹

besmele ile ibtidâ etmek gerek[dir] eğer [te'avvüz ve besmele] sûre evvelinde olursa cemî'-i kurrâ - rahimehumullâh- katında [bu] sünnetdir" ifadesi kullanılmıştır.

¹¹³⁰ (kb) ve (hp) nüshalarında "âyet-i seyf ile ve" ifadesi ziyadedir.

¹¹³¹ Seyf ve kıtâl âyetleri için bk. et-Tevbe 9/5, 29, 36.

¹¹³² (hp) nüshasında "[ğazab ve rahmetin her] ikisi bir yerde cem' olmaz" yerine "öyle ise rahmet ile ğazab bir arada cem' olmazlar" ifadesi kullanılmıştır.

¹¹³³ Eczâ; bölümler, âyet araları anlamındadır. Bk. Mustafa, "ceze'e", 119. Bununla beraber (mk) nüshasında "sûre-i Berâ'e'nin eczâsında" yerine "[sûre-i Berâ'e'nin] âyet[lerin]in eczâsında" ifadesi kullanılmıştır.

¹¹³⁴ Bu isim adı altında farklı künye ve lakaplarla tanınan birden fazla kişinin varlığı söz konusu olduğundan burada kimden bahsedildiği tam olarak tespit edilememektedir.

¹¹³⁵ (hp) nüshasında şu cümleler ziyadedir: "sûre-i Vâkı'a'da (وَنُنشِئُكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ) ve nünşi'ekum fi mâ lâ ta'lemûn (el-Vâkı'a 56/61) maktû'[nun] hilâf[ımadır] (وَجَنَّتْ نَعِيمٌ) ve cennetu na'im (el-Vâkı'a 56/89) uzun (ت) tâ ile[dir] (إِلَّا الْمَطْهُرُونَ) illâ'l-mutahherûn (el-Vâkı'a 56/79) (هـ) hânın teşdîdi ile[dir] ancak

Kâle Rasûlullâh -sallâllâhu te'âlâ aleyhi ve sellem- (مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْوَاقِعَةِ وَتَعَلَّمَهَا لَمْ يَكْتَبْ مِنَ الْغَافِلِينَ) men kara'e sûrete'l-Vâkı'ati ve te'allemehâ lem yukteb mine'l-ğâfilîn [ve kâle Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-] (مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْوَاقِعَةِ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ لَمْ يُصِبْهُ فَقْرٌ أَبَدًا) men kara'e sûrete'l-Vâkı'ati fi külli leyletin lem yusibhu fakrun ebeden (Her iki rivayet de uydurma hadis kitaplarında geçmektedir. Bk. Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerî'ati'l-merfû'a ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-mevzû'a*, nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf - Abdullah Muhammed es-Sıddîk (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1401/1981), 1/301; Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 311).

Kaçan bir kimesne Kur'ân-ı azîmu's-ş-a'nı okumayı dilese ve okusa [şu] beş nesneye niyet eyleye evvel[i] Allâh te'âlânın rızâsı için okuya ikinci[sî] günâhı afv olmak için okuya üçüncü[sü] İblîs'i [yanından] sürmek için okuya dördüncü[sü] kabri nûr olmak için okuya beşinci[sî] derecesi ziyade olmak için okuya".

¹¹³⁶ (mk) nüshasında "tesvîd olundu" yerine "tamâm oldu" ifadesi kullanılmıştır.

¹¹³⁷ (mk) nüshasında "[bu risâlede bildirilen husûsların] tafsîlini ve isbâtını isteyen" yerine "[bu risâlede bildirilen husûsların] tafsîlini murâd eden", (hp) nüshasında ise "[bu risâlede bildirilen husûsların] noksânını (eksik kalanlarını) isteyen" ifadesi kullanılmıştır.

¹¹³⁸ (hp) nüshasında "Asl-ı Arabî kitâbına nazar ede" yerine "ziyade[sini] Asl-ı Arabî kitâbda arasın nazar eylesin bulsun" ifadesi kullanılmıştır.

¹¹³⁹ (he) nüshasında "[bu kitâbın] ismi *Zahîretü'l-kârî*'dir-" yerine "ol kitâba *Zahîretü'l-kârî* derler-" ifadesi kullanılmıştır.

Vallâhu te‘âlâ a‘lem ve ahkem¹¹⁴⁰

Vaka‘a’t-tahrîr fî 25 Rebî‘u’l-evvel

fî yevmi’l-isneyn

sene sittîn ba‘de’l-elf¹¹⁴¹

¹¹⁴⁰ **(he)** ve **(hp)** nüshalarında “vallâhu te‘âlâ a‘lem ve ahkem” yerine “vallâhu a‘lem bi’s-savâb” ifadesi kullanılmıştır.

¹¹⁴¹ Ferâğ kaydı/ketebe kaydı, kopyalanma işleminin tamamlandığını belirtmek amacıyla müstensihler tarafından yazma eserlerin sonuna eklenen istinsâha ilişkin küçük notlardır.

“Vaka‘a’t-tahrîr fî 25 Rebî‘ü’l-evvel fî yevmi’l-isneyn sene sittîn ba‘de’l-elf” ifadesi **(aö)** nüshasının ferâğ kaydıdır. Bu kaydın mânası şöyledir: “Bu yazı **25 Rebûlevvel 1060/28 Mart 1650**’de Pazartesi günü tamamlanmıştır”.

(ak) nüshasında yer alan ferâğ kaydı ise şöyledir: “Temme’l-kitâb fî avâhiri şehri Muharrem fî yevmi seysenbe fî vakti’z-zuhr târîh 993”. Bu kaydın mânası da şöyledir: “Bu kitap **Muharrem 993/Ocak 1585**’de Muharrem ayının sonlarında Salı günü öğle vaktinde tamamlanmıştır”. Söz konusu kayıta geçen “seysenbe”, Kazakçada Salı günü anlamında kullanılmaktadır.

Yine bu bağlamda **(he)** ve **(ak)** nüshalarında sadece “temme”, **(hp)** nüshasında ise sadece “temme’l-kitâb bi-avni’llâhi’l-Meliki’l-Vehhâb” ifadesi yer almaktadır. Bu iki ifade göz ardı edildiğinde **(he)**, **(kb)**, **(mk)** ve **(hp)** nüshalarında herhangi bir ferâğ kaydına rastlanmadığı ifade edilebilir.

1.10. Bâb-ı Tekbîr¹¹⁴²

Bu bâb tekbîri bildirir

إِذَا كَبَّرُوا فِي آخِرِ النَّاسِ أَرْدَفُوا مَعَ الْحَمْدِ حَتَّى الْمُفْلِحُونَ تَوَسَّلُوا

وَقَالَ بِهِ الْبَزِّي مِنْ آخِرِ الضُّحَى وَبَعْضٌ لَهُ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ وَصَّلَا

*Îzâ kebberrû fî âhiri'n-Nâsi erdefû Me'a'l-Hamdi¹¹⁴³ hatte'l-
müflihûne¹¹⁴⁴ tevessülâ*

*Ve kâle bi-hi'l-Bezziyyü¹¹⁴⁵ min âhiri'd-Duhâ Ve ba'dun le-hû min âhiri'l-Leyli
vassalâ¹¹⁴⁶*

Tekbîr getirmeye sûrenin âhirinden başlamak gerekdir ulemâ ortasında [tekbîrin ibtidâsı husûsunda] ihtilâf vâki' oldu ammâ Bezzî rivâyet eder [ki] İbn Kesîr -isnâd ile- Duhâ sûresinin âhirinden tekbîr[e] başlaya ve her sûrenin âhirinde tâ (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ) kul e'ûzu bi-rabbi'n-nâsa¹¹⁴⁷ varınca[ya kadar] tekbîr ede ve ba'zılar katında [ise İbn Kesîr] Leyl [sûresi]nin âhirinden [tekbîre] başlaya

Geldik imdî tekbîri sûre[nin] âhiline ulaşıra[na] ve [bu kimse] tekbîrin âhirini dilerse besmeleye ulaşırsın [vasl eylesin] dilerse kat' eylesin besmeleden ibtidâ

¹¹⁴² (hp) nüshasının son kısmında yukarıdaki yedi bâba mülhak/ek bir bölüm daha kaleme alınmış, bâb başlığı da müstensih tarafından “Bâb-ı Tekbîr” olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla (hp) nüshasının fazladan bir bâb içermesi bu nüshayı diğer beş nüshadan farklı ve daha önemli kılmaktadır.

¹¹⁴³ Bir çok ismi bulunan Fâtiha'nın bir diğer adı da Hamd sûresidir. Bu isimlendirme sûrenin ikinci âyetinin başında geçen “el-hamd” kelimesinden veya sûrenin bütününde varlığı hissedilen “hamd” anlamından alınarak yapılmış olmalıdır.

¹¹⁴⁴ el-Bakara 2/5.

¹¹⁴⁵ Kırâat-i seb'a imamlarından İbn Kesîr'in meşhur iki râvisinden biridir.

¹¹⁴⁶ Bu iki beyit Şâtıbî'nin 1173 beyitlik *Hurzü'l-emânî* (Şâtıbiyye) adlı eserinde geçmekte ve bu eserin 1127 ve 1128. beyitlerini oluşturmaktadır. Bk. Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî el-Endelüsî, *Hurzü'l-emânî ve vechü't-tehânî fî'l-kırâ'âtî's-seb'*, thk. Muhammed Temîm ez-Zü'bî (Medine: Mektebetü Dâri'l-Hüdâ, 1431/2010), 90. Bu iki beytin mânası ise şöyledir: “(Mekke kurrâsı) Nâs sûresini tilâvet edip sonunda tekbîr getirdiklerinde Yüce Allah'a yakınlık için Fâtiha sûresi ile Bakara sûresinin ilk beş âyetini (bu tekbîre) ilâve ederler. Bezzî tekbîrin Duhâ sûresinin bitiminde başlayıp Nâs sûresinin bitiminde sona erdiğini söylerken bazıları da Bezzî'nin bu tekbîrinin Leyl sûresinin bitiminde -yani Duhâ sûresinin başlangıcında- başlayıp Nâs sûresinin başlangıcında sona erdiğini söylemişlerdir”. Daha geniş bilgi için bk. Abdülfettâh Abdülganî el-Kâdî, *el-Vâfî fî şerhi's-Şâtıbiyye fî'l-kırâ'âtî's-seb'* (Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1412/1992), 384-385.

¹¹⁴⁷ en-Nâs 114/1.

etsin ve lâkin kaçan tekbîri besmeleye ulaşırsa besmelede kat' etmesin [sûrenin evveline vasl etsin] ve ba'zı ehl-i edâ sûrenin âhirinde [kat'] eder dahî tekbîrden ibtidâ eder tekbîri dahî besmeleye vasl eder bu dahî sahîh rivâyetdir [ve ol kimse] kaçan Nâs [sûresi]nin âhirinde tekbîr etse [derhâl] Fâti'hâ [sûresini] okuya ve beş âyet [dahî] Bakara sûresinden okuya [kurrâ-i] Kûfîyyûn[un] adedi üzerine -ya'nî (أُولَئِكَ هُمْ) (الْمُفْلِحُونَ) ulâ'ike humu'l-müflihûna¹¹⁴⁸ varınca[ya kadar okuya]- ondan sonra hatim du'âsını okuya

Geldik imdî tekbîr nedir [tekbîr sîğası husûsunda] ulemâ ortasında ihtilâf vardır ba'zıları [tekbîr] (اللَّهُ أَكْبَرُ) Allâhu ekber [demekdir] dediler ancak ba'zıları ((اللَّهُ أَكْبَرُ)) Allâhu ekbere] (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ) lâ ilâhe illâllâhu vallâhu ekberi -ya'nî tehlîli-damm eylediler¹¹⁴⁹ ammâ [ehl-i] tahammül¹¹⁵⁰ [ve] edâdan hiç kimesne [tekbîre tehlîli] damm etmedi [bunların] ikisi dahî hadîs-i nebevîden sahîh rivâyetlerle istidlâl ed[il]ir

Geldik imdî kaçan tekbîri sûrenin âhirine ulaşırsan eğer [sûrenin] âhir [harf]i sâkin olsa [bu sâkin harf]i kesre ile harekelendirmek gerekdir [misâli] (فَحَيِّتْ...اللَّهُ أَكْبَرُ) fe-haddis¹¹⁵¹ ...Allâhu ekber gibi (فَارْعَبْ...اللَّهُ أَكْبَرُ) ferğab¹¹⁵² ...Allâhu ekber gibi eğer [sûrenin âhir harf]i tenvîn[li] olursa yine tenvîni kesre ile harekelendirmek gerekdir gerekse ol [tenvîn] münevven meftûh olsun gerekse [münevven] madmûm olsun gerekse [münevven] meksûr olsun [hâl aynı olur] [misâli] (تَوَابًا...اللَّهُ أَكْبَرُ) tevvâben¹¹⁵³ ...Allâhu ekber gibi (لَحْيِيرٌ...اللَّهُ أَكْبَرُ) le-habîrun¹¹⁵⁴ ...Allâhu ekber gibi (مِنْ مَسَدٍ...اللَّهُ أَكْبَرُ) min mesedin¹¹⁵⁵ ...Allâhu ekber gibi ve eğer sûrenin âhir [harf]i meftûh olsa fetha edesin ve eğer meksûr olsa kesre edesin ve eğer madmûm olsa damme edesin [misâli] (وَإِلَّا حَسَدٌ...اللَّهُ أَكْبَرُ) izâ hasede¹¹⁵⁶ ...Allâhu ekber gibi (وَالنَّاسِ...اللَّهُ أَكْبَرُ) ve'n-

¹¹⁴⁸ el-Bakara 2/5.

¹¹⁴⁹ Damm etmek, eklemek anlamındadır. Bk. Salâhî, "damm", 4/109.

¹¹⁵⁰ Ehl-i tahammül, kıraati semâ ve arz yoluyla öğrenen âlimler anlamındadır.

¹¹⁵¹ ed-Duhâ 93/11.

¹¹⁵² el-Înşirâh 94/8.

¹¹⁵³ en-Nasr 110/3.

¹¹⁵⁴ el-Âdiyât 100/11.

¹¹⁵⁵ Tebbet 111/5.

¹¹⁵⁶ el-Felak 113/5.

nâsi¹¹⁵⁷ ...Allâhu ekber gibi (هُوَ الْأَبْنَرُ... اللَّهُ أَكْبَرُ) huve'l-ebteru¹¹⁵⁸ ...Allâhu ekber gibi ve eğer sûrenin âhir [harf]i [zamîr olan] kinâyet (و) vâvı ile mevsûl olsa [bu harf-i medd olan] (و) vâvı hazf edesin [misâli] (رَبُّهُ... اللَّهُ أَكْبَرُ) rabbehû¹¹⁵⁹ ...Allâhu ekber gibi (شَرًّا) şerran yerahû¹¹⁶⁰ ...Allâhu ekber gibi

Geldik imdî [(اللَّهُ أَكْبَرُ) Allâhu ekberdeki] (الله) Allâh [lafzının evvelin]de (l) elif-i vasıl¹¹⁶¹ gele sen de [sûrenin âhirini bu tekbîre ulaştırırsan bu (l) elifi] hazf edesin zîrâ [(الله) Allâh lafzının] (l) elif-i vasla ihtiyâcı yokdur illâ ibtidâda [(l) elif-i vasla ihtiyâcı vardır] ğayrısında değil[dir]

¹¹⁵⁷ en-Nâs 114/6.

¹¹⁵⁸ el-Kevser 108/3.

¹¹⁵⁹ el-Beyyine 98/8.

¹¹⁶⁰ ez-Zilzâl 99/8.

¹¹⁶¹ Elif-i vasıl, başlangıç durumunda okunup geçiş durumunda okunmayan eliftir. Bu elif, daha çok “hemze-i vasıl” olarak bilinir.

2. METİN DIŞI NOTLAR

a. (aö) nüshası:

1. Nüshanın ilk sayfasında şu hadis yer almaktadır:

مَنْ لَمْ تَنْتَهُ صَلَاتُهُ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ لَمْ يَزِدْهُ مِنَ اللَّهِ إِلَّا بُعْدًا¹¹⁶²

Tercümesi şöyledir:

Kişinin namazı kendisini kötülük ve çirkinliklerden alıkoymuyorsa o namaz sadece Allah'tan daha çok uzaklaşmasına yarar.

2. Nüshanın ilk sayfasında şu hadis yer almaktadır:

تَعَاهَدُوا هَذَا الْقُرْآنَ فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَهُوَ أَشَدُّ تَقَلُّبًا مِنَ الْإِبِلِ فِي عُقْلِهَا¹¹⁶³

Tercümesi şöyledir:

Şu Kur'an'ı hâfızanızda korumaya özen gösterin. Muhammed'in canını kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun ki Kur'an'ın hâfızadan çıkıp gitmesi bağlı bir devenin ipinden boşanıp gitmesinden daha hızlıdır.

3. Nüshanın ilk sayfasında şu hadis yer almaktadır:

لَا تُظْهِرِ السَّمَاءَةَ لِأَخِيكَ فَيُعَافِيَهُ اللَّهُ وَيَبْتَئِلَكَ¹¹⁶⁴

Tercümesi şöyledir:

Din kardeşinin başına gelen belâya sevinme! Zira Allah ona rahmet eder, seni de belâya uğratır.

4. Nüshanın ilk sayfasında şu hadis yer almaktadır:

مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَرَأَى أَنَّ أَحَدًا أُعْطِيَ أَفْضَلَ مِمَّا أُعْطِيَ فَقَدْ عَظَّمَ صَغِيرًا وَصَغَّرَ عَظِيمًا¹¹⁶⁵

¹¹⁶² Hadisin nüshadaki yeri için bk. *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 1a. Hadis için bk. Ebû'l-Kâsım Süleymân et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, nşr. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, 1415/1994), 11/55.

¹¹⁶³ Hadisin nüshadaki yeri için bk. *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 1a. Hadis için bk. Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 231.

¹¹⁶⁴ Hadisin nüshadaki yeri için bk. *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 1a. Hadis için bk. Tirmizî, "Sıfatü'l-Kıyâme", 54.

¹¹⁶⁵ Hadisin nüshadaki yeri için bk. *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 1a. Hadis için bk. Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, nşr. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 4/191.

Tercümesi şöyledir:

Kur'ân'ı okuyan ve bir başkasına kendisine verildiğinden daha fazla mükâfat verildiğini gören kişi küçük olanı büyük, büyük olanı ise küçük görmüş olur.

5. Nüshanın ilk sayfasında şu hadis yer almaktadır:

إِنَّ الْبَلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ¹¹⁶⁶

Tercümesi şöyledir:

Belâ, ağızdan çıkan söze bağlıdır.

¹¹⁶⁶ Hadisin nüshadaki yeri için bk. *Zahîretü'l-kârî* (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 1a. Hadis için bk. Muhammed b. Selâme b. Ca'fer el-Kudâ'î, *Müsnedü's-Şihâb*, Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1407/1986), 1/161.

6. Nüshanın sonunda yedi kıraat imamı ve râvilerine işaret eden bazı bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerden hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

[الرُّمُوزُ الْفَرْدِيَّةُ]							
أَسْمَاءُ الْقُرَّاءِ السَّبْعَةِ مُتَفَرِّقِينَ وَمَا لَهُمْ مِنَ الْحُرُوفِ وَهَذَا يُسَمَّى رَمْزًا حَرْفِيًّا							
ابن عامر ك		أبو عمرو ح		ابن كثير د		نافع أ	
ابن ذكوان م	هشام ل	السوسي ي	الدوري ط	قتبل ز	البزي ه	ورش ج	قالون ب
الكساني ر		حمزة ف		عاصم ن			
الدوري ت	أبو الحارث س	خلاد ق	خلف ض	حفص ع	شعبة ص		
[الرُّمُوزُ الْجَمَاعِيَّةُ]							
أَسْمَاءُ الْقُرَّاءِ السَّبْعَةِ مُجْتَمِعِينَ وَمَا لَهُمْ مِنَ الْحُرُوفِ وَالْكَلِمِ وَهَذَا يُسَمَّى رَمْزًا حَرْفِيًّا وَكَلِمِيًّا							
الكوفيون وابن عامر ذ		القراء السبعة إلا نافع خ		الكوفيون (عاصم وحمزة والكساني) ث			
حمزة والكساني ش		الكوفيون وأبو عمرو غ		الكوفيون وابن كثير ظ			
نافع وابن عامر عَمَ		حمزة والكساني وحفص صِحَاب		حمزة والكساني وشعبة صُحْبَة			
ابن كثير وأبو عمر وابن عامر نَقَر		ابن كثير وأبو عمرو حَقَّ		نافع وابن كثير وأبو عمرو سَمَا			
الكوفيون ونافع جِصْن				نافع وابن كثير جَزْمِي			

Tablo 3: Yedi Kıraat İmamı ve Râvilerine İşaret Eden Harf ve Kelime Remizleri
(Nüshadaki yeri için bk. Zahiretü'l-kâri (Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 589444), 18b.)

b. (he) nüshası:

1. Nüshanın son sayfasında şu beyit yer almaktadır:

Hayra yazsın şerrini onun Kirâmen Kim du'â ile anarsa iş bu hattın
*Kâtibîn kâtibin*¹¹⁶⁷

Günümüz Türkçesiyle:

Bu risâleyi yazana kim dua ederse Kirâmen Kâtibîn melekleri onun günahlarını sevap olarak yazsın.

2. Nüshanın son sayfasında birkaç dua zikredilmektedir:

لِدْفَعِ الْخَوَاطِرِ يَضَعُ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى قَلْبِهِ الصَّنَوْبَرِي تَحْتَ التَّدْيِ الْأَيْسَرِ ثُمَّ يَقُولُ سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْخَلَّاقِ الْفَعَّالِ (إِنْ
يَشَاءُ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ)

لِدْفَعِ الْخَوَاطِرِ النَّفْسَانِيَّةِ (اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي وَمِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَّتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى
صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)

لِدْفَعِ الْخَوَاطِرِ الشَّيْطَانِيَّةِ أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللَّهِ وَجَلَالِهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وَإِضْلَالِهِ أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللَّهِ وَجَلَالِهِ مِنَ الشَّيْطَانِ
الرَّجِيمِ وَضَلَالِهِ أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللَّهِ وَجَلَالِهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وَإِغْوَائِهِ أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللَّهِ وَكِبْرِيَائِهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
وَبَلَائِهِ

(مِنْ قَوَائِلِ شَيْخِ رَبِّينَ الدِّينِ الْحَافِي)¹¹⁶⁸

Tercümesi şöyledir:

Kişi kötü düşünceleri kendisinden uzaklaştırmak için sağ elini kalbinin üzerine sol göğsünün hemen altına koymalı ve şöyle demelidir: “Yaratan, yöneten ve dilediğini yapan Allah her türlü noksanlıktan münezzehtir. Eğer O, dilerse sizi yok eder ve yerinize yepyeni bir topluluk getirir.”¹¹⁶⁹

Nefsânî düşüncelerden uzaklaşmak için şöyle demelidir: “Ey Allah’ım, nefsimin ve perçeminden tutup yönettiğin her bir canlının şerrinden sana sığınırım. Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır.”¹¹⁷⁰

¹¹⁶⁷ Nüshadaki yeri için bk. *Zahîretü’l-kârî* (Hüdai Efendi, 366436), 114a.

¹¹⁶⁸ Nüshadaki yeri için bk. *Zahîretü’l-kârî* (Hüdai Efendi, 366436), 114a.

¹¹⁶⁹ Fâtır 35/16.

¹¹⁷⁰ Hûd 11/56.

Şeytanî düşüncelerden korunmak için de şöyle demelidir: “Kovulmuş şeytandan ve onun saptırmasından Allah’ın izzet ve azametine sığınırım. Taşlanmış şeytandan ve onun sapkınlığından Allah’ın izzet ve azametine sığınırım. Lânetlenmiş şeytandan ve onun ayartmasından Allah’ın izzet ve azametine sığınırım. Reddolanmış şeytandan ve onun getireceği felâketten Allah’ın izzet ve azametine sığınırım.”

(Şeyh Zeynüddîn el-Hâfi’nin¹¹⁷¹ esaslarından)

3. Nüşanın son sayfasında yine birkaç dua dile getirilmektedir:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ لَا أَسْتَطِيعُ دَفْعَ مَا أَكْرَهُ، وَلَا أَمْلِكُ نَفْعَ مَا أَرْجُو، وَأَصْبَحَ الْأَمْرُ بِيَدِ غَيْرِي، وَأَصْبَحْتُ مُرْتَهَنًا بِعَمَلِي، فَلَا فَقِيرَ أَفْقَرُ مِنِّي، اللَّهُمَّ لَا تُشِمْتُ بِي عَذْرَايَ، وَلَا تَسُوْ بِصَدِيقِي، وَلَا تَجْعَلْ مُصِيبَتِي فِي دِينِي، وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمِّي، وَمَبْلَغَ عِلْمِي، وَلَا تُسَلِّطْ عَلَيَّ مَنْ لَا يَرْحَمُنِي

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الذُّنُوبِ الَّتِي تُزِيلُ النِّعَمَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الذُّنُوبِ الَّتِي تُوجِبُ النِّقَمَ¹¹⁷²

Tercümesi şöyledir:

Ey Rabbim, istemediğimi engelleyemem, umduğumu elde edemem, amellerime bağlı olsam da işler artık beni aştı, benden daha muhtaç kimse de yoktur. Ey Allah’ım, beni düşmanımın diline düşürme, dostumu bana düşman yapma, felâketimi dinimde yaşatma, en büyük kaygımı dünya eyleme, ilmimin karşılığını da dünya kılma, merhametsizi bana musallat etme!

Ey Allah’ım, nimetleri giderecek günahlardan sana sığınıyorum, öfkeyi getirecek günahlardan da sana sığınıyorum.

¹¹⁷¹ Tam adı Zeynüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hâfi’dir (öl. 838/1435). Kendi lakabıyla anılan Zeyniyye tarikatının kurucusudur. Zamanının meşhur âlim ve mutasavvıflarını etkilemiş, tasavvuf ve tarikat anlayışına dair bir çok kitap ve risâle telif etmiştir. Ayrıca bk. Bekir Köle, *Zeynüddin-i Hafi Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Anlayışı ve el-Vasâya’l-Kudsiyye’nin Tahkiki* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 14-21; 101-102.

¹¹⁷² Nüşadaki yeri için bk. *Zahîretü’l-kârî* (Hüdaî Efendi, 366436), 114a. Hadis kaynaklarına göre bu dua Hz. İsa’ya nisbet edilmiştir. Bu ve benzeri rivayetler için bk. Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî, *el-Musannef*, nşr. Habîbürrahmân el-A’zamî (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 2. Basım, 1403/1983), 1/37; Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, nşr. Muhammed Avvâme (Cidde: Dârü’l-Kıble, 1427/2006), 15/199.

c. (ak) nüshası:

1. Nüshanın ilk sayfasında şu hadis yer almaktadır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: أَلَا إِنَّ الدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ مَلْعُونٌ مَا فِيهَا إِلَّا ذِكْرَ اللَّهِ وَمَا وَالَاهُ وَغَالِمًا وَمُتَعَلِّمًا¹¹⁷³

Tercümesi şöyledir:

Dünya ve içindekiler lânetlenmiştir, ancak Yüce Allah’a yapılan zikir, kişiyi zikre götüren şeyler, âlim ve talebe bundan müstesnâdır.

2. Nüshanın ilk sayfasında şu hadis yer almaktadır:

وَلَا تَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قُبُورًا¹¹⁷⁴

Tercümesi şöyledir:

Evlerinizi kabirlere çevirmeyin.

3. Nüshanın ilk sayfasında şu beyit yer almaktadır:

تَعَلَّمْ يَا فَتَى فَالْجَهْلُ عَارٌ وَلَا يَرْضَى بِهِ إِلَّا جَمَارٌ¹¹⁷⁵

Tercümesi şöyledir:

Ey genç, oku, ilim öğren, zîra cehalet utançtır. Bu utanca râzı olan da ancak eşektir.

4. Nüshanın son sayfasında şu beyit yer almaktadır:

*Tanrı rahmet eyleye ol hân için Kim Fâtiha okuya yazan için*¹¹⁷⁶

Günümüz Türkçesiyle:

Yüce Allah bu eseri okuyana da bu eseri kaleme alanın rûhuna bir Fâtiha okuyana da bolca rahmet eylesin.”

¹¹⁷³ Hadisin nüshadaki yeri için bk. *Zahîretü'l-kârî* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 600701), 1a. Hadis için bk. Tirmizî, “Zühd”, 14; İbn Mâce, “Zühd”, 3.

¹¹⁷⁴ Hadisin nüshadaki yeri için bk. *Zahîretü'l-kârî* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 600701), 1a. Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 97; İbn Mâce, “İkâmetü's-Salâh”, 186.

¹¹⁷⁵ Nüshadaki yeri için bk. *Zahîretü'l-kârî* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 600701), 1a.

¹¹⁷⁶ Nüshadaki yeri için bk. *Zahîretü'l-kârî* (Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 600701), 21b.

5. Nüshanın son sayfasında şu söz yer almaktadır:

الْخَطُّ بَاقٍ وَالْعَمْرُ فَنَانِ الْعَبْدُ عَاصٍ وَالرَّبُّ عَافٍ¹¹⁷⁷

Tercümesi şöyledir:

Yazı kalıcıdır, ömür ise geçici; kul günahkârdır, Rabb ise affedici.

6. Nüshanın en sonunda ise şu ifadeler yer almaktadır:

رُوي عن ابن مالك رضي الله عنه وعن أبي سعيد الخدري عن النبي عليه وسلم إن في فاتحة الكتاب سبعة أسماء من أسماء الشَّيْطَانِ أُولُهَا دُلَّةٌ وَالثَّانِي هَرَبٌ وَالثَّلَاثُ كَيُومٌ وَالرَّابِعُ كَنَعٌ وَالْخَامِسُ كَنَسٌ وَالسَّادِسُ مَصْرَاطٌ وَالسَّابِعُ تَعْلِيٌّ

مَنْ أَدْخَلَ هَذِهِ الْمُسَمَّيَاتِ فِي صَلَاةٍ يُفْسِدُ صَلَاتَهُ¹¹⁷⁸

وَقُرِئَ: الْحَمْدُ (قَطَعَ) لِلَّهِ (قَطَعَ) رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَنَ الرَّحِيمَ مَلِكٌ (قَطَعَ) يَوْمَ الدِّينِ إِيَّاكَ (قَطَعَ) نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ (قَطَعَ) نَسْتَعِينُ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (قَطَعَ) صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ (قَطَعَ) عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ آمِينَ¹¹⁷⁹

Tercümesi şöyledir:

İbn Mâlik (r.a.) ve Ebû Sa'îd el-Hudrî'den (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: Fâtiha sûresinde şeytanın yedi farklı ismi bulunmaktadır. Birincisi “dülillâh”, ikincisi “hirab”, üçüncüsü “kiyevm”, dördüncüsü “kena”, beşincisi “kenes”, altıncısı “mesirât” ve yedincisi “te‘aley”dir. Kim bu isimleri namazda okursa namazı fâsid olur.

d. (hp) nüshası:

1. Nüshanın son sayfasında şu beyit yer almaktadır:

Allâh te‘âlâdan türlü rahmet
Fâtiha okuya bunu yazana¹¹⁸⁰
kazana

¹¹⁷⁷ Nüşadaki yeri için bk. *Zahîretü'l-kârî* (Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 600701), 21b.

¹¹⁷⁸ Fâtiha sûresinin zikredilen yedi yerinde vasıl yapılması sonucu namazın bozulacağını haber veren bu rivayete temel hadis kaynaklarında rastlanılmamıştır.

¹¹⁷⁹ Nüşadaki yeri için bk. *Zahîretü'l-kârî* (Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 600701), 22a.

¹¹⁸⁰ Nüşadaki yeri için bk. *Zahîretü'l-kârî* (Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 123901), 40b.

SONUÇ

Yazma eserlere yönelik tahkik çalışmaları, tarihî, kültürel, dinî ve ilmî mirasın korunması ve doğru bir şekilde anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu tür çalışmalar, yazma eserlerin yeniden gün yüzüne çıkarılması ve gelecek nesillere aktarılması açısından da kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda bu tez çalışması, bilimsel ve kültürel değerin korunması, dinî bilgilerin doğru aktarılması, metinlerin doğru anlaşılması ve yorumlanması, dil ve terminolojinin incelenmesi, müelliflerin ve dönemlerinin tanınması gibi çeşitli yönlerden büyük bir öneme sahiptir.

Osmanlı döneminde Kur'ân ile ilgili çalışmalar yapan birçok âlim yetişmiş, tecvid ve kıraat ilmi üzerine pek çok mensur ve manzum eser kaleme alınmıştır. Bu dönemde önemli bir yer tutan risâlelerden biri de on altıncı yüzyılda kaleme alınan *Zahîretü'l-kârî fî hıfzî nazmî kelâmî'l-bârî* adlı eserdir. Veritabanları ve katalog taramaları sonucunda risâlenin altı adet mahtût nüshasına ulaşılmıştır. Risâle, konuları kısa ve öz bir şekilde, bol örneklerle ve tûmdengelim yöntemiyle açıklayarak kıraat ilmini giriş seviyesinde öğrenmek isteyenler ve bu alanda araştırma yapacak olanlar için faydalı bir kaynak olarak kaleme alınmıştır.

Aidiyet konusunda tarafımızca yapılan araştırmalar, risâlenin asıl müellifinin veritabanlarında kaydedildiği üzere Şeyh Burhâneddin Muhammed b. Muhammed el-Hüseynî ez-Zeynî olmadığını, aksine ismi belirsiz bir talebesine/müridine ait olduğunu göstermektedir. Veritabanlarında eserin müellifinin Şeyh Burhâneddin ismiyle kaydedilmesi, risâlenin girişinde zikredilen ilk isim olması nedeniyledir.

Risâle, bir mukaddime ve yedi bâbtan/bölümden oluşmakta olup her bir bölümde sırasıyla harflerin mahreç ve sıfatları; tefhîm ve terkîkin hükümleri; izhâr, idğâm, iklâb ve ihfânın hükümleri; meddlerin hükümleri; (◌) hânın kısımları ve hükümleri; vakfın kısımları ve hükümleri ile rusûm-u Osmâniyye konularını ele

almaktadır. Ancak bazı nüshalarda bölümler farklı biçimlerde düzenlenmiş, bazı nüshalarda ise son bölüm imlâ edilmemiş ve bir nüshada da ek bir bölüm olarak tekbir konusu ele alınmıştır.

Bu risâle başlangıçta Arapça olarak yazılmış, daha sonra aynı müellif tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Risâlede geçen “Asl-ı Arabî” ifadesi, risâlenin tercüme edilmemiş orijinal Arapça hâlini ifade etmektedir. Bu orijinal metne dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunamamış olup bu metne ulaşmak adına ileri düzeyde araştırmalar yapılması gerekmektedir.

Osmanlı dönemi eğitim ve öğretiminde tecvid ve kıraat ilminin bu denli önemsenmesi, ilim ve kültür zenginliğinin bir göstergesidir. Bu bağlamda *Zahîretü'l-kârî* adlı eser ve bu esere dayanan tez çalışmasının, tecvid ve kıraat ilmi ile meşgul olan araştırmacılara önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Öneriler:

Müellifin kimliği, eserleri ve dönemi, risâlenin tarihî ve kültürel bağlamının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu nedenle müellif ve dönemi hakkında daha kapsamlı araştırmalar yapılabilir. Eserin içeriği, metotları ve dili üzerine derinlemesine analizler, tecvid ve kıraat ilminde kullanılan terimlerin kökenleri, değişimleri ve kullanımları üzerine terminolojik incelemeler gerçekleştirilebilir. Ayrıca bu tür eserlerin günümüz eğitiminde nasıl kullanılabileceğine dair çalışmalar yapılabilir. Benzer risâlelerle yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar, eserin daha geniş bir perspektifte değerlendirilmesine imkân tanıyabilir.

Son olarak Osmanlı dönemi el yazması eserlerin dijitalleştirilmesi ve çevrimiçi arşivlerde erişilebilir hale getirilmesi konusunda daha fazla teşvik sağlanmalıdır. Bu bağlamda geleneksel metodolojilere ek olarak yapay zekâ destekli modern teknolojilerin kullanılması büyük önem taşımaktadır. Nitekim yapay zekâ teknolojisi, el yazmalarının otomatik olarak tanınması, transkribe edilmesi ve hatta metin içeriğinin analiz edilmesi gibi alanlarda büyük bir potansiyele sahiptir. Bu öneri ve teşvikler, Osmanlı dönemi tecvid ve kıraat ilminin daha derinlemesine anlaşılmasına ve gelecek araştırmalar için yeni alanlar açılmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. nşr. Şu'ayb el-Arna'ût. Beyrut: y.y., Müessesetü'r-Risâle, 1416/1995-1421/2001.
- Akaslan, Yaşar. "Türkiye'de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi / The Education of Qur'ân Recitation (Qirâ'ât) in Turkey". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2018), 1081-1107.
- Akbaş, Mustafa Yasin. "Mesâbihu's-Sünne Şerh Literatürü". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 63/1 (2022), 33-80.
- Akyüz, Abdullah. *Osmanlı Kırâat Âlimleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Albayrak, Halis. "Taberî ve Kırâat (Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân Çerçevesinde)". *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları: Kırâat İlmi ve Problemleri-IV* (2002), 355-386.
- Ali el-Kârî, Nüreddîn Ali b. Muhammed el-Kârî. *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-ahbâri'l-mevzû'a*. nşr. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1406/1986.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbnü'l-Cezerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/551-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. "Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/268-269. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Altınbilek, Hüseyin Remzi. *Lügat-i Remzî*. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2018.

- Arslan, Sami. “Hamdele-Salvele’nin Dili: Telifte Yetkinlik Aracı Olarak Berâ’etu’l-İstihlâller”. *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies* 57 (2021), 283-318.
- Ata, Mehmet Mahfuz. “Kevâşî’nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri”. *Usul İslam Araştırmaları* 12 (Aralık 2009), 83-98.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2010.
- Bahaeddin, Mehmed. *Yeni Türkçe Lügat*. İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1927.
- Batur, Fatma. *Şeyh Mehmed Çelebi ve Şeyh Burhâneddin Efendi Menâkıbı*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Bennâ, Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî. *İthâfû fîdalâ’i’l-beşer bi’l-kırâ’âtî’l-erba’ate aşer*. thk. Şa’bân Muhammed İsmâil. Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1407/1987.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî. *Şu’abü’l-îmân*. nşr. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1423/2003.
- Birişik, Abdulhamit. “en-Neşr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/19-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Birişik, Abdulhamit. “Kıraat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/425-432. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Birişik, Abdulhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2018.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi’u’s-sahîh*. Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001.
- Cerrahoğlu, İsmail. “Kadı Beydavi ve Tefsiri”. *Diyanet Dergisi* 19/1 (1983), 3-14.
- Cerrahoğlu, İsmail. “Zemahşerî ve Tefsiri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (1983), 59-96.

- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh (Tâcü'l-lüğa ve sıhâhu'l-Arabiyye)*. thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1979.
- Cûdî Efendi, İbrahim. *Lûgat-ı Cûdî*. Trabzon: Mirkoviç Matbaası, 1332/1913.
- Çetin, Abdurrahman. "Tecvid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/253-254. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kiraatler*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Çollak, Fatih. "Revm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/31-32. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân. *Müsnedü'd-Dârimî*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. Riyad: Dârü'l-Muğnî, 1421/2000.
- Daşdemir, Muharrem. "XIV. Yüzyıla Ait Türkçe Manzum Bir Şatibî Şerhi: Keşfü'l-Me'ânî". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 35 (2007), 29-48.
- Dilçin, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. Riyad: Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, ts.
- Er, Merve. *Haneî Fakihî Hüseyin b. Yahya Zendüvisti'nin Fıkıhtaki Yeri*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-lüğa*. thk. Abdüsselâm Hârûn. 16 Cilt. Mısır: Dârü'l-Mısriyye, ts.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-ayn*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhyâ'ü ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1402/1982.

Gökdemir, Ahmet. “Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Osmanlı İlim Dünyasına Katkıları”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2017), 113-148.

Göksün, Muhammed Musab. *İftihâruddîn Tâhir b. Ahmed el-Buhârî'nin Hulâsatü'l-Fetâvâ Adlı Eseri (Kaynakları ve Literatürdeki Yeri)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Hanay, Necattin. *Kur'ân Tefsirinde Kıraat Farklılıklarının Rolü: Zeccâc ve Taberî Örneği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

İbn Arrâk, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed. *Tenzîhü's-şerî'ati'l-merfû'a ani'l-ahbâri's-şenî'ati'l-mevzû'a*. nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf - Abdullah Muhammed es-Siddîk. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1401/1981.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef*. nşr. Muhammed Avvâme. Cidde: Dârü'l-Kible, 1427/2006.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünen*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1418/1998.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. Beyrut: Dâru Sâdır, 1994.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fî'l-kırâ'ati'l-aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. b.y.: Dârü'l-Fikr, ts.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fî'l-kırâ'ati'l-aşr*. thk. Zekeriyya Umeyrât. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*. Kahire: Darü'l-Lü'lü'e, 2017.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Manzûmetü'l-Mukaddime*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. Cidde: Dâru Nûri'l-Mektebât, 1427/2006.

- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Müncidü'l-mukri'in ve mürşidü't-tâlibîn*. thk. Zekeriyya Umeyrât. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-aşr*. thk. Muhammed Temîm ez-Zü'bî. Cidde: Mektebetü Dâri'l-Hüdâ, 1414/1994.
- İpşirli, Mehmet. "Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/347-348. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kablan, Süleyman. "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kıraat İlmi / Qiraat Science from the Ottoman to the Republic of Turkey". *İHYA Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2022), 511-530.
- Kâdî, Abdülfettâh Abdülganî. *el-Vâfi fi şerhi's-Şâtibiyye fi'l-kirâ'âti's-seb'*. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1412/1992.
- Kanar, Mehmet. *Büyük Farsça - Türkçe Sözlük*. Tahran: İntişârât-ı Şîrîn, 1995.
- Kaplan, Cankat. "Zeyniyye Tarikatı Üzerine Yapılan Çalışmalar Üzerine Eleştirel Bir Literatür Değerlendirilmesi". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 16/31-32 (2018), 103-131.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.
- Kâtib Çelebi, Hacı Halîfe Mustafa b. Abdullâh. *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Kavukcî, Ebü'l-Mehâsin Muhammed b. Halîl. *el-Lü'lü'ü'l-mersû' fî mâ lâ asle lehû ev bi-aslihî mevzû'*. nşr. Fevvâz Ahmed Zemerli. Beyrut: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 1415/1994.
- Kazancı, F. Asiye Şenat. "Endülüslü Kıraat Âlimi Dâni ve 'Teysîr'i". *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 10 (2010), 175-186.
- Koca, Ferhat. "el-Fetâva't-Tatarhâniyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

12/446-447. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Köle, Bekir. *Zeynüddin-i Hafî Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Anlayışı ve el-Vasâya'l-Kudsiyye'nin Tahkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.

Kudâ'î, Muhammed b. Selâme b. Ca'fer. *Müsnedü's-Şihâb*. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1407/1986.

Maşalı, Mehmet Emin. "Mushaf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/242-248. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.

Mustafa, İbrâhim vd. *Mu'cemü'l-vasît*. Kahire: Mektebetü's-Şurûki'd-Devliyye, 2004.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. nşr. Muhammed Fu'âd Abdülbâkî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1991.

Nâcî, Muallim. *Lügat-i Nâcî*. İstanbul: Asr Matbaası, 1322/1904.

Nesâ'î, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb. *Sünenü'n-Nesâ'î*. nşr. Râ'id b. Sabri b. Ebî Alfa. Riyad: Dârü'l-Hadâra, 1436/2015.

Nüveyrî, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*. thk. Mecdî Muhammed Sürûr. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.

Olgun, İbrahim - Draşan, Cemşit. *Farsça - Türkçe Sözlük*. Tebriz: Müessese-i İntişârât-ı Telâş, 1964.

Öge, Ali. "Ebu'l-Alâ el-Hemedânî ve 'Kırâ'atu Ebî Hanîfeti'n-Nûman' İsimli Risâlesi". *Necmeddin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2013), 7-30.

Öngören, Reşat. "Âlimlerin Gözdesi Bir Tarikat: Zeynîlik", *Eğirdir'in Ziyneti Zeyniler - Bir Tasavvuf Sempozyumu*. Ankara: TDV Eğirdir Şubesi Yayınları, 2016.

- Öngören, Reşat. “Zeyniyye”. *Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*. ed. Semih Ceyhan. 851-919. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Özel, Ahmet. “Bezzâzî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/113-114. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Salâhî, Mehmed. *Kâmûs-ı Osmânî*. 4 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2019.
- Sâmi, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317/1901.
- San’ânî, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm. *el-Musannef*. nşr. Habîbürrahmân el-A‘zamî. Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 2. Basım, 1403/1983.
- Saylan, Nesrişah. *Kıraat Açısından Begavî Tefsiri*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Sehâvî, Alemüddîn Ali b. Muhammed. *Cemâlû’l-kurrâ ve kemâlû’l-ikrâ*. nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Mekke: Mektebetü’t-Türâs, 1408/1987.
- Sert, Durmuş. “Alemüddin Ebu’l-Hasen es-Sehâvî: Hayatı, Kıraat İlmindeki Yeri ve Eserleri”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1994), 219-230.
- Sert, Durmuş. “Şâtıbî’nin Hayatı, Kıraat İlmindeki Yeri ve Eserleri”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1985), 85-98.
- Sütşurup, İhsan. *Sa’lebî’nin el-Keşf ve’l-Beyân Tefsirinde Kıraatlere Yaklaşımı*. İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Şahin, İskender. “Tefsir İlmi Açısından ‘Tâcu’l-Luga ve Sıhâhu’l-Arabiyye’ Adlı Eseri”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (Haziran 2017), 123-146.
- Şahin, Osman Erdal. “Bir Mekân: Tarihsel ve Mekânsal Olarak Barla”. *Katre: Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi International Human Studies Journal* 2 (2016), 273-285.

Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh el-Endelüsî. *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî fi'l-kırâ'âtî's-seb'*. thk. Muhammed Temîm ez-Zü'bî. Medine: Mektebetü Dâri'l-Hüdâ, 1431/2010.

Şen, Ziya. "Kıraat İlminde Tekbir". *Diyanet İlmi Dergi* 37/1 (2001), 97-102.

Şevkânî, Muhammed b. Ali. *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a fi'l-ehâdîsi'l mevzû'a*. thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu'allimî el-Yemânî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1995.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Târik b. İvedullâh b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî. Kahire: Dârü'l-Harameyn, 1415/1995.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. nşr. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, 1415/1994.

Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa. *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*. thk. Muhammed Seyyidî el-Emîn. Suudi Arabistan: Vezâretü's-Şü'ûni'l-İslâmiyye ve'd-Da've ve'l-İrşâd es-Su'ûdiyye, 1421/2001.

Tek, Abdurrezzak. "Zeyniyye Kültürünün Bursa'daki Mirası". *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu - IV*. haz. Mehmed Temelli. 381-406. Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, 2005.

Tetik, Necati. *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmi'u's-sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*. nşr. Ahmed Muhammed Şakir vd. b.y.: y.y., ts.

Uygur, Abdulhalik. "Sadrüşşehîd: Hayatı, Eserleri ve İlmi Kişiliği". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 309-333.

Uzunpostalıcı, Mustafa. "Burhâneddin el-Buhârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/435-437. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Ünal, Mehmet. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. İstanbul:

Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019.

Yazar, Sadık. “Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Tercümeler”.
Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 12/23 (2014), 49-166.

Yazar, Sadık. *Eğirdirli Münevver Bir Ailenin Hikâyesi: Şerîf Mehmed'in Menâkıb-ı Şeyh Burhâneddîn'i*. İstanbul: Okur Akademi, 2012.

Zahîretü'l-kârî fî hıfzî nazmî kelâmi'l-bârî. Ankara: Milli Kütüphane, Adnan Ötüken
İl Halk Kütüphanesi, 589444, 2b-18a.

Zahîretü'l-kârî fî hıfzî nazmî kelâmi'l-bârî. Ankara: Milli Kütüphane, Milli
Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, kayıt no. belirtilmemiş, 124a-132b.

Zahîretü'l-kârî fî hıfzî nazmî kelâmi'l-bârî. Ankara: Milli Kütüphane, Milli
Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 600701, 1b-21b.

Zahîretü'l-kârî fî hıfzî nazmî kelâmi'l-bârî. Çorum: Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi,
Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 123901, 2a-41b.

Zahîretü'l-kârî fî hıfzî nazmî kelâmi'l-bârî. İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi,
Hüdai Efendi, 366436, 87b-114a.

Zahîretü'l-kârî fî hıfzî nazmî kelâmi'l-bârî. Konya: Konya Bölge Yazma Eserler
Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler, 81310, 61b-80b.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk.
Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, ts.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Fevvâz
Ahmed Zemerli. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1415/1995.

EKLER

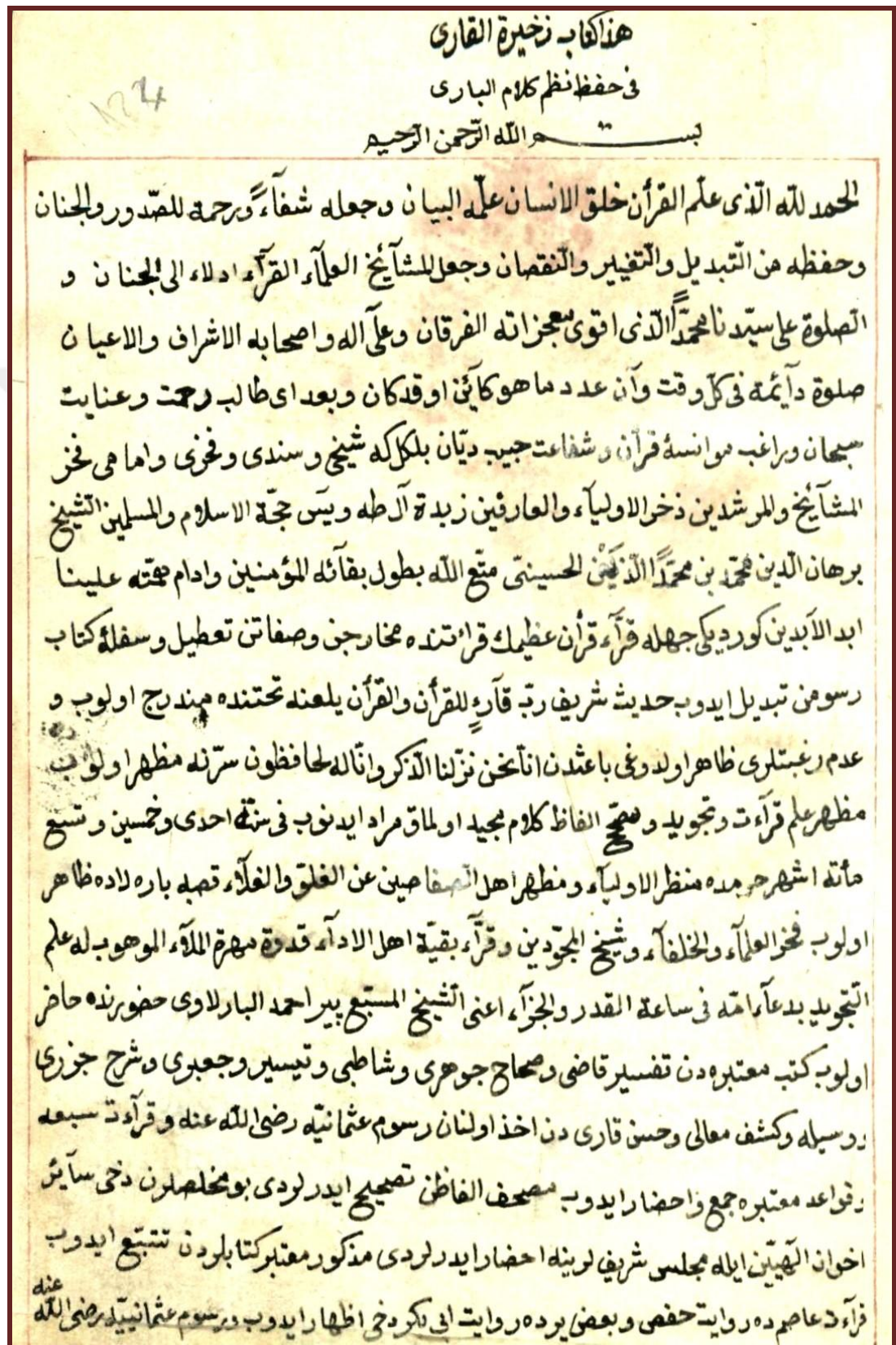
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله الذي علم القرآن خلق الانسان علمه البيان وجعله شفاه
ورحمته للصدور والجنان وحفظه من التبديل والتغيير والنقصان
وجعل المشايخ العلماء القراء أدلاء الى الجنان والصلوة على سيدنا
محمد اقوى معجزاته الفرقان وعلى آله واصحابه الاشراف والاعيان
صلوة دائمة في كل وقت وان عددا هو كائن او قد كان وبعد
اي طالب دحمة رحمان وعناية وغفران وراغب مؤانسة قرآن
وشفاعته حبيب ديان بكل كنه شيعي وسندي وامامي فخر المشايخ
والمرشدين ذخر الاولياء والعارفين زينة آل طه ومير حجة
الاسلام والمسلمين الشيخ برهان الدين محمد الزبيدي الحسيني
متع الله تعالى بطول بقاء المؤمنين وادام همته علينا ابد الابدين
كورديك جهله قرآن عظيمك قراءة تدرى مخارجين بتدليل وسفلة
كتاب رهومين تعطيل ايدوب حديث شريف رب قارئ والقرآن
يلغنه يه مندرج اولوب وعدم رغبته في ظاهرا ولده غي باعندن
انا نحن نزلنا الذكر وانا له لحافظون حفظ سيرته مظهر اولوب
مظهر علم قراءات وتجويد مصحح الفاظ كلام مجيد اولوقصدايدون
في سنة احدى وخمسين وتسعمائة شهر حرمند منظر اولياء
ومظهر اهل صفاء صين عن الغلو والغلاة قصة بأدلاء حاضر

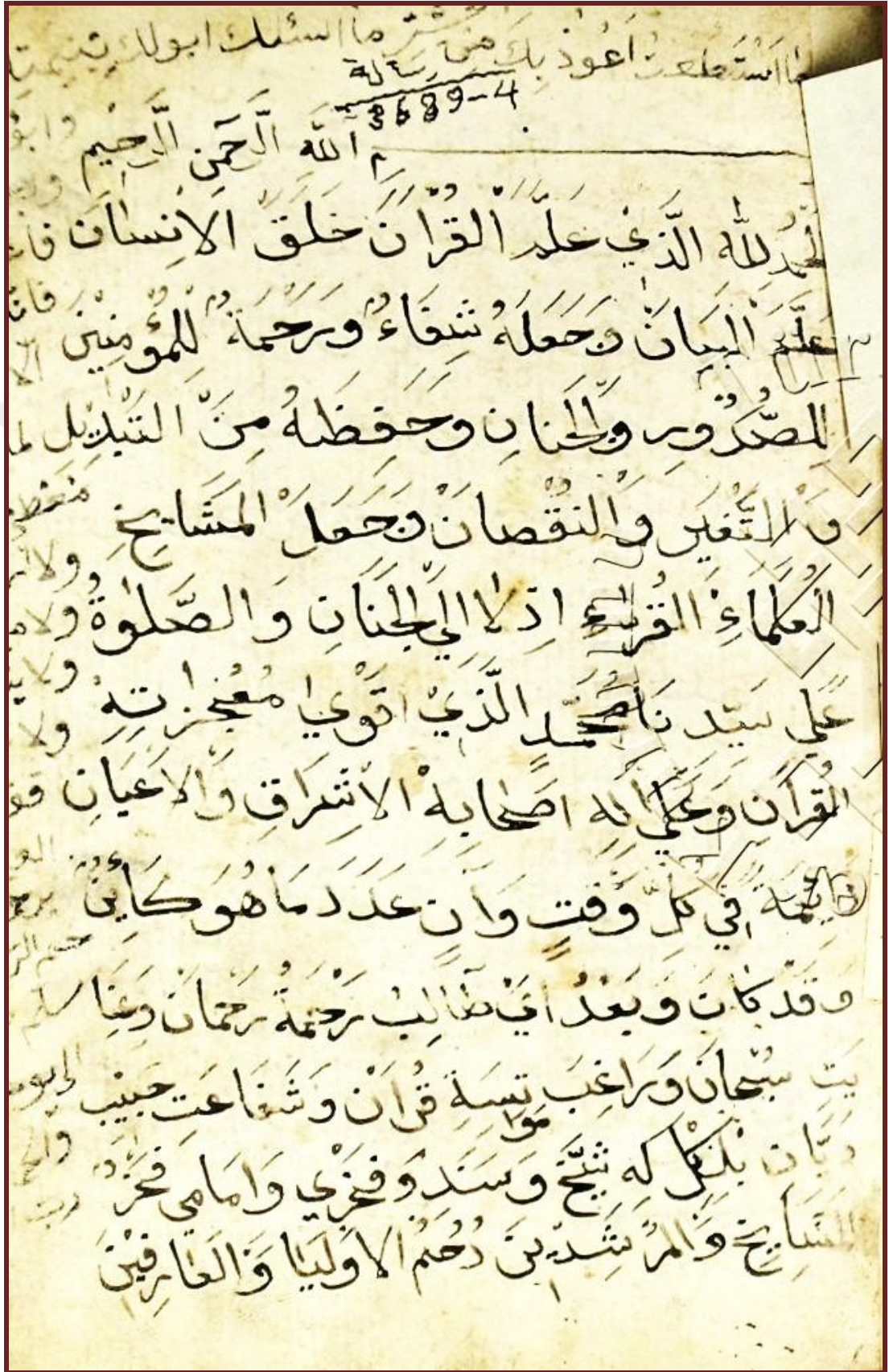
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله الذي علم القرآن خلق الانسان علمه البيان. وجعل شفاء ورحمة
للصدور والجنان. وحفظه من التبديل والتغيير والنقصان. وجعل
المشايخ العلماء القراء اولاء الى الجنان. والصلوة على سيدنا محمد وآله
معجزة القرآن. وعلم آله واصحابه الاشراف والاعيان. صلاة دائمة
في كل وقت وآن. عدد ما هو كائن او قد كان **وبعد** اي طالب رحمت رحمن
عنايت سبحان. وراغب مؤانسة قرآن. وشفاعت جيب ديان. بكلمة
شني وسندي وفخري وامامي فخر المشايخ والمرثدين. زخرا لاولياء والعالمين
زبدة آل طه ويس. حجة الاسلام والمسلمين. الشيخ برهان الدين محمد بن
محمد النبي الحسيني منع الله بطول بقائه المؤمنين. وادبهم علينا ابد الابدية
كورد كه جهله قرآن عظيمك قراءتته مخارجن وصفاتن تبديل وسفله
كتاب رومن تعطيل ايدوب حديث شريف. رتب قارئ للقرآن والعمران بلعنه
تحتنه مندرج اولوب وعدم رغبتلري ظاهر اولدي باعثن. اتاخن نزلنا
الذكر وانا له حافظون حفظ ستره منظم اولوب منظر علم قرات ونجويد
ومصحح الفاظ مصاحف كلام مجيد اولوق مراد ايديب في سنة احدى وخمسين
وتسعمائة اشهر حرمنا. منظر الاولياء ومنظم اهل الصفا. صين

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَلَّمَ الْقُرْآنَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَيْهِ الْبَيِّنَاتُ. وَجَعَلَهُ
 شِفَاءً وَرَحْمَةً لِلصُّدُورِ وَالْجَنَانِ. وَحَفَظَهُ مِنَ التَّبْدِيلِ وَالتَّغْيِيرِ
 وَالنَّفْصَانِ. وَجَعَلَ الْمَشَائِخَ الْعُلَمَاءَ الْقُرَّاءَ إِذْ لَا عِلْمَ إِلَّا بِالْجَنَانِ. وَ
 الصَّلَاةَ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ أَقْوَى مُعْجَزَاتِهِ الْفَرَفَرَانِ. وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ
 الْأَشْرَافِ وَالْأَعْيَانِ صَلَاةٌ دَائِمَةٌ فَكُلُّ وَقْتٍ وَأَنْ عَدَدَ مَا هُوَ
 كَائِنٌ وَقَدْ كَانَ. **وبعد** أَي طَالِبِ رَحْمَةِ رُحْمَانٍ وَعِنَايَةٍ وَ
 غَفْرَانٍ. وَرَاغِبِ مُوَانَسَةِ قُرْآنٍ وَشَفَاعَةِ حَبِيبِ دِيَّانٍ. بَلْ كَلِّكَ شَيْخِي
 وَسُنْدِي وَأَمَامِي فَخْرِ الْمَشَائِخِ وَالْمُرْشِدِينَ. دُخْرَ الْأَوْلِيَاءِ وَالْعَارِفِينَ
 زُبْدِ الْأَطْلَافِ وَلَيْسَ حُجَّةَ الْإِسْلَامِ وَالْمُسْلِمِينَ. الشَّيْخَ بَرْهَانَ الدِّينِ
 مُحَمَّدَ الرَّبِّيَّ الْحُسَيْنِيَّ مَتَّعَ اللَّهُ تَعَالَى بِطَوْلِ بَقَاءِ الْمُؤْمِنِينَ. وَأَدَامَ هِمَّتَهُ
 عَلَيْنَا أَيْدِيَهُمْ **بِكَمَلِهِ** قُرْآنَ عَظِيمِكَ قِرَاءَتُكَ تَخَارِجُنْ
 تَبْدِيلُ وَاسْفَلُهُ كَانَ رُسُومُنْ تَوْطِيلُ يَدُوكَ حَدِيثُ شَرِيفِ **مُرَبِّ قَائِمِي**
وَالْقُرْآنِ بَلَّغْنِي سُنْدِ رَجِ أَوْلِيَاءِ وَعَدَمِ رَغْبَتِي طَاهِرِ أَوْلَادِي جَلَدُ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
لِلْحَمْدِ لِلَّهِ الَّذِي عَلَّمَ الْقُرْآنَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ وَجَعَلَ نَفَاةً
وَرَحْمَةً لِلصُّدُورِ وَالْجَنَانِ وَحَفِظَهُ مِنَ التَّبْدِيلِ وَالْتَّغْيِيرِ وَالنَّقْصِ
وَجَعَلَ الْمَشَارِيعَ الْعَمَى الْقَوَاةَ إِذْ لَا عِلَّ إِلَّا بِالْعَزِيزِ الْمُسَوِّغِ لِنَدَانَا
مُحَمَّدٍ نَسِيبَ لِسِرَّةِ قَلْبِهِ وَعَلَيْهِ وَاصِحَاتِهِ الْأَشْرَافُ وَالْأَعْيَانُ
صَلَوَةٌ دَائِمَةٌ فِي كُلِّ وَقْتٍ وَارْزُقْ دَعَاءَهُمْ وَكَانَ أَوْ قَدْ كَانَ
إِطْلَابُ رَحْمَتِهِ رَحْمَةً وَعِنَايَتُ سُبْحَانَ وَرَأْسِ
مُؤَانِسَةِ قُرْآنٍ وَشَفَاعَتِ حَبِيبِ دِيَانٍ بِكُلِّ كَلِمَةٍ وَنَحْوِ
وَسَنَدٍ وَنَحْوِ وَإِمَامِي فَخْرِ الْمَشَارِيعِ وَالْمُرَشِّدِينَ ذُخْرَ الْوَلِيَّةِ
وَالْحَارِفِينَ زِينَةَ الْإِسْلَامِ وَحُجَّةَ الْإِسْلَامِ وَالسَّلَامِ
الْشَيْخُ تَوْهَابُ الدِّينِ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الزَّيْنِيِّ الْحُسَيْنِيِّ شَيْخِ اللَّهِ
بَطْنِ بَقَانِ الْمُؤْمِنِينَ وَأَدَامَ هِمَّتُهُ عَلَيْنَا أَبَدَ الْأَبَدِينَ كُورِدِكِهِ
جَهْلَةَ قُرْآنٍ عَظِيمٍ قُرْآنِهِ مَخَارِجُ وَصِفَاتِهِ تَبْدِيلُ
وَسَفَلَةُ كَمَا

EK 7: Sözlük

A

Ağlarlanmak	Ağlar gibi okumak, kendini ağlamaya zorlamak
Âhar	Diğer, başka
Ahvâl	Hâller, durumlar
Ahz etmek	Almak, edinmek, öğrenmek
Alâ vechi't-tağlîb	Müzekkerin müennese ya da kesretin killete tercih edilmesi
An'ane	Uygulamanın ağızdan ağıza aktarılması, senette yer alan râviler, isnâd
Anlanmak	Anlaşılmak, anlaşılır olmak
Âr etmek	Utanmak
Ârız olmak	Aslından olmayıp sonradan ilişmek, lâzımî olmamak
Âsân olmak	Kolay ve basit olmak
Ashâb-ı güzîn	Seçkin ve değerli sahâbîler
Aşağarak	Daha aşağı
Âşikâre	Açıkça
Âvâz/âvâze	Ses, yüksek ses
Azb	Tatlı ve yumuşak su

B

Bâ'is	Neden, sebep
Bâkî/mâ bâkî/mâ bakiye	Geriye kalanlar, diğerleri
Beher-hâl	Her hâlükârda
Berk	Katı, kalın, sert
Beşâret olmak	Müjde verilmek
Beyâza çıkarmak	Müsvedde yazıyı temize çekmek
Bi'l-cümle	Tümünde, hepsinde
Bilgil ki	Bil ki, bilesin ki

C

Cânib	Yan taraf
Cehd etmek	Çalışıp çabalamak
Cehle	Câhilliler

Cevf	Boşluk
Cevv	Hava, boşluk
Ç	
Çâk	Yırtık, çatlak
Çalıcı	Eğlenen, oynayan
D	
Damm etmek	Ekleme
Def‘a	Derece, mertebe
Derc etmek	İçine koyup yerleştirmek
Deyyân	Hesapları en iyi gören ve hakları eksiksiz ödeyen
Dı‘f	İki katı, iki misli
E	
Ecl için	Sebebiyle, dolayısıyla
Eczem	Elleri veya parmakları kesilmiş cüzzamlı kimse
Efvâh	Ağızlar
Eğlenmek	Beklemek, durmak
Ehl-i edâ	Kıraati semâ ve arz yoluyla öğreten âlimler
Ehl-i tahammül	Kıraati semâ ve arz yoluyla öğrenen âlimler
Ekser	Çok, yarıdan fazlası
Elif-i vasil	Başlangıç durumunda okunup geçiş durumunda okunmayan elif
Esamm	Sağır
Eşğâl-i dünyeviyye	Dünya meşgaleleri
Evrâd	Virdler, devamlı olarak okunan zikir ve dualar
Evzân	Vezinler
Eydan	Kezâ, aynı şekilde
Eydür	Söyler ki, der ki
F	
Fâhiş	Aşırı, çok fazla
Fahrlanmak	Övünmek
Fark etmek	Ayrırmak
Fenâ	İyi olmayan, kötü

Fesâdât	Hatalar, bozukluklar
Fevâsıl-ı münevvene-i mansûbe	Fethalı tenvinle biten (iki üstünlü) Kur'ân âyetlerinin son kelimeleri
Fevâtih-i suver	Sûrelerin başlangıç âyetleri
Fi'l-cümle	Genellikle
G	
Gazab	Öfke ve kızgınlık
Gökçek	Güzel, hoş
H	
Halâs olmak	Kurtulmak
Hatme	Kur'ân'ı baştan sona okuyup bitirme, hatim
Havâ-i fem	Ağız boşluğu
Hazer	Sakınma, dikkat, tedbir
Hazf olunmak	Yok edilmek, giderilmek
Hemân	Derhal, hemen
Her bârî	Sürekli, her defa
Hilâf-ı kıyâs	Benzerlerine ters ve aykırı olmak
Hod	-da, dahî, sadece, kendi
Husûs	Ayrıcalık, üstünlük
Husûsan	Özellikle, ayrıca
Huzû'	Huşû ile teslim olmak, tevazu ile boyun eğmek
Huzzâk	İşinin ehli olan mâhir kimseler
I	
Iztırâb vermek	Hareket ettirmek, sarsmak
İ	
İ'râz etmek	Yüz çevirmek, uzak durmak
İctimâ'-i sâkineyn	İki sessiz harfin yanyana bulunması
İfrât	Aşırılık
İhfâ	Gizli ve zayıf bir biçimde okumak
İhrâc etmek	Çıkarmak
İhtilâs	Harekenin çoğunu gizli ve hafif bir sesle telaffuz etmek

İhtirâz	Sakınmak, dikkatli olmak
İhtiyâr eylemek	Seçmek, belirlemek
İhzâr etmek	Göstererek açıklama
İlm-i tehciye/ilm-i teheccî	Heceleme ilmi
İltibâs olmak	Karışmak
İltimâs etmek	Talep etmek, ricada bulunmak
İmdî	Şimdi, öyleyse
İmek	Olmak
İnlemek	Gür ve güçlü sesler çıkarmak
Îrâd etmek	Getirmek
İsbât etmek	Delil göstererek sıhhatini ortaya koymak
İskân	Sükûn üzere okuma
İssi	Sahip, mâlik
İsti‘mâl olunmak	Kullanılmak
İstidlâl etmek	Delil saymak, kanıt edinmek
İstimâ‘ etmek	Dinlemek, kulak vermek
İşbâ‘	Doyurmak, artırmak
İttibâ‘an	Uyarak, tâbi olarak
İzhâr etmek	Göstererek açıklamak
İzhâr-ı nefy	Olumsuzluk mânasını açığa çıkarmak

K

Kabîh	Çirkin, yakışsız
Kaçan	Her ne vakit, ne zaman ki
Karâ’in	Karîneler, ipuçları
Karâr	Ne az ne çok olan, tam ölçü
Karîb	Yakın
Karîn	Yakın
Kat‘ etmek	Kesmek
Kavl-i kıyâs	İstihsan yapılmadan doğrudan kıyasa dayalı olarak verilen hüküm
Kavl-i muhtâr	Mevcut görüşlerden seçilen ve fetva için temel teşkil eden söz

Kelâm-ı kadîm	Kur'ân-ı Kerîm
Kerâmet	İkram, üstünlük, ağırlama
Kesre-i ârizî	Harfe geçici suretle verilen kesre
Kezâ	Nitekim, aynı şekilde
Kezâlike	Böyle, böylece
Kimesne	Kimse
Kinâye	Örtülü anlatım, dolaylı ifade
Kusûr	Geriye kalanlar, diğerleri
Külliyyen	Tamamı, tümü
M	
Mâ ba'd	Sonrası, devamı
Mâ eşbehe zâlik	Buna benzer ne varsa
Mâ kabl	Gerisi, öncesi
Mahsûs	Has, özgü
Maktû' kelime	Mushaflarda birleşik yazılması gerekirken ayrı yazılan kelime
Masharalık	Komiklik, gülünç durum
Mastûr	Yazılmış, kaleme alınmış
Menkûl olmak	Nakledilmek, rivayet edilmek
Merdûd olmak	Kovulmak
Mervî	Rivayet edilmiş, nakledilmiş
Mevkûf	Bağlı, ait
Mevsûl kelime	Mushaflarda ayrı yazılması gerekirken birleşik yazılan kelime
Mu'ânese	Dostluk, arkadaşlık
Mudâ'af	Aslî harflerinde şeddenin bulunduğu kelime, şeddeli
Mudâyaka	Nefes darlığı gibi bir zaruret hâli
Mukârenet	Bitişmek, birleşmek
Mukârin	Bitişik, birleşik
Muzâf	İzâfe edilmiş, tamlanan
Muztarr olmak	Çaresiz kalmak, mecbur olmak
Mübeddel olmak	Dönüşmüş olmak

Mübtedî	İlme yeni başlayan talebe
Mücâvir	Bitişik, birleşik
Mücâz olmak	İcâzetli olmak, ilmî ehliyetine sahip olmak
Müdğam	İdğâm edilmiş, şeddelenmiş
Mühmel	Mânası olmayan söz
Mültebis	Karıştırılmış
Münderic olmak	Kapsamına girip dâhil olma, içerisine konulma
Münevven	Tenvinli
Münkaliib	Dönmüş, dönüşmüş
Müste‘ân	Kendisinden yardım istenen
Müstesnâ	İstisna edatından sonraki kısım
Müşâbehet	Benzemek, benzerlik
Müşba‘	Doymuş, doyurulmuş
Müşedded olmak	Şeddeli olmak
Müşkil	Sorun, zorluk
Müte‘allik	Bağlantılı, ilgili
Müteğayyir	Değişmiş
Mütekebbir	Kibirli, büyüklük taslayan

N

Naks etmek	Eksiltmek, bozmak
Nazım	Vezinli ve kafiyeli söz, şiir
Nebra	Vurgu, vurgulama
Nesne	Şey
Nezâ’ir	Nazîreler, benzerler
Nutuk	Ağızdan çıkarıp atma, telaffuz etme

O

Ol	O anlamında bir işaret zamiri
Oluban	Olarak
Onculayın	Onun gibi, ona benzer şekilde

P

Pes	İmdî, öyleyse
Pür	Çok, fazla

R

Re's-i âyet	Âyet başı
Ref'-i savt	Ses tonunu ve perdesini yükseltmek
Resm-i Osmânî/Rusûm-u Osmâniyye	Hiz. Osman döneminde istinsah edilen mushaflar, bu mushafların yazım ve şekil özellikleri
Ruhsat	Kolaylık için verilen meşrû izin
Rûkn-ü a'zam	En büyük esas, en önemli şart

S

Sâkıt olmak	Düşmek
Sefih	Akılsız, akıllı kıt kimse
Selsel	Soğuk ve taze su
Sıklık	Islık sesi, ince ve güzel kuş sesi
Sıla	Medd yapma, müfret müzekker gâib zamirini uzatma
Silsile	Birbirine bağlı şeyhlerden oluşan sıra, dizi
Söveltmek	Sivriltip uzatmak, ovalleştirmek
Südüs/südâs	Altıda bir

Ş

Şâkird	Talebe, öğrenci
Şâzz/şâzze	Genel kabule ve kurala aykırı olan
Şeb'	Doyma, doyurma
Şeytân-ı la'în	Lânetlenmiş şeytan

T

Ta'accub	Hayret etme, şaşırma
Ta'alluku olmak	Bağlantısı olmak, ilişigi olmak
Ta'lîm etmek	Öğretmek
Ta'yîb	Ayıplama, ayıplanmış
Tağyîr etmek	Değiştirmek
Tahrîk	Harekeli okuma
Tahzîrât	Uyarılar, tembihler
Taşra	Dışarı, hariç
Te'avvüz/isti'âze	E'ûzu billâhi mine's-şeytâni'r-racîm demek
Tebdîl etmek	Değiştirmek

Tecâvüz etmek	Aşmak, aykırı davranmak
Tefrît	İhmal ve gevşeklik
Tehlîl	Lâ ilâhe illâllâh demek
Tekâbürlük etmek	Kibirlenmek, büyüklük taslamak
Tergîb	Teşvik etme, istek uyandırma
Tersîl	Tedebbür ve teennî ile okumak
Tertîl	Usûlüne uygun tane tane anlayarak okumak
Tesbîh	Sübhânallah demek
Teshîl etmek	Kolaylaştırmak, yumuşatmak
Tesmiye olunmak	Adlandırılmak
Tesvîd olunmak	Karalanmak, yazılmak
Tettebbu‘ etmek	Derinlemesine araştırıp incelemek
Teveccüh etmek	Yönelmek, ilgi göstermek
Tevfîk etmek	Uygun düşürmek, bağdaştırmak
Ü	
Ücret	Mükâfat ve ceza olarak karşılık
V	
Vüs‘at	Genişlik, imkân
Y	
Yâb yâb	Yavaş yavaş, ağır ağır